

הלכות חנוכה

עם מקורות וציונים
מדברי הראשונים והאחרונים

מודיעין עילית

בסלו תשע"ו

הלכות חנוכה

עם מקורות וציונים
מדברי הראשונים והאחרונים

מודיעין עילית

בסלו תשע"ו

יו"ל ע"י

**מכון
'דברי אליעזר'**

ע"ש

מרן הגאון ר' אליעזר יהודה פינקל זצוק"ל

בראשות הרה"ג ר' מרדכי שמואלביץ שליט"א
ראש כולל 'שערי חיים'

סדר ועימוד :

עימוד מקצועי לספרי קודש
08-9798661 (בשעות הערב)
yyk8661@gmail.com

ניתן להשיג אצל:

יצחק פלדמן
חפץ חיים 14
מודיעין עילית
08-9740379

אהרן רייזנר
מרומי שדה 20
מודיעין עילית
08-9743154

תוכן הענינים

פרק א

1 ימי שמחה.....

הספד ותענית ❖ תחנון ❖ דיני הלל ❖ על הניסים ❖ אבל ❖ אונן ❖ ריבוי
סעודות בחנוכה ❖ בגדי שבת ❖ לימוד הלכות חנוכה ❖ לימוד תשב"ר

פרק ב

8 דברים האפורים קודם ההדלקה.....

התעסקות בשאר דברים קודם זמן ההדלקה ❖ האיסור רק על המדליק עצמו ❖
מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה

פרק ג

10 מצות ההדלקה והחייבים בה.....

מצוות הדלקה ❖ הדלקה עושה מצווה ❖ כבתה אין זקוק לה ❖ חובת האשה
❖ חרש שוטה וקטן ❖ ברכת הרואה ❖ דין 'חשד'

פרק ד

17 מקום ההדלקה.....

הדלקה בפתח הבית והחצר ❖ הדלקה בחלון ❖ חלון גבוה מכ' אמה ❖ מנהג
המדליקים בפנים בזה"ז

פרק ה

24 זמן ההדלקה.....

תחילת זמן ההדלקה ❖ פלג המנחה ❖ עד אימתי יכול להדליק בברכה ❖ דיני
ההדלקה בערב שבת חנוכה ❖ ההדלקה במוצ"ש ❖ נעשה בר מצוה בחנוכה

פרק ו

33 סדר הברכות וההדלקה.....

דיני הברכות ❖ טעות במספר הנרות ❖ הדלקה שלא כפי מנין הראוי לאותו
לילה ❖ סדר ההדלקה ❖ לראות הנרות הדולקים

פרק ז

42 דיני השמן והפתילות.....

הכנת הנרות ❖ דיני השמן ❖ דיני הפתילות ❖ איסור השתמשות בנרות

פרק ח

דיני אכסנאי והיוצא מביתו..... 46

עיקר חובת ההדלקה בביתו ❖ אורח ❖ גדר 'אורח' ❖ מקום אכילה עיקר

פרק ט

דיני ההדלקה בביהכ"נ..... 52

מקום ההדלקה

פרק י

ענייני 'נס חנוכה'..... 56

זמן מלחמת החשמונאים ❖ מעשה יהודית ❖ ברכת הסופגניות ❖ קושיית
הב"י ❖ הטעם שלא הוזכר נס חנוכה במשנה ❖ פיוט 'מעוז צור' ❖ מדוע רק
בחנוכה יש מצות הידור ❖ סביבון

פרק א ימי שמחה

הספד ותענית

ערב חנוכה מותר בהספד ותענית^א, ויש מחמירים לגבי תענית^ב. חתן ביום חופתו נהגו שמתענה^ג. אבל תענית יארציט נהגו שאין מתענים^ד.
ימי החנוכה אסורים בהספד ותענית מפני שהם ימי שמחה^ה. ובכלל זה: חתן ביום חופתו^ו, יארציט^ז, ותענית חלום, והמתענה תענית חלום צריך למיתב תענית לתעניתא^ח.

^א שו"ע (תרפ"א). [שהרי בטלה מגילת תענית, ורק חנוכה ופורים שנעשו בהם ניסים מפורסמים נשארו הם באיסורם אבל לא לפנייהם ולאחריהם, שו"ע ומ"ב תקעג].

^ב ב"ח ופר"ח, הובא במ"ב שם.

^ג ברמ"א (תקעג,א) מבואר שאף בימים שאין אומרים תחנון מחמת מנהג, מ"מ מתענים. ובמ"ב (סק"ז) הביא שיש מקילין, והמנהג להתענות. חיי אדם (קלב,מג) וקיצור שו"ע (קמו,ב).

^ד שו"ת הר הכרמל (סי' י) הובא בשערי תשובה (תרע,ב).

^ה שו"ע (תרע,ג). והספד קצר עושים אצל ת"ח בלוייה עצמה [בפניו], שו"ע (תרעא,ג).

^ו רמ"א (תקעג,א). חתן אומר תפלת הוידוי במנחה אף בחנוכה, פ"ת (אבהע"ז סא,ט).

^ז רמ"א (תרע,ג).

^ח שו"ע (תקסח,ה). ואף לשמוע הספד בקלטת הביא בשו"ת שבט הקהתי (א,רא) שאסור משום שמביא האדם לידי יגון וצער, והביא שהסכים עמו הגרי"ש אלישיב זצ"ל. [אף שהיה אפשר לדון שהוא כלימוד מוסר גרידא]. אמנם לקורא בספר דברי הספד מטו משמיה דהגר"ש דבילצקי שליט"א שמותר מפני שאינו עושה רושם כ"כ.

ולפי"ז צריך להקפיד באופן כללי שלא לשמוע או לקרוא דברי צער [עי' מ"ב (שז,ג) שלא לספר דברים של צער בשבת]. ובסדר היום כתב 'ימי חנוכה אין להתעצב בהם כי אם להראות ששון ושמחה על כל הטוב שעשה עמנו'. ובספר אור לישראל (להגר"י מסלנט חלק נתיבות אור) איתא שהגרי"ז ס' פעם אחד היה מדבר עם אנשים בימי חנוכה ובתוך הדברים הזכירו בסיפורם דבר אחד של צער והשתיקם באומרו שאין להזכיר דבר של צער בימים אלו כיון שחז"ל אסרו ימי חנוכה בהספד.

הלכות חנוכה

ואסור אף תענית שעות^ט, לפיכך אם חושש שלא יאכל וישתה עד חצות, יאכל או ישתה משהו^י.

תחנון

ערב חנוכה אין אומרים תחנון במנחה^{יא}.

כל שמונת ימי החנוכה אין אומרים: 'תחנון', 'אל ארך אפיים', 'יהי רצון' שאחר קריאת התורה, 'למנצח'. ובשבת חנוכה אין אומרים 'צדקתך'^{יב}, וכן 'אב הרחמים'^{יג}.

דיני הלל

כל שמונת ימי חנוכה גומרים את ההלל^{יד} וצריך להקפיד שלא לדלג אפילו תיבה אחת מפני שהוא לעיכובא [כמו בקריאת המגילה]^{טו}.

עלייה לתורה: לכתחילה לא יקראו לו לתורה באמצע הלל, [ואם אין כהן אלא הוא, עדיף שיצא מבית הכנסת לפני שיקראו לו], עברו וקראו לו לעלות לתורה, נוהגים להפסיק מפני כבוד התורה, ולא יקרא עם הבעל

^ט כמו שמצינו לגבי שבת (שו"ע רפח,א) ולגבי ר"ח (ביה"ל תיח,א ד"ה ר"ח), והרי כבר סיים הביה"ל (שם) בשם הגאון יעקב 'דכל דאסור לאתענויי בהו, שעות נמי אסירא'.

^י דלקבל ע"ע אסור אפילו שעה אחת, ואפילו בלא לקבל אם מעונה עד חצות שם תענית עליו, כמבואר כל זה במ"ב (רפח,א) לענין שבת. ובאור לציון (ח"ג עמ' נא) כתב דה"ה לענין ר"ח והגרי"ש אלישיב זצ"ל (אשרי האיש ג,מ) כתב כן להדיא לענין חנוכה.

^{יא} רמ"א (תרפג,א).

^{יב} רמ"א ומ"ב שם.

^{יג} רמ"א (רפד,ז).

^{יד} שו"ע (תרפג,א). ובב"י הביא בזה ג' טעמים: א. מפני שהנס נתחדש כל יום. ב. שכל יום חלוק בנרותיו, והרי הוא כ'חג' שחלוק בקרבנותיו. ג. שכל יום הנשיא שלו חלוק משל חברו.

^{טו} מ"ב (תפח,ב), ובשעה"צ (סק"ב) שהוא לעיכובא כמו בקריאת מגילת אסתר, שהרי השוו מגילה להלל בגמ' (מגילה יז.). וסיים דלפיכך צריך להקפיד שלא יקרא התיבות בטעות שמשתנה בה הענין, וכמו שלענין מגילה מחמירין בזה.

אמנם בשב"ל (ז,סב) האריך לחלוק ע"ז.

קורא^{טז}.

ברכת 'אשר יצר' יברך אחר ההלל^{יז}.

על הניסים

אומרים 'על הניסים'^{יח} כל יום בתפילה ובבהמ"ז^{יט}. שכח ולא אמר אין מחזירים אותו, אלא א"כ הוא באותה הברכה ולא אמר את השם^כ.

אבל

כל דיני אבלות נוהג בחנוכה^{כא}. אבל [היינו כל י"ב חודש על אביו ואמו, או ל' יום על שאר קרובים] מדליק נרות בביתו עם ברכת 'שהחיינו', אבל בביהכ"נ ביום הראשון לא ידליק, מפני שצריך לומר שהחיינו^{כב}. ועולים לקבר בימי חנוכה^{כג}, ויאמרו מזמורי תהילים וקדיש בלא השכבה.

^{טז} שכיון שדיני הלל כמו ק"ש [שו"ע (תפח,א) לגבי הלל השלם, ורמ"א (תכב,ד) לגבי הלל בדילוג], והרי מבואר בשו"ע (סו,ד) ב' דעות בהפסק ק"ש, ובמ"ב כתב שלמעשה נהגו להפסיק לברכות התורה, אבל לא יקרא בתורה עם הבעל קורא.

ימים שגומרים את ההלל דין ההפסק בו הוא כמו בקריאת שמע שיש חילוק בין הפרקים לאמצע הפרק, ובימים שאומרים את ההלל בדילוג דין הפסק בכולו נידון כבין הפרקים (שו"ע תפח,א במחבר וברמ"א).
^{יז} מ"ב (סו,כג).

^{יח} שו"ע (תרפב,א). בנוסח המחבר הוא 'על הניסים', אבל במ"ב כתב לומר 'ועל הניסים'. ועי"ש עוד שינויי לשון.

^{יט} בתפילה אחר מודים, ובבהמ"ז בברכת הארץ. אבל בברכת 'על המחיה' אין אומרים. ובדיעבד אם אמר 'על הניסים' בעבודה [בברכת 'רצה'] והשלים תפלתו אי"צ לחזור דלא הוי הפסק מה שאמר חוץ למקומו (שעה"צ תרפב,ב). גם במוסף של שבת ור"ח אומרים, אע"פ שאין המוסף מחמת חנוכה.

^כ שם. ואם שכח 'על הניסים' בברכת המזון כשמגיע ל'הרחמן' יאמר 'הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם הוזה בימי מתתיהו' כו' (כל בו הובא ברמ"א שם). וכששכח בתפילה יאמר הרחמן לאחר ה'יהי רצון' בסוף התפילה.

^{כא} שו"ע (תרצו,ד) הובא במ"ב (תרע,יב).

^{כב} מ"ב (תרעא,מד).

^{כג} הליכות שלמה (עמ' שכ). גשר החיים (כט,ה) וזכך מנהג העולם לעלות בניסן ר"ח וחנוכה, אף שמדינא אין עולים ביום שאין אומרים בו תחנון, ורק

הלכות חנוכה

יש שהתירו לאבל להשתתף בסעודת חנוכה^{כד}. ולא יתפלל [ש"ץ] שחרית בחנוכה מפני ההלל^{כה}, אבל מנחה ומעריב מותר להתפלל^{כו} [ולמעשה לא נהגו כן^{כז}].

אבל [בימי השבעה] אינו אומר הלל בחנוכה^{כח}, וראוי שהמניין יצא למקום אחר לומר הלל, או שהאבל יצא ויאמרו במקומם הלל^{כט}.

הקמת מצבה שהרגילות להספיד אין עושים בימים הנ"ל, עי' מנחת יצחק ג,נא].

^{כד} גליון מהרש"א (שצא,ב), ע"פ דברי הש"ך (רמו,כז) שהתיר בסעודה של סיום מסכת, ודגול מרבבה (שצא,ב) שהתיר בסעודת בר מצוה [כשנער הבר מצוה דורש בה, או ביום הבר מצוה עצמו], הביאו בגשר החיים (עמ' רלא). וכן נקט הגרש"ז אויערבך זצ"ל (הליכות שלמה עמ' שכ), והתנה הדבר שיזמרו רק מעניינא דיומא. וכן נקט בדברי סופרים (מא,קכב).

מיהו בחכמת אדם (קסו,ב) נשאר בצ"ע על דברי הש"ך הנ"ל [מחמת דברי הרמ"א (שצא,ב) שמנהיגו להחמיר בכל סעודת מצוה]. ובאג"מ (יו"ד ג,קסא) נקט שלא ילך.

^{כה} מ"ב (תרפג,א). מיהו במ"ב (תקפא,ז) כתב שבימים שאין אומרים תחנון מותר להתפלל שחרית אם אחר יאמר ההלל, והביא שבחיי אדם כתב בשם הגר"א שאף שחרית לא יתפלל [אא"כ אין שם אחר].

^{כז} מ"ב (תרעא,מד). וצ"ע ממש"כ הביה"ל (קלב במאמר קדישין בסופו) שימים שאין אומרים למנצח ואא"א לא יגש לעמוד, וא"כ בחנוכה אף במנחה מעריב לא יגש לעמוד (שונה הלכות קלב,לה).

^{כז} למעשה יש שנקטו בשם כמה פוסקים שלא יגש כלל. [בשו"ת יד סופר (לז,ג) הביא כן מזקנו הכתב סופר. שו"ת רבבות אפרים (א,תמג) בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שכך הוא המנהג. ובשו"ת דברי משה (הגר"מ הלברשטם,א,פד) כתב שמנהג החסידים שאינו ניגש האבל בחנוכה לעמוד כלל].

ובאורחות רבינו (ח"א עמ' סט) הביא שהגר"ח קנייבסקי שליט"א בהיותו אבל על אמו, שאל את אביו הקה"י סתירת המ"ב, וענה לו 'שיש מנהגים בזה ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד'. [עוד הביא שם שמצא כתוב אצלו, בנוגע לאבל בראש חודש ששמע מהקה"י שנוהגים שמתפלל את כל התפילות: שחרית מנחה ערבית לפני העמוד, חוץ ממוסף ורק שבהלל יעבור אחר, וכן נהגו בפניו].

מיהו 'קדיש' אומרים לכו"ע, ואלו שנהגו שלא לומר קדיש בחנוכה הוא מנהג גרוע (ברכ"י יו"ד שעו,י).

^{כח} מ"ב (סוף תרפג). והוא מדברי החיי אדם (קנד,מ) שדייק כן מהמג"א (קלא,י), וכ"כ בפ"ת (יו"ד שעו,ב) הביא תשובות הר הכרמל שלא יאמר ההלל כיון שאומרים בו 'זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו'. [אמנם בפ"ת (שם) ובמחזיק

אונן

אונן אינו מדליק ויוצא ע"י אחר, וכשאין אחר ידליק בלא ברכה^ל, ובכל גווי למחר לא יברך 'שהחיינו'^{לא}.

ריבוי סעודות בחנוכה

שמונת ימי חנוכה נקבעו להלל והודאה^{לב}, וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות משום חנוכת המזבח^{לג}, ונוהגים לומר שירות ותשבחות שע"ז

ברכה (תרפג) והגר"ז (קלא,ה) נקטו שהאבל עצמו ג"כ צריך לומר הלל השלם, ועי' תשובות והנהגות (גריז) שהביא שכן יש לדיוק בשבלי הלקט ובמחזור ויטרי שרק בר"ח שההלל ממנהג אין אומרים, משא"כ בחנוכה שהוא חיוב, מהכ"ת שיפטר].

כט במ"ב (שם) ציין לשערי תשובה שהביא בזה מחלוקת אחרונים, ושהכרעת המג"א שכל אחד יאמר בביתו. ויותר טוב שיצאו לחדר אחר או שיצא האבל, עי' דברי סופרים (כז,פב).

ל מ"ב (תרע,יב).

לא הליכות שלמה (עמ' שט).

לב שבת (כא): 'קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה'. וביאר רש"י 'שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה', וכוונתו שלא קבעו חיוב סעודה כמו בפורים.

לג נחלקו הראשונים אם בחנוכה יש מצווה גם במשתה ושמחה כמו בפורים. בטור (תרע) הביא בשם מהר"ם מרוטנברג שלא תקנו משתה ושמחה וזה חילוק בין חנוכה לפורים: א. בלבוש (הובא במ"ב תרע,י) כתב מפני שבפורים גזרו על הגוף, משא"כ בחנוכה. ב. הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה עמ' שכ) נתן טעם 'מפני שלא מצינו אלא שניצחו את האויבים וחזרה עבודת ביהמ"ק, אבל תרבות יון לא נעקרה מישראל לגמרי ולא שבו כל ישראל בתשובה, וגם אכתי בגלות יון אנן לענין זה שעלינו להלחם בכל דור ודור עד היום הזה עם היוונים והמתיוונים'.

אמנם בדרכי משה הביא מרדכי הארוך שנקבע ליו"ט גם בסעודה, ואח"כ הביא שבמהר"ל מפראג כתב להכריע שמחמת נס חנוכה קבעו רק להלל והודאה, אבל משום חנוכת המזבח יש ג"כ ענין בקצת סעודה, וכדמשמע במגילת תענית ובמדרש, וסיים שבמנהגים (ר"א טירנא) כתב שלכך אומרים שירות ותשבחות כדי שיהא סעודת מצוה.

ולדינא: המחבר פסק שהם סעודות רשות, והרמ"א הביא הדעה שיש בהם קצת מצוה, והכריע שעם שירות ותשבחות הוי סעודת מצוה, וכן הכריע המ"ב. [והב"ח ומהרש"ל פסקו כמרדכי שיש חיוב סעודה מדינא. נמצא שיש כאן ד' דעות: א. שו"ע: שאין בזה מצוה, כמהר"ם מרוטנברג. ב. ב"ח ורש"ל:

הלכות חנוכה

יחשב סעודת מצווה^{לד}. ונהגו לאכול בחנוכה מאכלי חלב, לפי שנעשה הנס בחלב ע"י יהודית^{לה}.

נהגו העניים לסובב בחנוכה על הפתחים^{לי}.

שיש חיוב כדעת המרדכי. ג. מהר"ל מפראג: שמחמת חנוכת המזבח הוי מצווה. ד. הרמ"א: שבצירוף שירות ותשבחות הוי סעודת מצווה.

ריבוי סעודה במה: הנה הב"ח (תרפב) נקט שהוא חובת 'שמחה' לפיכך כתב שחובה לקבוע בפת [ולשיטתו חוזר בבהמ"ז אם לא הזכיר 'על הניסים', וכדעת הראב"ה].

ועכ"פ אי"צ מאכלי בשר ויין [וראייה שהרי כתב הרמ"א שנהגו לאכול מאכלי חלב, ובלבוש מבואר שהוא בסעודת המצוה שעושים לכבוד חנוכה], ומה שכתב המ"ב (תקכט, יט) בשם תשובת בית יעקב 'אפילו מי שמסגף עצמו בכל השנה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, בשבתות ויו"ט וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות', ביאר בחוט שני (שבת ח"ד עמ' שנט) שאף שאי"צ לאכול בשר ולשתות יין, מ"מ אם אינו אוכל ושותה מחמת סיגוף ה"ז כתענית שאסור בחנוכה. וכ"כ בשבות יצחק (עמ' צה) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל. [מיהו עי' שלטי הגבורים (פ"ב דשבת) בשם הגהות המרדכי שכתב סמך לחיוב סעודה מדכתיב 'וטבוח טבח והכן', מאות ח' של 'טבח' יש כאן אותיות 'חנוכה', שלפי"ז משמע שיש חיוב בבשר, עי' חולין צא.].

^{לד} הכרעת הרמ"א וכמשנ"ת. (ובפמ"ג תמה דא"כ מה עניינה לחנוכה, וביאר בחיי אדם שגם לדעה זו הוי קצת מצווה, ובצירוף שירות ותשבחות הוי מצווה).

בביה"ל (ד"ה ונוהגין) ציטט בשם הרש"ל 'ואל תיבטל מקביעותך' דמשמע מקביעות התורה. אמנם הגירסא ברש"ל שלפנינו 'ואל תיבטל מקביעותם' היינו מלקבוע סעודה כיון שמצווה היא.

^{לה} רמ"א (תרעב), ועי' בפרק י מה שכתבנו לגבי מעשה יהודית. ובבן איש חי (שנה א חנוכה) הביא: 'חלב' רמז לג' מצות שגזרו לבטלם שהם 'חודש מילה שבת' [כמבואר במגילת אנטיוכוס] ומסרו ישראל עצמן עליהם. ועי' הערה הבאה.

^{לי} מג"א (תרע), וביאר הפמ"ג (א"א סק"א) שהיוונים באו לבטל תורה עבודה וגמ"ח, ולכך צריך להתחזק בלימוד התורה, ובעבודה זהו תפילה והודאה, וגמ"ח בממון וגוף. ובחת"ס (דרשות ס"ח) ביאר שהוא כדי שיכנס ויצא העני דרך הפתח בין מזוזה לנר, ויהיה נעים ה' עלינו נעים ר"ת: נר עני מזוזה.

דמי חנוכה לילדים: בשפתי חיים (מועדים ב עמ' קלד) נתן טעם, וז"ל 'הרב מפונביז' זצ"ל ביאר את טעם מנהג נתינת דמי חנוכה לילדים מפני שהיוונים אסרו ללמוד תורה, וכאשר ניצחו אותם ורצו להחזיר את הילדים ללימוד נתנו להם קצת כסף כדי שילמדו כי זו הדרך לחבב על הילדים את הלימוד, כמו

בגדי שבת

לא מצאנו מנהג שהולכים בבגדי שבת^{לז}. מיהו בשל"ה כתב 'ראוי שיהיה לאדם ג' בגדי חמודות: האחד לשבת, והשני ליום טוב, והשלישי לר"ח חנוכה ופורים^{לח}.

לימוד הלכות חנוכה

מצוה ללמוד הלכות חנוכה בחנוכה כדין כל המועדים שדורשין הלכות חג בחג^{לט}.

לימוד תשב"ר

כתב בערוך השלח^{לז} 'ולא יבטלו התינוקות כלל חוץ מע"ש ועיו"ט בסוף היום, וגם בר"ח המנהג להניחם בסוף היום, וכן בחנוכה, וכפי המנהג כן יעשו'.

שכתב הגר"א באיגרתו ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ולזכר זה אנו נותנים דמי חנוכה כדי להמריץ את הילדים ללמוד. ובמועד לכל חי (כז,עז) הביא מספר מעשה הצדקה (משנת תרל"ד) שכתב שיפריש כל יום מעות ליתנם לת"ח בסדר מסויים ע"פ הסוד, וסיים וז"ל 'ומכאן תראה שנהגו לחלק המעות לתינוקות ולקטנים בימי חנוכה ופורים שהם בסוד נצח והוד'.

מנהג הגר"י קמינצקי זצ"ל ובעל הקה"י לחלק 'דמי חנוכה' בליל חמישי של חנוכה (אמת ליעקב על השו"ע עמ' רנא. אורחות רבינו ריש ח"ג), והטעם לתת דווקא בליל ה' דחנוכה אמר הגר"ח ק שליט"א בשם אביו משום דה' דחנוכה אף פעם אינו נופל בשבת.

^{לז} עי' ספר חסידים (תרטו) שכתב 'לבישת בגדי חמודות נוהגת רק ביום שיש בו קרבן מוסף ואיסור מלאכה'.

^{לח} ספר יש נוחלין (בסוף השל"ה, הובא בכף החיים תיט,ו).

ועכ"פ מנהג חלק מקהילות החסידים שלכה"פ בעת ההדלקה לובשים בגדי שבת, כמבואר בליקוטי מהרי"ח (חנוכה).

^{לט} פנ"י (מגילה ד. סוד"ה בפרש"י). ובבית הלוי (פ' ויגש חנוכה) כתב 'יען כי במדינות אלו ראיתי נוהגין ללמוד בימים אלו בשלשה דפין שבפרק במה מדליקין המדברים בהלכות חנוכה, וגם אנכי למדתי בעזה"י. וכן מבואר בבן יהוידע (עירובין נד.) ובשו"ת שלמת חיים (או"ח שסו) מסברא. ועי' שו"ת ציץ אליעזר (יז,א) הביא מרבינו ירוחם (תולדות אדם נתיב ט) שכתב 'וקבעום לדורות להיותם ימים טובים לקרות בהם ההלל ולהזכיר דינם ולהודות עליו'.

^מ יו"ד רמה, יב.

פרק ב

דברים האסורים קודם ההדלקה

התעסקות בשאר דברים קודם זמן ההדלקה

אכילה: חצי שעה קודם זמן ההדלקה, אסור לאכול אכילת קבע^{מא}, והיא: אכילת פת או שאר מיני מזונות יותר מכביצה^{מב}, ואפילו באמצע סעודתו פוסק^{מג}. [אבל תבשיל מה' מיני דגן מותר כל שאינו קובע עליו אכילה חשובה^{מד}], אבל פירות ושאר דברים מותר אפילו הרבה^{מה}. שינה: אסור לישון בחצי שעה שקודם זמן ההדלקה^{מו}, אא"כ יניח שומר שיעירונו בהגיע זמן הדלקה^{מי}. עשיית מלאכה: וכן אסור בעשיית מלאכה חצי שעה קודם זמן ההדלקה^{מח}, בפרט במלאכות שיש לחוש שימשך הרבה או שיגרם לו טירדא וישכח מלהדליק, ובמקום הצורך יש להקל במלאכות שהדרך להפסיק באמצע כגון תפירה וכתיבה^{מט}. לימוד: מותר ללמוד עד שקיעת החמה^{נא} [ואי"צ להפסיק חצי שעה קודם, אף לנוהגים להדליק בשקיעה].

האיסור רק על המדליק עצמו

כל האיסורים הנ"ל הם רק במי שמדליק בעצמו, אבל נשים או שאר בני בית שאינם מדליקין אינם בכלל זה^{נב} [כל שע"ז אין מעכבים ההדלקה],

^{מא} מ"ב (תרעב, י).

^{מב} שו"ע (רלב, ג).

^{מג} מ"ב שם. וביאר בשעה"צ (תרעב ס"ק טו) שהוא מפני שיש לחוש לדעה שיש חצי שעה ולא יותר [והוא כמצוה עוברת].

^{מד} מ"ב (רלב, ג), והיינו כל שאוכלם בחבורה או שאוכל שיעור חשוב, כמש"כ המ"ב (תרלט, טו).

^{מה} כמבואר בשו"ע (רלב, ג).

^{מו} ע"י מ"ב (רלה, יז).

^{מי} מ"ב (שם סקי"ח).

^{מח} מ"ב (רלב, ט), ורמז לזה בהלכות חנוכה (תרעב, י) במש"כ 'ושאר דברים'.

^{מט} כל זה ע"פ מה שביאר בבית"ל (רלב ד"ה לבורסקי).

^{נא} מ"ב (תרעא, י) ושעה"צ (סקי"ב). שבזה יש לסמוך על הדעה שזמן ההדלקה הוא בצאת הכוכבים.

^{נב} אע"פ שיוצאים י"ח בהדלקת בעה"ב, וכן מבואר בנחלת צבי (יו"ד רסב, א) דאבי הבן אסור לאכול קודם המילה, ואעפ"כ אם כיבד למוהל מותר.

ומ"מ אם אפשר להם להסתפק באכילת פירות ושאר דברים ראוי להחמיר, וכן המנהג.

מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה

נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה במשך זמן ההדלקה [חצי שעה^{נב}], כדי שיהא היכר שאסור להשתמש לאורה^{נג}. והכוונה למלאכות שיש בהם היסח הדעת^{נד}.

^{נב} לכאורה הוא חצי שעה אחר צאת הכוכבים, שהרי מבואר בביה"ל (תרעב, ב, ד"ה ובלבד) שעד אז אסור להשתמש לאורה, והרי טעם איסור מלאכה הוא להכיר שאסור השימוש, ולפי"ז מי שמדליק בשקיעה הוא שעה וג' רבעי שעה, וצ"ע.

^{נג} שו"ע (תרע, א) ומ"ב.

הנה בטור (תרע) הביא מנהג זה, ומקורו בארחות חיים וכל בו בשם 'ספר המנהגות', וביארו שהוא כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה. ובלבוש (תרע, ב) ביאר שהוא 'כדי שלא להסיח דעתן מזכר הנס עושין לפחות אותה שעה כמו יום טוב'.

והטעם שהחמירו דווקא בנשים: א. לפי שהנס נעשה על ידי אשה, מ"ב (תרע, ג) בשם מטה משה. ב. ביעב"ץ (מו"ק תרע) כתב לפי שהן קלות הדעת ויבואו לעשות מלאכתן לאור הנר של מצוה.

^{נד} מטו משמיה דהחזו"א שאיסור מלאכה הכוונה בדומה לר"ח וחזה"מ, שהאיסור במלאכות גמורות ככיבוס ותפירה, ולא בישול ואפייה ושטיפת כלים [כשאיין בהם טירחא משמעותית], וכ"כ בבן איש חי (פ' וישב כז), ובקובץ מבית לוי (י עמ' ג) בשם הגר"ש וואזנר זצ"ל.

ובאופן שהיא שכירה ואין באפשרותה להפסיק עבודתה [ויוצאת י"ח במה שבעלה מדליק בבית] עכ"פ תתאמץ שבאותה חצי שעה לא תעבוד, ורק בהסכמת המעביד (הגרי"ש אלישיב זצ"ל אשרי האיש ג, לג אות ו).

פרק ג

מצות ההדלקה והחייבים בה

מצוות הדלקה

מצוה מדברי סופרים^{נ"ה} להדליק נרות בשמונת ימי חנוכה^{נ"ו}. וצריך ליזהר בה מאוד^{נ"ז}, ומדינא סגי בנר אחד כל לילה [לו ולבני ביתו]. והמהדר^{נ"ח}: מדליק

^{נ"ה} כן הוא לשון הרמב"ם (ג,ג) 'והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה'. והנה בתוס' (שבת כא:) כתבו בשם הר"י בן פורת שבספק צריך להדליק [וכן מבואר בב"י (תרעב) שזמן ההדלקה כל הלילה אף שנחלקו בזה תוס' והרמב"ם].

והקשה בשפת אמת מדוע מספק צריך להדליק והרי ספק דרבנן לקולא [כעין שכתב הר"ן (סוכה מו:)] שאי"צ ליטול לולב בחוה"מ בבין השמשות כיון שחיובו מדרבנן, וצ"ל שכיון שהוא מדברי סופרים כקריאת המגילה, הרי במגילה מבואר במ"ב (תרצב,טז) שספק דברי קבלה להחמיר. [וכע"ז כתב בפר"ח (תרעב,א) מסברא שאף שהוא ספק דרבנן משום 'פרסומא ניסא' יש להדליק מספק].

וידוע דעת הבה"ג שעיקר חנוכה הוא מה"ת, הובא בחת"ס (שבת כב. ובתשובה יו"ד רלג בסופה) שהוסיף לזה מקור מק"ו שאמרו במגילה (יד.) 'השתא משיעבוד לגאולה אמרינן שירה ממיתה לחיים לא כ"ש', וז"ל 'דמ"ע דאורייתא לקבוע יום על כל נס, אלא שחכמים קבעו מה לעשות בו מעין המאורע, בזה לקרוא מגילה ולשלוח מנות, ובזה לומר הלל ולהדליק נרות, נמצא עיקרו דאורייתא ופירושו מדרבנן'.

^{נ"ו} הטעם שלא תיקנו להדליק תשעה ימים בחו"ל מחמת הספק [כמו כל יו"ט], ביאר הפר"ח (תרע,א בסופו): א. שכיון שהוא מילי דרבנן לא אטרחוה [וכבר קידמו בתירוץ זה באבודרהם, הובא בעטרת זקנים תרע]. ב. שרצו לרמוז על מילה שהיא ביום השמיני. ג. יותר טוב לקבוע ח' ימים כדי שידעו שהנס היה שמונה ימים.

ובאמת כשקידשו את החודש ע"פ הראייה, כתבו הטורי אבן (ר"ה יח:) ומנ"ח (שא,ט) שעשו ט' ימי חנוכה וב' ימי פורים מספק [אמנם בעטרת זקנים שם הביא לגבי פורים את דברי הרא"ם על הסמ"ג דכתיב 'לא יעבור'].

^{נ"ז} כתב הרמב"ם (ד,יב) 'מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להזהר בה, כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו'. ומבואר במ"מ דמקורו ממה שאמרו (שבת כג:) 'הרגיל בנר הו"ל בנים ת"ח'. והוסיף הרמב"ם 'אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק', הביאו בשו"ע (תרעא,א).

כתב הרמב"ם (ג,ג) שהדלקת נרות חנוכה 'להראות ולגלות הנס', וביאר באור שמח שכוונת הרמב"ם לתרץ מדוע אין מדליקין [גם] ביום כמו שהיו מדליקין

הלכות חנוכה

נר לכל אחד ואחד מבני הבית. והמהדרין מן המהדרין: מדליק בלילה הראשון נר אחד, ומוסיף בכל לילה עוד נר, עד שבלילה האחרון מדליק שמונה. ונהגו לעשות כמהדרין מן המהדרין.

כשבני ביתו רבים, נחלקו הפוסקים בזה: דעת המחבר^נ שלא ידליק נר עבור כל אחד ואחד, דא"כ לא יהיה היכר למנין הימים, אלא בעה"ב בלבד מדליק ומוסיף והולך^ו. ודעת הרמ"א^ז שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק

במנורה ביום [לשיטת הרמב"ם תמידין ומוספין ג,י], וע"ז כתב שצריך להראות ולגלות הנס, והרי שרגא בטיהרא מאי מהני. ועי' לקמן (פרק ט) שכתבנו שי"א שהמנהג להדליק בביה"כ גם ביום הוא מחמת שיטת הרמב"ם שבביהמ"ק היה מצות הדלקה גם ביום.

^נ שבת (כא): ת"ר מצוות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל או"א, והמהדרין מן המהדרין ב"ש אומרים וכו'. והנה בטור ושו"ע הזכירו רק 'מהדרין מן המהדרין', ותמוה שלא הזכירו דמדינא ב'נר איש וביתו' סגי, ואף לא הזכירו ג"כ דין 'מהדרין', ושהמוסיפין הוא מהדרין מן המהדרין, וכבר תמה כן בפמ"ג (א"א תרעא,א בסופו) והביא שיש בזה נפק"מ טובא. והנה בשו"ת בנין שלמה (ב,נח) יצא לחדש שאחר שתקנו דין 'מהדרין מן המהדרין' תו בטל דין 'מהדרין' לגמרי, ואם א"א לו להיות מהדרין מן המהדרין סגי שידליק נר אחד בכל לילה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו רק נר אחד עכ"ד. וכבר תמה עליו המגיה שם שהרי גם דין 'נר איש וביתו' לא הובא בטושו"ע.

בחמד משה תירץ שפלוגתת ב"ש וב"ה אם מוסיף והולך או פוחת והולך הוא מעיקר הדין, ולא רק באופן של מהדרין מן המהדרין, ולפי"ז לעיכובא הוא. ובהגהות מהר"ם שיק (נדפס בהוצאת מכון ים) תירץ שהאידנא שמדליקין בפנים יש בדבר משום 'לא תתגודדו' אם ישנו אלו מאלו, ולכן כתב השו"ע רק את המהדרין מן המהדרין כיון שהאידנא חובה היא, אף שבעת הצורך יוצא בנר איש וביתו.

^{נט} שו"ע (תרעא,ב). והוא ע"פ שיטת תוס' שבת (כא): שבאופן של 'מהדרין מן המהדרין' לא ידליק אלא בעה"ב, שאל"כ לא יהא ניכר מנין הימים וולפי"ז כשבא לקיים 'מהדרין מן המהדרין' מפסיד דין 'מהדרין'. ועי' שו"ת רעק"א (תנינא קכה) שהאריך לבאר דעה זו, וביאר שמש"כ הב"י שדעת הטור היא כתוס', כוונתו לאפוקי שאינו כמנהג אנשי ספרד שהובא ברמב"ם (חנוכה ד,ג), ודלא כהב"ח שכתב שמנהג אנשי ספרד הוא כהתוס', עיי"ש.

^ס בישועות יעקב (תרעא,א) כתב שהטעם שלמחבר [שיטת תוס'] אין מקיימים דין 'מהדרין' בלילה הראשון להדליק נר כנגד כל אחד ואחד מבני הבית [שהרי כעת אין מקום לטעות שהיום יום שני], משום יום המחר שלא יהא ההיכר של הוספת נרות מחמת הימים הנכנסים שהוא 'מהדרין מן המהדרין' [ודן בזה בנידון שדנו בפוסקים לגבי מי שיכול לקיים המצוה היום, ובאם ידחנה למחר יקיים מצוה מובחרת יותר]. אמנם בפשיטות י"ל שהוא מדין 'לא פלוג',

הלכות חנוכה

בדרך 'מוסיף והולך', וכדי שיהיה היכר למנין הימים, יזהר כל אחד ליתן נרותיו במקום מיוחד^{סב}, וגם בלילה הראשון יזהר בכך^{סג}, ובשעת הדחק אפשר להקל בלילה הראשון^{סד}.

הדלקה עושה מצווה

'הדלקה עושה מצווה', ולכך צריך שיהא בה כמות השמן כשיעור הנצרך קודם ההדלקה^{סה}, ושתהא מונחת במקומה הנכון קודם ההדלקה, ואם הדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא יצא, שהרואה אומר לצורכו הדליקה^{סו}. ואף באותו חדר אין לטלטלה לכתחילה^{סז} [ואף בנרות שהדליקו

וכמו שלדעת הרמ"א שכל בני הבית מדליקים, שצריך לעשות היכר, וגם ביום הראשון צריך להרחיק זמ"ז, כדבסמוך.

^{סא} הרמ"א אזיל בשיטת הרמב"ם (חנוכה ד,א). וכתב בביאור הגר"א (הובא בביה"ל ד"ה וי"א) שכן מוכח דעת הרי"ף ממה שהביא טעם לדין 'מוסיף והולך' כמ"ד שהוא כנגד פרי החג, ולא בעינן היכר מנין הימים. ובוזה מיושבת קושיית תוס' הנ"ל [שבהדלקת בני הבית אין היכר למנין הימים]. מיהו הרמ"א ס"ל שלהלכה צריך היכר, וכדבסמוך.

אמנם באחרונים דייקו דהרמ"א אינו כהרמב"ם: דלרמב"ם הבעה"ב הוא זה שעושה כל ההדלקה גם כנגד ב"ב וגם מוסיף והולך, ולרמ"א כאו"א מב"ב מדליק ומוסיף והולך, ועי' בחי' הגרי"ז על הרמב"ם (שם) שהאריך בזה לבאר מחלוקת הרמב"ם והרמ"א.

^{סב} כן הם דברי הרמ"א ע"פ מהר"א מפראג שלדידן שמדליקין בפנים ויודעים כמה בני בית יש, גם תוס' מודו. ועוד שלמנהגינו שמדליקין בפנים ואי"צ להניח בטפח הסמוך לפתח, א"כ יכול כל אחד להניח במקום אחר.

^{סג} כן מבואר במג"א (סק"ב) וביאר בפמ"ג (א"א סק"ב) שהוא משום לא פלוג. אמנם בלבוש וא"ר כתבו להתיר בלילה הראשון, הובא בשעה"צ (סקט"ז).
^{סד} שעה"צ (שם).

^{סה} שו"ע (תרעה,ב). ואם לא נתן בה כשיעורא יחזור וידליק ללא ברכה (מ"ב בשם חמד משה ונשמת אדם דלא כפר"ח), ולכאורה הדבר תלוי אם תירוצי הגמ' שבת כא: 'דאי לא אדליק מדליק, ואי נמי לשיעורא', פליגי אהדדי. ונחלקו בזה תוס' והרמב"ם הובא בב"י (תרעב,ב), ולדעת תוס' לתירוץ קמא יתכן דאי"צ שיעור.

^{סו} שו"ע (תרעה,א) מגמ' שבת (כב:). ומה דהוצרכו לטעם דהרואה אומר וכו' ולא סגי בהדלקה עושה מצווה, עי' ב"ח (שם).

^{סז} בשע"ת (סק"א) הביא בשם שו"ת הלכות קטנות שלא יצא אף בדיעבד ווצ"ל דגרע מכבתה דאין זקוק לה. אמנם במ"ב (סק"ו) כתב להכריע בשם האחרונים שרק לכתחילה יש ליזהר בזה.

בביהכ"נ^{סח}. אמנם אם ניכר שאין מטלטל לצורכו^ט, וכגון שמזיזה במקצת לצורך סגירת התריס וכדומה מותר^ע. ולהחזיק המנורה לצורך הדלקת אדם חולה, יש להקל^{עא}.

כבתה אין זקוק לה

כבו הנרות קודם חצי שעה אי"צ לחזור ולהדליקם^{עב}, אמנם ראוי לחזור ולהדליקם בלא ברכה^{עג}. ודווקא כשכיבה בשוגג, או מחמת שפתח דלת או חלון, אבל הדליק במקום הרוח וכבתה, צריך לחזור ולהדליק בלא ברכה^{עד}. וכן אם כיבה במזיד^{עה}. וכן כשכבה הנר בערב שבת [קודם קבלת שבת] יחזור וידליק בלא ברכה^{עו}.

^{סח} מ"ב (סק"ו).

^{סט} כן הוכיח בשעה"צ (תרעד,ד) מדברי הא"ר (שם). מיהו מדברי הפמ"ג שהביא משמע קצת שאין לניידו כלל וצ"ע.

^ע חמד משה (תרעא,ז) והוכיח כן מדברי התוס' שבת (כג. ד"ה מכבה). ואפשר שבכבה"ג כו"ע יודו.

^{עא} דעת הט"ז (הובא במ"ב תרעה,ז) שדווקא אם שינה מקומו מבפנים לחוץ, אבל הדליקה כשהיא בידו ולאחר זמן הניחה [אף שדלקה חצי שעה רק בצירוף החזקת ידו], יצא ידי חובה. ובמ"ב הביא שהאחרונים פקפקו בדבר. ומ"מ יש להקל במקום צורך, והוא בצירוף סברת הפר"ח (תרעה) שבזמנינו שיש צורת מנורה מיוחדת עם ח' נרות ושמשי על גבן, אין בזה חשש שיאמרו לצורכו הדליקה.

^{עב} שו"ע (תרעג,ב) שכיון שהדלקה עושה מצווה הרי קיים המצווה בשעת ההדלקה. ובשע"ת (סק"ז) הביא דברי השבות יעקב (ג,מח) שמ"מ צריך להשאיר השמן והפתילות במנורה משום חשדא. והוא חלק עליו עיי"ש.

^{עג} ברמ"א כתב (שם) שהרוצה להחמיר ע"ע ידליק בלא ברכה. ובט"ז (סק"י) ומג"א ושאר אחרונים הביאו דברי הרש"ל דהרוצה לזכות במצווה שלימה יחזור וידליק, דלא גרע מדין 'מהדרינ'.

^{עד} מ"ב (סקכ"ה), ע"פ שלטי הגבורים (שבת פ"ב) הובא בפוסקים.

^{עה} שעה"צ (סקל"ב) ע"פ פמ"ג (א"א תרעג,יב).

^{עו} בשו"ע (שם) פסק דאף בכבה בע"ש אי"צ להדליק, אמנם בט"ז (סק"ט) האריך שבע"ש מדינא צריך להדליק ושכן כתב הרש"ל. ובב"ח ומג"א הכריעו שראוי להדליק יותר מיום חול. וכן הכריע במ"ב (סקכ"ז), ואם כבר קיבל עליו שבת יבקש מחברו שלא קיבל שידליק (מ"ב שם).

חובת האשה

גם נשים חייבות במצווה זו שאף הן היו באותו הנס^ט. ומ"מ יוצאת ידי חובה ע"י הדלקת בעלה^{ע"ה} [אף כשאינה בבית בשעת ההדלקה^ט]. אבל כשדרה לבדה, או שמאיזה סיבה אין בעלה מדליק בבית צריכה להדליק [ותוציא את בני ביתה^פ]. ונהגו שכל הבנות [אף שאינם נשואות] שאינן מדליקות כלל^{פא}.

^ט ובלא טעם זה היתה פטורה כיון שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. והנה טעם זה איתא בגמ' לגבי חנוכה פורים ופסח (שבת כג. מגילה ד. פסחים קח.) 'אמר ריב"ל נשים חייבות וכו' שאף הן היו באותו הנס'. ונאמרו בזה ג' דרכים בראשונים: א. רש"י (שבת שם) ותוס' (מגילה ופסחים שם, בשם רשב"ם) כתבו שהכוונה שע"י אשה נעשה הנס. ובר"ן (שבת י. ברי"ף) הביא סיפור המעשה: 'דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם, ועל זה נהגו לאכול גבינה בחנוכה', וכע"ז בכלבו (מד). וברש"י ברי"ף (פסחים כג. מדפי הרי"ף) כתב 'גבי נר חנוכה ע"י מרים ויהודית' [ולא ידוע מה עשתה מרים], ובפורים ע"י אסתר, ובפסח בזכות נשים צדקניות וכו'. ב. דעת התוס' (פסחים שם) ועוד ראשונים שהגזירה וההצלה היתה גם לנשים. ודייקו מכן מלשון הגמ' 'שאף הן וכו', לשון ריבוי שגם הם כלולים בנס ההצלה. ג. בפסקי הרי"א^ז (שבת שם) מבואר דרך שלישית, שהכוונה שבגרימתן ובגללן נעשה הנס, שכתב 'שהנשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס, שהרי גזרו באותו זמן כל בתולה שתנשא תבעל להגמון תחילה, ועל ידם נעשה הנס שנתקנא יהודה בשביל אחותו שלבשה סמרטוטין בשעת החופה על שהיתה ראויה להתבייש בושת כזה ומאז גברו על היוונים'. ומבואר בדבריו שמה שאמרו שע"י אשה נעשה נס פירושו בגללה ולא שפעלה בעצמה הנס ע"י הריגת ההגמון, אלא רק שגרמה להם לצאת ולהלחם ולנצח. [ועי' לקמן פרק י שהארכנו במעשה יהודית].

^{ע"ה} דבאשתו ליכא דין מהדרין כמבואר בא"ר (תרעא, ג) דאשתו כגופו, ובעולת שמואל כתב שהנשים טפילות לאנשים, [ובמ"ב (תרעו, ז) דייק בדעת המחבר שאשתו כגופו, וכשאשה מדלקת נחשב כהדליק הוא, וא"כ ה"ה להיפך]. וכתב במ"ב (תרעה, ט) דמ"מ אם רוצה יכולה להדליק ולברך ככל מצות עשה שהזמן גרמא שיכולה לקיים ולברך אף שאינה חייבת.

^ט ומ"מ ראוי שתשמע היכן שנמצאת את הברכות, לחשוש לדעה שגם במדליקין עליו יש עדיין ברכת הרוואה, כמבואר במ"ב (תרעז, ז).

^פ ואפי' כשיש קטן בבית תדליק היא ותוציא את ב"ב ולא הקטן, מ"ב (תרעה, ט). [אלא שהקטן מדליק ג"כ מדין חינוך כמ"ש להלן].

חרש שוטה וקטן

חרש שוטה וקטן [שלא הגיע לחינוך] פטורים, ואינם יכולים להוציא אחרים י"ח^פ. אבל קטן שהגיע לחינוך, אם יש לו בית שדר בו בפ"ע חייב להדליק שם^{פג}. ומ"מ אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם^{פד}. וכשאינו לו בית בפ"ע [ובא להדליק מדין 'מהדרין'] נחלקו הפוסקים אם שייך דין חינוך בהידור, ולמעשה ידליק, אלא שסגי בנר אחד בכל הימים^{פה}.

ברכת הרואה

מי שאינו יכול להדליק באותו הלילה^{פו}, כשרואה נר חנוכה מברך 'שעשה

גם כשנמצא בעלה בבית יכולה היא לברך ולהדליק גם עבורו, אלא שאחז"ל תבוא מאירה וכו'. וכמו"כ יכולה היא להיות שליח של אחרים, ומ"מ לא תברך להם אלא א"כ עומדים לידה בשעה שמברכת [ויענו אמין], מ"ב (תרעה, ט).

^{פא} בשו"ת שער אפרים (סי' מב) הקשה מדוע פטורות והרי לא שייך טעם של 'אשתו כגופו'. א. בחת"ס (שבת כג.) תירץ שכיון שמעיקר התקנה היו מדליקין בחוץ, וכל כבודה בת מלך פנימה לכך ביטלו ההדלקה מהן. ב. במשמרת שלום (פרלוב. סי' מח) תירץ שכיון שהדלקת נרות לכל אחר ואחד אינו אלא הידור בעלמא, וכיון שאמותיהם אינן מדליקות דאשתו כגופו, אינו ממידת דרך ארץ שבנותיהן תדלקנה. ולפי"ז יצא לחדש שאם האם מדליקה בעצמה, אין הכי נמי דראוי לבנותיה להדליק כל אחת בפני עצמה. ג. בברכת שמעון (על מועדי השנה חנוכה) כתב לתרץ שגדר התקנה היתה שכמו שידליק כשיגדל ויהיה סמוך על שולחן עצמו כמו"כ ידליק עכשיו, ומעתה הבנות שכאשר יהיו לאיש לא ידליקו אלא יצאו ע"י הבעל, לפיכך לא תיקנו שידליקו עכשיו.

^{פב} שו"ע (תרעה, ג).

^{פג} שו"ע (תרעז, ב) ובמ"ב סקי"ג.

^{פד} בשו"ע (תרעה, ג) הביא דעת בעל העיטור שיכול להוציא אחרים י"ח. אמנם כתב המ"ב (תרעה, יג) שלמאי דפסק המחבר (תרפט, ב) משמע שלמעשה אין לסמוך ע"ז ואינו יכול להוציא אחרים י"ח.

^{פה} במ"ב (תרעז, יג), ובביה"ל (תרעה ד"ה ולדידן) הביא דעת הש"ג והמאירי שאין בזה דין חינוך, ודלא כרמ"א (תרעה, ג) שכתב שיש דין הדלקה בקטן שהגיע לחינוך, ונקט המ"ב (תרעה, יד) לדינא שידליק נר אחד בכל הלילות. ולמעשה המנהג שמחנכים אותו למהדרין מן המהדרין כיון שאין השמן והפתילות ביוקר.

^{פו} שו"ע (תרעז, ג). אמנם אם יוכל להדליק בהמשך הלילה עדיף שימתין עד שידליק ואז יברך [ולשיטתו שפסק (תרעב, ב) שמדליק והולך בדיעבד כל הלילה]. אמנם ברמב"ם משמע שגם בכה"ג מברך תיכף כשרואה [בזמן

נסים^{פז}, ובלילה הראשון מברך גם 'שהחיינו'^{פח}. ואם אשתו מדלקת עליו בביתו נחלקו הפוסקים אם מברך ברכת הרואה, וספק ברכות להקל^{פט}.

דין 'חשד'

חצר אחת או בית אחד שיש שם שני פתחים לרה"ר והם משני רוחות, מדינא דגמ' צריך להדליק בשני הפתחים מפני החשד, שאם לא ידליק ברוח השני יאמרו העוברים שם [מבני עירו^צ] שלא הדליק כלל. ובאופן שיש לו 'שני בתים' הסמוכים זל"ז או שיש לו בית אחד שהוא חלוק בתוכו לשנים, אע"פ ששני הפתחים הם באותו הרוח, יש אומרים שצריך להדליק בשניהם מפני 'חשד' שחושבים שדרים שם שני בני אדם^{צא}, ויש מקילין^{צב}. ובכל גוונא כשמדליק רק מפני החשד אינו מברך^{צג}. ובזמנינו: הנה הנוהגים להדליק בפנים כבר כתב הרמ"א^{צד} דליכא חשד, וגם למדליקין בחוץ דעת גדולי ההוראה דלא שייך האידנא 'חשד' כיון שכל אחד מדליק בזמן אחר ובמקום אחר^{צה}.

ההדלקה] ולא ימתין, וכן דייק מדבריו בפר"ח [ולשיטתו שאחר חצי שעה שוב אינו מדליק].

^{פז} וכתבו התוס' (סוכה מו. ד"ה הרואה) שהטעם שתקנו זאת בחנוכה [מה שאינו בשאר מצוות] הוא משום חביבות הנס. ועוד שיש כמה בנ"א שאין להם בתים ואינם יכולים לקיים המצווה בהדלקה.

ובמאירי חידש שאם לא ידליק וגם נמצא במקום שאינו יכול לראות נר חנוכה, שמברך לעצמו שעשה נסים ושהחיינו. והביאו בשעה"צ (תרעו, ג) ונשאר בצ"ע.

^{פח} שו"ע שם. ואם אחר שבירך ברכת הרואה, שוב נזדמן לו להדליק בעצמו יברך רק ברכת 'להדליק' (הליכות שלמה עמ' שח). ^{פט} מ"ב (תרעו, ו. תרעז, יד).

^צ שהם יודעים ששני הפתחים שייכים לו ויאמרו שכמו שלא הדליק כאן אף בפתח שני לא הדליק. שו"ע (תרעא, ח).

^{צא} ד"מ בשם הכל בו, וכ"כ הגר"א בביאורו (שעה"צ סקנ"ט). דיש לחוש שהם יודעים רק שהבית חלוק לשנים ואינם יודעים שאדם אחד דר בו, שעה"צ (סק"ס).

^{צב} מג"א (מ"ב סקנ"ג).

^{צג} רמ"א (שם). דאין מברכים על הדלקה שמפני החשד.

^{צד} שם.

^{צה} ארחות רבינו (ח"ג עמ' ד'), וכ"ד הגרשז"א [הליכות שלמה עמ' רסז], הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי עמ' ו).

פרק ד מקום ההדלקה

הדלקה בפתח הבית והחצר

מקום הנחת נרות חנוכה תיקנו חז"ל שיהא בפתח הפתוח לרה"ר^צ, ואם יש לפני הבית חצר נחלקו הראשונים^צ אם מניחים בפתח הבית או בפתח החצר. והכרעת השו"ע שידליק בפתח החצר^ח. אמנם יש אומרים שבזמן הזה שאין החצרות משמשות לשימושי דירה [אפילו בחצר פרטית], אין

^צ שבת (כא:): 'ת"ר נר חנוכה מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ'.

^צ שבתוס' (ד"ה מצווה) ביארו דברי הגמ' הנ"ל שמדובר באופן שאין חצר, אלא בית העומד סמוך לרה"ר [ולכן אמרו שמניחו על פתח ביתו], אבל אם יש חצר לפני הבית, מצווה להניחו על פתח החצר. וכן פסקו הטור ושו"ע (תרעא). **אמנם** ברש"י (ד"ה מבחוץ) כתב 'משום פרסומי ניסא, ולא ברה"ר אלא בחצרו שבתיהן היו פתוחין לחצר', ומבואר שפירש הברייתא כשיש לפניו חצר, ואעפ"כ מניחה בפתח ביתו מבחוץ. וכדעת רש"י כן דעת רוב הראשונים [הר"ן והא"ז, ובקרבן נתנאל שכן הוא דעת הרא"ש, וכן מוכח מסתימת הרמב"ם שכתב להדליק בפתח ביתו ולא חילק אם יש חצר או לא, וסמ"ג והגה"מ], וכבר תמה בערוך השלחן (תרעא, כ) על השמטת השו"ע דעת רוב הראשונים, ולזה רמז הביה"ל (שם ד"ה פתח) שא"ז דעת יחידאה, ואדרבה היא דעת כמה ראשונים.

^ח הנה מלשון הגמ' 'מבחוץ' משמע שהכוונה להניחו מבחוץ ממש [וכן הסברא נותנת שאל"כ יצטרך להשאיר דלת חצרו או ביתו פתוחה, ולא העירו כן].

והנה המאירי הוכיח בדעת תוס' שהוא מבפנים, ממה דאמרו (שבת מה). 'מהו לטלטולי שרגא מקמי חברא בשבת' ודנו רק מחמת מוקצה ואילו היה מניחו מבחוץ תיפוק ליה שיש בזה מלאכת הכנסה מרה"ר לרה"י [ועיי"ש שדחה שהיה בכרמלית]. **אמנם** בריטב"א (שם) ורבינו ירוחם (הובא בפר"ח שם) ביארו שבזה נחלקו רש"י ותוס', ולשיטתם לתרוויהו מניחים הנרות בפתח החצר [שלא כמו שנתבאר לעיל שלרש"י הוא בפתח הבית], אלא שלרש"י הוא מצידו הפנימי, ואילו לתוס' הוא מבחוץ.

וכן יש להוכיח מדברי הרשב"א שלדעת תוס' מניחו מבחוץ, שברשב"א הקשה על פרש"י מדוע אמרו (שם) שבהניח נר חנוכה מבחוץ לר' יהודה פטור מפני שהניח ברשות, והרי לרש"י היה לו להניחו מבפנים, ומשמע שלתוס' הוא בחוץ. [וליישב דעת רש"י, כתבו לתרץ בר"ן ובתוס' הרא"ש דהתם מיירי שלא היה לבית חצר]. ועכ"פ לדינא מניחו מבחוץ, שהרי למבואר בדברי הראשונים הנ"ל כיון דקיי"ל כתוס', א"כ צריך להדליקו מבחוץ.

להדליק בפתח החצר אלא בפתח הבית^{צט}. ולפ"ז כשאין ביתו פתוח לרה"ר, וכגון בזמנינו שפתוח לחדר מדרגות וכדומה, יש להדליק בחלון הפונה לרה"ר^ק.

וכיון שיש שמורים שאף בבניינים משותפים שיש לפניהם חצר, מקום ההנחה הוא בפתח הפונה לרה"ר^{קא} [ואין צריך פתח המחויב במזוזה^{קב}], לכן ראוי שאחר שהדליקו כל אחד בחלון ביתו בברכה, ידליק שם אחד מדיירי הבנין בשליחות כל דיירי הבנין, ע"י שישתתפו עמו כולם^{קג}.

^{צט} בחזו"א (או"ח סה,נב. צ,כג) מבואר כן לענין עירובי חצרות. ובדינים והנהגות מבואר שלכן לא הניח החזו"א נרות חנוכה בפתח חצרו.

^ק שהרי החלון פונה לרה"ר, וזה עדיף על ההדלקה בפתח ביתו הפתוח לחדר המדרגות, ששם אינו פונה לרה"ר אלא לחצר, ובפתח חדר המדרגות לא ידליק לשיטת החזו"א שהרי אין שם תשמישי 'חצר', ועי' להלן מה שהבאנו טעם נוסף שלא יוכל להדליק שם כאו"א בפ"ע אלא בשיתוף.

^{קא} כן דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל והגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכן נהגו כמה מגדולי ירושלים, דלא ס"ל כסברת החזו"א הנ"ל. מיהו בזמנם היה החצר עכ"פ משמש לעוד שימושים פרטיים יותר מכיום, וקשה להוכיח לזמן הזה.

עוד יש לפקפק בזה שהרי בבניינים משותפים פעמים שקשה לדעת היכן מסתיימת אותה 'חצר' [שמיועדת לחפצים ועגלות של הדיירים] מחמת שיש 'מבואה' לפני חדר מדרגות, וגם היא חלק מהבנין, והגרש"ז א (הליכות שלמה עמ' רעא) הורה להדליק בפתח המבואה מפני שאי"צ צוה"פ (כמבואר במהרי"ל תשובה מ), ואילו הגרי"ש אלישיב הורה להדליק בפתח כניסת הבנין [וכן נוהגים הרבה], וכיון שפשוט שאם יניח באמצע החצר ה"ז ברכה לבטלה ולא יצא ידי חובה, איך נכריע בזה היכן 'פתח' החצר. [בפרט שמטו משמיה דהגרי"ז שצריך להדליק דוקא במקום 'פתח' החצר שלכה"פ יהא לה צורת הפתח].

^{קב} כן מבואר במהרי"ל (סימן מ). וכן מוכח ממה דפסקו בטור ושו"ע (תרעא,ז) דאם אין בה מזוזה מניחה מימין, ומדוע תיפטר ממזוזה אם לא שאין צורת הפתח [ויש לדחות שהוא מחמת סיבה אחרת כגון השוכר בית בחו"ל לפחות מל' יום, וכדומה].

^{קג} ודוקא ע"י שיתוף, שהנה בטור (תרעז) הביא דברי הרב שר שלום שאנשים הרבה בחצר אחת משתתפים כולם יחד בנר שבפתח החצר, ואם רוצים 'הידור מצווה' ידליקו כל אחד על פתח ביתם ולא בפתח החצר. ולא הביא חולק בדבר [אף שהטור דעתו כתוס' שמקום הדלקה הוא בפתח החצר], מיהו בשו"ע לא הביא דין זה וצ"ע. ואפשר שמדברי התוס' (שבת כא: ד"ה מצווה) גבי נר שיש בו ב' פיות שעולה לב' בנ"א ומניחים אותם בפתח החצר, מוכח שחולק על הרב שר שלום.

הלכות חנוכה

ובמקום שאין מנהג אבותיו בידו, ודאי עדיף שידליק בחלון ביתו^{קד}.

מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח^{קה} [עד 8 ס"מ, או 9.6 ס"מ לחזו"א] בשמאל^{קי} הפתח מבחוץ^{קי}, כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל [מסובב במצות^{קח}]. וכשאין מזוזה ידליק מימין^{קט}. והמעולה ביותר שיניח כל הנרות בתוך חלל הפתח^{קי}.

מיהו לצאת ידי חובה ע"י האי שותפות צ"ע לדינא [אף לסוברים שהוא מקום ההדלקה], שהרי בפמ"ג (א"א תרעז, ח) כתב שב' דיירים בבית אחד שכל אחד אוכל משלו, נחלקו בזה הלבוש והפר"ח אם יכולים להשתתף בהדלקה אחת. ובביה"ל (שם ד"ה עמו) צידד בזה שיכולים לעשות שותפות כשיטת הלבוש. וקצת פלא שלא הזכיר דברי הרב שר שלום הנ"ל [אם לא שיש חילוק בין שותפות בבית אחד, לשותפות של כמה בתים בחצר].

^{קד} מחמת כל הטעמים דלעיל. ועוד שהרי בחלון ודאי יוצא אף לדעת תוס', משא"כ לדעת רש"י יתכן שברכתו לבטלה, וכבר נתבאר [בתחילת הפרק] שכדעת רש"י כן דעת הרבה ראשונים.

^{קה} שאם ירחיקנו להלן מן הפתח אינו ניכר שבעה"ב הניחו שם (מ"ב תרעא, לא).

^{קי} שו"ע (תרעז, א). והוא מדינא דגמ' (שבת כב). שעי"ז מסובב במצוות מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל [ובשאלות (פרשת וישלח) יש תוספת 'ובעל הבית בטלית מצויצת ביניהן', והוא קצת הוכחה לפוסקים שזמן הדלקה בשקיעה, א"נ כשיטת הרא"ש (בשו"ע או"ח יח, א) שבגד של יום חייב בציצית אף בלילה]. ויתבאר לקמן לגבי אופן הדלקת הנרות שדעת הגר"א (הובא במ"ב תרעו, ט) שעדיף דין זה על 'כל פניות שאתה פונה'.

^{קי} ביארנו לעיל שהכוונה מהצד החיצון, למאי דקיי"ל כתוס' שהכוונה לפתח החצר.

ועכ"פ לא ירחיקנו יותר מטפח, וכמשמעות לשון רש"י (כב. ד"ה מצווה) 'שאם ירחיקנו להלן מן הפתח אינו ניכר שבעה"ב הניחו שם'. משא"כ אם מניחו בפנים. ומסתבר שבודאי טפי עדיף להניחו בתוך חלל הפתח לרוחב הדלת מטעם זה, וכמו שיתבאר בסמוך.

^{קח} ואף אם הדליק כבר חברו בשמאל הפתח, מ"מ ידליק גם הוא בשמאל [ולא אמרינן דהדר מעלת ימין כיון שכבר מסובב במצות], כיון שלא חילקו חכמים בתקנתם, הליכות שלמה (עמ' רסט).

^{קט} וכן באופן שאם ידליק בשמאל לא יהא פרסומי ניסא משום שאינו נראה מבחוץ.

^{קי} מ"ב (תרעו, ט) שיוצא בזה גם לדעת הגר"א שם. וכן שבזה אינו מכריע בפלוגתת הפוסקים שהזכרה לעיל אם מניחה בטפח הסמוך לפתח מבחוץ או כלפי פנים הבית.

הלכות חנוכה

צריך להניחה למעלה מג' טפחים^{קיא} [24 ס"מ, ולחזו"א 28.8] ומצוה להניחה למטה מעשרה טפחים^{קיב} [80 ס"מ, ולחזו"א 96], ובדיעבד אף למעלה מי' טפחים יצא^{קיי}.

וראוי שגובה הלהבה לא יהא יותר מי' טפחים^{קיד}.

אין להדליק למעלה מכ' אמה [9.6 מטר, ולחזו"א 11.52 מטר] ואף בדיעבד לא יצא ידי חובה^{קטו}, אלא יחזור וידליק [ולמעשה בהדליק בחלון ביתו שגבוה מכ' אמה מרה"ר, ובתוך כ' אמה לקרקע הבית, לא יחזור

^{קיא} טור (תרעא,ו) בשם מהר"ם. וביאר המרדכי (שבת פ"ב) שבפחות מג"ט נראה כמניחו בקרקע ואין ניכר הדלקתו. והנה אף שבקיצור שו"ע (קלט,יג) חידש שאף בדיעבד הוא מעכב, מ"מ הכרעת המ"ב (סקכ"ו) ע"פ הפר"ח שבדיעבד יצא.

^{קיב} דאיכא פרסום הנס טפי כשהוא למטה דדבר העשוי לאור אין דרך להניחו כ"כ למטה (מ"ב סקכ"ז).

בגמ' ב"ק (סב:) הוכיח רבינא שמצווה להניחו למטה מי' שאל"כ מדוע פטור החנוני בנר חנוכה ששרף הרי היה לו להניח למעלה מגמל ורוכבו, ודחו דדילמא אם נטריח אותו טובא אתי לאימנועי. וכתב הב"י שדעת רוב ראשונים לפסוק כרבינא, ומה שדחו אותו דיחויא בעלמא. ואף שהרי"ף והרמב"ם השמיטו דין דלמטה מי"ט [ומשמע דפסקו כדיחוי הגמ'], מ"מ טפי עדיף לעשות ככו"ע ולהניחה למטה מי'.

^{קיי} בא"ר כתב דהא דאין העולם נזהרין בזה הוא משום דסומכין על המרדכי שכיון שמדליקין בפנים אין קפידא בזה.

^{קיד} שלגבי למעלה מכ' אמה, מצינו בפמ"ג (מ"ז סק"ה, הובא בשעה"צ סקל"ג) שאזלינן בתר השלהבת. וכאן לא נתבאר הדבר. ובמקור חיים (שם) כתב שכן הוא למדקדקים שיהיו ראשי הנרות למטה מי'. וכ"כ בערוך השלחן. ובלקט יושר (תלמיד התה"ד) מבואר שאם חלק התחתון של הנר בתוך י' טפחים, אף שהשלהבת למעלה מי"ט לא איכפת לן.

^{קטו} גמ' שבת (כא.) למעלה מכ' אמה פסולה. וכ"פ בטור (תרעא,ו). אמנם הביא דעת רבינו יואל שדווקא במדליק בחוץ, אבל בהניחה בבית אף למעלה מכ' אמה יצא [דומיא דדפנות מגיעות לסכך ששלטא ביה עינא], וכע"ז מבואר בריטב"א (כא. ד"ה ואם דר. וד"ה ודחינן) שהשתא שמדליקין בפנים מועיל בחלון אף למעלה מכ'. [ובטור הקשה על הראבי"ה הנ"ל, ובב"י כתב ליישב דבריו]. ומ"מ לדינא פסקו המחבר (תרעא,ו) והרמ"א (בד"מ) שלא יצא. ועי' היטב הערה הבאה.

הלכות חנוכה

ויברך^{קטז}. והקובע בזה הוא מקום השלהבת^{קיי}.

הדלקה בחלון

הדר בעלייה ואין לו פתח לרה"ר^{קייח}, ידליק בחלון הפונה לרה"ר בטפח הסמוך לו^{קט} מימין^{קכ} [מבפנים, או מבחוץ אם יכול^{קכא}], וגם בחלון אם יש לו שתי חלונות שהאחד למטה מי"ט והשני למעלה ידליק בחלון שלמטה מי^{קכב}.

^{קטז} הנה במ"ב (סקכ"ט) כתב 'וצריך לחזור ולברך כ"כ הפר"ח, ועי' בפמ"ג מש"כ'. והיינו שבט"ז וב"ח ג"כ הסכימו שלא יצא, ובפר"ח ג"כ הכריע שלא כראבי"ה מחמת דברי התוס' (סוכה ב:) שאין מועיל דופן המגיעה לנר חנוכה וקורת מבוי. מיהו בפמ"ג (א"א סק"ז) נשאר בצ"ע אם לחוש לראבי"ה, וזהו מה שציין המ"ב לעיין בדבריו.

מעשה מלבד מה שמספק ברכות להקל שיש לחוש לספיקו של הפמ"ג. מסתבר עוד שדברי הראבי"ה והפוסקים אחריו מיירי באופן שאף לבני הבית הוא למעלה מכ' [בתוך הבית], אבל אם מניחו באופן שלבני הבית הוא הדלקה כראוי, הרי בודאי שיוצא ידי חובה, כמו במדליק לבני ביתו, עי' מחצית השקל (שם), וא"כ לדינא ודאי שבכה"ג לא יחזור ויברך.

^{קיי} פמ"ג (מ"ז סק"ה), הובא בשעה"צ (סקל"ג).

^{קייח} בברייתא שבת (כא:) 'אם היה דר בעלייה מניחו בחלון', ופרש"י 'שאיין לו מקום בחצרו להניחה שם', וביאר הב"י (תרעא,ה) שרש"י לשיטתו שמניחו בפתח הבית וכשדר בעלייה אין לו מקום להדליק בפתח הבית. אמנם לשיטת תוס' שמדליקים בפתח החצר [וא"כ מ"ל דר בבית מ"ל דר בעלייה], לכן פי' הטור (שם, דאזיל בשיטת התוס') שדר בעלייה הכוונה שנכנס לביתו דרך בית אחר. וכן הביאו בשעה"צ (סקכ"ז) דכן האופן למאי דקיי"ל כתוס'.

וכבר הזכרנו דלפי הנתבאר לעיל בשם החזו"א, שבזמן הזה אין שימושי חצר, א"כ כל הדר בבנין משותף עם חדר מדרגות, צריך להדליק בחלון ביתו הפתוח לרה"ר.

^{קט} עמק שאלה (כו,כג) שגם בחלון כמו בפתח צריך להקפיד בזה.

^{קכ} הליכות שלמה (עמ' רסט) משום דדמי לפתח בלא מזוזה. וכ"ה בלוח א"י. [ומצינו מעלת ימין בעלמא כמו בלבישת בגדים וכדומה].

^{קכא} ברש"י (שבת כא:) מבואר שמניחה מבפנים. אמנם ברבינו ירוחם כתב שמדליקים מבחוץ, הובא בפר"ח (תרעא,א). וכן מבואר ברבינו פרחיה. והנה בחידושי מהר"ם בענט ביאר שגם לרש"י עדיף מבחוץ (כמו במדליק בפתח ביתו שהוא מבחוץ), אלא שבפועל אי אפשר להדליק מבחוץ. ולפי"ז כשיש בחלון סורגים הבולטים לחוץ ודאי עדיף להדליק שם. [וכן יכול להניח ע"ג מדף שבולט לחוץ].

^{קכב} מ"ב (סקכ"ז).

ומ"מ טפי עדיף להניחה למעלה מי' טפחים כאשר עי"ז יהא [יותר] ניכר לבני רה"ר, ממה שיניח למטה מי"ט ואין ניכר לבני רה"ר^{קכג}.

חלון גבוה מכ' אמה

היה החלון גבוה כ' אמה מקרקע רה"ר, ידליק בפתח הבית^{קכד}. ויש שכתבו שיכול לסמוך על שכנים שדרים מולו ורואים בראיה רגילה את הנרות^{קכה}.

אם יכול להניח בפתח מרפסת הפונה לרה"ר באופן שניכרים הנרות לבני רה"ר, יניחנה שם בצד שכנגד המזווה כדי שיהא מסובב במצוות^{קכו}.

אמנם יש שכתבו שראוי לא להדליק על המעקה החיצוני של המרפסת^{קכז}. ומסתבר שטפילה לבית ובודאי שאפשר להדליק בה^{קכח}.

מנהג המדליקים בפנים בזה"ז

יש שנוהגים גם בזה"ז להדליק נרות בתוך ביתם סמוך לפתח מבפנים^{קכט}. וטפי עדיף שישאיר דלת ביתו פתוחה לכה"פ לחצי שעה כדי שיהא פרסומי ניסא לעוברים שם^{קל}.

^{קכג} שעה"צ (סק"ל). שהרי עיקר ענין הדלקה הוא לפרסום הנס, ווהרי"ף והרמב"ם השמיטו כל האי דינא די' טפחים. ועי' מ"ב (סקכ"ז) בשם הא"ר דהאידינא אין העולם מקפידים על האי דינא די"ט, ועכ"פ בודאי פרסומי ניסא עדיף.

^{קכד} שעה"צ (תרעא, מב), ע"פ חיי אדם (קנד, טז).

^{קכה} בשו"ת שבה"ל (ד, סה). וודלא כמו שמטו משמיה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל ולהבדל"ח הגר"נ קרליץ שליט"א שתיקנו 'חלון הסמוך לרשות הרבים' ואין שכנים שממול מוגדרים כרה"ר.

^{קכו} שבודאי לא גרע מחלון, וכאן מצטרף ג"כ מעלת מסובב במצוות.

^{קכז} שהרי לסברת החזו"א שחצר הוא דווקא במקום שיש בו שימושי חצר, א"כ במרפסת פתוחה וכ"ש בשאינה מקורה אין להדליק בה.

^{קכח} הליכות שלמה (עמ' רסח).

^{קכט} מנהג קהילות החסידים שאף בזה"ז מדליקין בתוך הבית סמוך לפתח אף בא"י. והנה מנהג הקדום בחו"ל היה להדליק בפנים: באור זרוע (חנוכה אות שכג) כתב 'האידינא דליכא סכנה לא ידענא מ"ט אין מדליקין בחצרות', ומוכח שכבר נהגו כן בזמנו אף בלא סכנה. ובבעל העיטור (עשרת הדברות הל' חנוכה) כתב 'ובשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו, ואחר שנהגו על הסכנה, נהגו'. וכ"ה בשבלי הלקט (קפה), וכע"ז בספר אהל מועד (הקדמון שער מוע"ק אה), 'ועכשיו מדליקים בפנים אע"פ שאין סכנה בדבר'. ובכל בו וארחות חיים כתבו 'ועכשיו בגלות שאין אנו יכולים לקיים המצוה בשלימות'.

ועי' ריטב"א שבת (כא:) שסכנה לאו דווקא וד"ה קור וצינה, ובערוך השלחן (תרעא, כד) שזהו הטעם בחו"ל שיש רוחות וקור וכו'. ובד"מ (סק"ט) כתב שיש נוהגים להדליקה בפנים מחמת גנבים. ומצינו לשונות במהרי"ל ושאר פוסקים 'לדידן דמדליקין בפנים', משמע שעב"פ בחו"ל כן היה המנהג הפשוט. וכ"כ בחיי אדם (קנד, יב) וקיצור שו"ע (קלט, ז).

והנה מצינו בכמה מקומות שהתקנה נשארה אף שעברה הסכנה: א. כתובות (פט.) לגבי 'גביית בע"ח שלא בפרוזבול', ורמב"ם (שמיטה ט, כד) ובכס"מ שם [מיהו שם הלשון 'מן הסכנה ואילך' ואפשר שהורגלו שלא לשמור הפרוזבול]. ב. ר"ה (לב:) לגבי תקיעת שופר, ואף שכיום אין גזירת המלכות נשאר הדין כן. ג. ברש"י שבת (כד.) שביטלו הפטרה בנביא, ונשאר אף האידנא כן. ויש לחלק בקל.

קל כיון שכמה טעמים שהזכירו הפוסקים, אינם שייכים בא"י האידנא.

פרק ה זמן ההדלקה

תחילת זמן ההדלקה

נחלקו הראשונים והפוסקים מאימתי תחילת זמן ההדלקה^{קלא}, יש אומרים^{קלב} שהוא בצאת הכוכבים, וכן הכריע השו"ע^{קלג}. וכתב המ"ב שראוי שידליק

^{קלא} בגמ' שבת (כא:): אמרו 'מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק', ומבואר ברי"ף רמב"ם ורא"ש שהוא כחצי שעה. וכעת נדון על תחילת זמן ההדלקה [ולקמן יבואר סוף זמנו].

נחלקו הראשונים אם הכוונה לתחילת השקיעה, או לגמר השקיעה [הובא בב"י תרעב]: דעת המרדכי הרא"ש והטור שהכוונה לסוף השקיעה. ואילו דעת הרמב"ם הרשב"א והר"ן שהכוונה לתחילת השקיעה.

והנה ידועה המחלוקת בין ר"ת והגאונים מהי 'שקיעת החמה' שאז מתחיל בין השמשות [הזמן שבין היום הודאי ללילה הודאי]: דעת הגאונים שהכוונה לשקיעה שלנו שהשמש נסתרת מעינינו. ואילו דעת ר"ת שהכוונה לשקיעה שניה [שהיא $\frac{3}{4}$ מיל קודם צאת הכוכבים].

ומבואר באחרונים שפלוגתת הראשונים [הראשונה] אם הכוונה לתחילת שקיעה או לסוף שקיעה, היא רק לדעת ר"ת שהנידון בשקיעת החמה השניה, אבל לדעת הגאונים ודאי לשון 'משתשקע החמה' הכוונה לתחילת השקיעה, כמו שלשון 'משתשקע החמה' בשבת (לד:): הכוונה מאז שעיגול החמה נסתר מעינינו. [ב"ח (ריש תרעב). ביאור הגר"א (רסא,יא). פר"ח (תרעב). אבנ"ז (תצוד). ערוה"ש (תרעב,א), ובאמת שכן מדויק בתשובת הגאונים (שערי תשובה רלג) ובשו"ת מהר"ם אלשקר (צו), ופשוט הוא שמחמת סתירת הסוגיות בין שבת (לד:): לפסחים (צד). חידוש ר"ת שיש ב' שקיעות, ולשון 'משתשקע החמה' בפסחים לתחילת שקיעת גלגל החמה, ואילו בשבת הכוונה לסוף שקיעה זו, אבל לגאונים לעולם 'משתשקע החמה' הכוונה לתחילת שקיעה].

ולדינא: ברמב"ם פסק שהכוונה לתחילת שקיעה, ולשיטתו שסובר כגאונים (כמבואר בשו"ת מהר"ם אלשקר שם), ואילו בטור ושו"ע פסקו שהוא בצאת הכוכבים, והיינו לשיטתם שפסקו כר"ת (שו"ע רסג,ב), וכראשונים שהכוונה לסוף שקיעה.

^{קלב} דעת המרדכי הרא"ש והטור [הוא כר"ת, ובסוף שקיעה].

^{קלג} שו"ע (תרעב,א).

קודם צאה"כ, ואם לא הדליק והגיע זמן צאה"כ, יתפלל תפילת ערבית ואח"כ ידליק קל"ד [אא"כ רגיל להתפלל בשעה מאוחרת, שידליק קודם קל"ה].
ויש אומרים קל"ו שזמנה משקיעת החמה, והכרעת הפר"ח והגר"א שהכוונה לשקיעת החמה שלנו קל"ז, וכן מנהג הקדום בירושלים קל"ח. והחזו"א נהג להדליק עשרים דקות אחר השקיעה קל"ט. וראוי שיתן שמן בכמות מספקת שידלקו הנרות עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים קמ.

קל"ד מ"ב (סק"א) וביה"ל שם. שביאר שעדיף להקדים ולהדליק קודם צאה"כ דגם לדעת הטור שזמנה בסוף השקיעה, מ"מ אפשר להקדים חצי שעה קודם צאה"כ [משום שהרמב"ם שכתב 'ובלבד שלא יקדים' הוא לשיטתו שתחילת הזמן מהשקיעה, ו'שרגא בטיהרא לא מהני', אבל לדעה שהוא מצאה"כ ודאי שאפשר להקדים] וא"כ ראוי לחוש לדעות שזמנה בשקיעה עד חצי שעה לאחר מ"כ ולא יותר, ומ"מ אם לא הדליק קודם והגיע זמן צאה"כ, יתפלל מקודם מעריב, משום דין 'תדיר', ומשום שק"ש הוא מ"ע מה"ת, ורק אח"כ ידליק. ויכין המנורה עם השמן מקודם, וכדלהלן.

קל"ה כיון שכל דין 'תדיר' הוא רק בעומד לקיים שניהם עכשיו, כמבואר בשאגת אריה (כב) וישועות יעקב (תרפא, א), וכ"כ בקובץ מבית לוי (י בתחילתו).
קל"ו דעת הרמב"ם הרשב"א והר"ן.

קל"ז וכפי שביארנו לעיל בהערה, שלדעת הגאונים [וכן מנהג רוב העולם] בודאי הכוונה לתחילת שקיעה.

קל"ח עיר הקדש והמקדש (ג, כה ט). הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הובא בשבות יצחק עמ' עא) וכן נהג הגרי"ז זצ"ל (מועדים וזמנים ופד), וכן נהג הגרי"ח זוננפלד זצ"ל (הנהגות ופסקים עמ' ק). ובספר אורח דוד (עמ' קמה) להגר"ד בהר"ן שכן היה מנהגו.

ובאמת שמי שאין מנהג אבותיו בידי בודאי שראוי לנהוג כן בא"י להדליק בשקיעה או מיד לאחריה, שהרי כיון שאנו נוהגים להקל כגאונים [לגבי ברית מילה בשבת לנולד 40 דקות אחר השקיעה, שנימול בשבת, אף שלר"ת אסור למולו בשבת], ובפרט אדם שאינו מחמיר כלל כר"ת, מדוע ינהג כן בהדלקת נר חנוכה.

קל"ט ויתכן הנהגתו בזה משום שבכך יוצא כמעט כל השיטות. שלדעה שהוא משקיעה ואילך הרי הוא בתוך זמן של חצי שעה [וגם ירויח שבזמן הזה יותר ניכר אורו, שזה טעם הדעה של צאה"כ כמבואר במרדכי], והרי לרמב"ם אחר חצי שעה שוב אינו מדליק. ולדעה שהוא מצאת הכוכבים הכריע הביה"ל (ד"ה ולא מקדימים) שיוכל להקדים כחצי שעה.

וידוע דעת החזו"א שבא"י אף לר"ת צאה"כ הוא בתוך 35–30 דקות, ולענין מוצ"ש מחמת תוספת שבת הורה 45–40 דקות. [כמבואר באורחות רבינו (א עמ' קסג) שמעיקר הדין אפשר לסמוך ברוב ימות השנה שאחר 30 דקות כבר

הלכות חנוכה

יכין הנרות קודם הזמן שיוכל להדליק תיכף שיגיע הזמן^{קמא}.

פלג המנחה

אין להקדים זמן ההדלקה קודם השקיעה^{קמב} [מלבד ערב שבת שאי אפשר בענין אחר], ובשעת הדחק גדול כשלא יוכל להדליק בזמן בביתו [וכן אשתו לא תוכל להדליק עליו בביתו] ידליק מפלג המנחה בברכה [ועי' הערה]^{קמג}. ויתן כמות של שמן שתספיק עד חצי שעה אחר צאה"כ^{קמד}. ואם הדליק קודם פלג המנחה יחזור וידליק בברכה^{קמה}.

צאה"כ כמו שנוהגים הרבנים בירושלים, (ושאין ללמוד ממעשה שהחמיר החזו"א 35 דקות שאפשר שהיה בזמן מסויים), ומ"מ 40 דקות הוא בודאי לילה בכל השנה ולכך נהג להתפלל כן, ולגבי מוצ"ש הוסיף עוד 5 דקות מחמת תוספת שבת].

וכן העיד הגר"ש דבליצקי (קונטרס בריתי יעקב עמ' י) מהגר"ש גריינמן זצ"ל ששמע מפיו של החזו"א שלמילה הקובע 35 דקות בין קיץ בין חורף.

ועל אותו מעשה העיד ר"ד פרנקל זצ"ל (הובא בבירור הלכה תניינא עמ' מה) שהיה נוכח בשעת מעשה שנשאל החזו"א ברבים [בשנתו האחרונה אחרי חג הסוכות תשי"ד] ע"י בן אחותו רבי שמריהו גריינמן בשם חמיו המוהל ר"י שקאל בזה"ל 'חמי חפץ לידע אחת ולתמיד אימתי זמן צאת הכוכבים לענין מילה בנולד בליל שבת, והשיבו החזו"א על כך 35 דקות'. וכ"ה בדינים והנהגות (פ"ח).

ודעתו ע"פ דברי המנחת כהן (מאמר שני פרקים ד' וה') הסובר שאף לר"ת אם יש ג' כוכבים בינונים והכסיף העליון ושוה לתחתון הוא סימן לצאת הכוכבים [כפי המציאות], ומחלוקת הגאונים ור"ת היא שלגאונים השקיעה מהעלמות גלגל החמה מעינינו, ואילו לר"ת הוא בשיעור ג' רבעי מיל קודם צאה"כ המציאות, וקודם לכן יום גמור הוא [גם במ"ב (ביה"ל רצג ד"ה עד) הביא דעת המנחת כהן, אבל בכמה מקומות נראה שחשש לר"ת לפי פשוטו שהוא ד' מיל אחר שקיעה].

קמ"ב (סק"א), ובשעת הדחק סגי עכ"פ בנר אחד שיתן בו שמן הרבה כנ"ל.

קמא מ"ב (תרעב, א).

קמב שו"ע (תרעב, א).

קמג הנה ברשב"א ובר"ן כתבו שמה שאמרו 'מצותה משתשקע החמה' לאו למימרא שלא יהא רשאי להדליק קודם, אלא עיקר מצותה קאמר ואם רצה להקדים מקדים [וברשב"א הוכיח כן ממה שאמרו (כג:)] שעמוד הענן משלים לעמוד האש, ומוכח שסמוך לשקיעת החמה ניכר דלצורך שבת, וה"נ כאן]. והביא הר"ן שבבה"ג מבואר שדווקא משתשקע החמה. וכתב הב"י שגם ברמב"ם (ד,ה) מבואר שאף בדיעבד לא ידליק קודם השקיעה [ובמ"מ כתב

עד אימתי יכול להדליק בברכה

צריך להדליק מיד בהגיע הזמן, ונמשך זמנה עד 'שתכלה רגל מן השוק' והוא כחצי שעה אחר תחילת הזמן^{קמז}, ואין לאחר זמנה^{קמז}. בדיעבד יכול להדליק כל הלילה^{קמח} [אף בפחות מחצי שעה קודם עלה^{קמט}], ולא יברך

שמקורו ממה שאמרו בשבת (כג:) 'ובלבד שלא יקדים שלא יאחר' ומפרש לה לענין חנוכה. והביא הב"י בשם אורחות חיים (הובא בכלבו) שמי שהקדים להדליק מבעוד יום אפילו בחול מפני שהוא טרוד, יצא והוא שיהיה מפלג המנחה, משום דלא חמירי מהבדלה דאמרינן רב צלי של מוצ"ש בשבת.

נמצא שיש בדבר ג' דעות: א. דעת בה"ג ורמב"ם שאין להדליק כלל קודם השקיעה. ב. דעת הר"ן והרשב"א שיכול להדליק גם קודם השקיעה [ולא הזכירו 'פלג המנחה' וגם לא הביאו ראיה מהבדלה]. ג. באורחות חיים הביא שאדם טרוד יכול להדליק מפלג המנחה, דלא גרע מהבדלה.

ולדינא: בשו"ע (שם) סתם שאין מדליקין קודם השקיעה. והביא בשם 'יש מי שאומר' שאם היה טרוד יכול להדליק מפלג המנחה [ובברכ"י מסיק שבטרוד גם הרמב"ם מודה].

לגבי הברכה: הנה בשו"ע לא הזכיר ענין הברכה [גם באורחות חיים לא מייירי מינה]. אמנם במ"ב (סק"ג) **הכריע לברך** (ע"פ דברי הפר"ח והברכי יוסף). מיהו צ"ע שבמג"א (סק"א) הביא ממסכת סופרים (כ"ד) שאם הדליקו ביום אין מברכין עליו. וכבר הרגיש בזה במחצה"ש, ותירץ שאם הוא טרוד מותר לו לברך שבכה"ג נידון כמו בערב שבת.

מיהו בשבט הלוי (ג,פא) כתב שמצא שהחיד"א (כסא רחמים על מס' סופרים הנ"ל) חזר ממש"כ בברכ"י, וגם פשטות לשון המג"א הנ"ל שאין לברך [וכן הסיק בכף החיים (סק"י) מחמת מסכת סופרים הנ"ל], ולכן כתב בשבט"ל שהוראת המ"ב הנ"ל לברך צ"ע **לדינא** [גם בסידור בית יעקב ליעב"ץ מבואר שאין לברך], ולשיטתו טפי עדיף למנות שליח להדליק בזמנו מלהדליק מפלג המנחה.

^{קמד} ואם נתן שמן רק לחצי שעה מזמן הדלקתו, יחזור וידליק בלא ברכה, פמ"ג (א"א תרעב,א).

^{קמה} פמ"ג (א"א תרעב,א).

^{קמו} כמבואר ברי"ף רמב"ם ורא"ש (שבת שם) שהוא כחצי שעה.

^{קמז} שו"ע (תרעב,א) 'לא מאחרים ולא מקדימים', והוא מדברי הרמב"ם (חנוכה ד,ה). ויש לזה ב' סיבות: א. מה שכתב המ"מ, שפירש הרמב"ם מה שאמרו (כג:) 'ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר' על חנוכה. ב. שהרי אמרו (כב:) 'עד שתכלה רגל מן השוק', ופירשו 'דאי לא אדליק מדליק', וכדלהלן.

^{קמח} בגמ' שבת (כא:) אמרו 'מצוותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, מאי לאו דאי כבתה הדר מדליק לה, לא דאי לא אדליק מדליק, וא"נ

הלכות חנוכה

אלא כל זמן שבני ביתו נעורים^{קנ}. [ולקמן^{קנא} יבואר שאם לא יהא בביתו בזמן מחמת אונס, עדיף להדליק קצת מאוחר ממה ששליח ידליק בזמן^{קנב}].
וימתין לאשתו אף אם עי"ז מתאחר בהדלקתו^{קנג}.

לשיעורא'. ויש בזה ג' דיעות בראשונים: א. שיטת הרמב"ם (שם) שאחר חצי שעה [לשיטתו מהשקיעה] שוב אינו יכול להדליק, דס"ל שתירוצי הגמ' לא פליגי אהדדי, והרי אמרו שעד חצי שעה מדליק ולא יותר. וכ"כ בשלטי הגבורים (שבת ט). בדעת הרי"ף. ב. שיטת הרשב"א והריטב"א (במ"מ הביאם בשם י"מ) שאף לתירוצי הגמ' 'דאי לא אדליק מדליק' הכוונה שבתוך חצי שעה הוא מצווה כתיקונה, אמנם אחר זמן זה ג"כ יכול להדליק, דהתנן (מגילה כ:) 'כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה'. ובשלטי הגבורים (שם) כתב שכן דעת רוב המפרשים והפוסקים [ומה שהקשה במ"מ דמלשון 'דאי לא אדליק מדליק' משמע שרק עד חצי שעה, תירץ בשפת אמת שאם לא הדליק בזמן יזדרז בתוך חצי שעה, אבל אחר שכלתה רגל שוב אי"צ להזדרז וזמנו כל הלילה]. ג. שיטת תוס' והרא"ש (שם) שתירוצי הגמ' נחלקו בזה, ולתירוצי הראשון לאחר הזמן שוב לא ידליק. וכתבו שלמעשה ידליק מספק [ומשמע בלא ברכה].

ולדינא: פסק השו"ע (תרעב,ב) שבדיעבד ידליק כל הלילה. ובסמוך יתבאר דינו לגבי ברכה.

והנה מתמיהת הב"י מדוע כתב הטור 'דלא כרמב"ם', משמע שהבין שהרמב"ם יכול להודות לתוס' שמדליק מספק ורק שאינו מברך. אמנם יתכן שהטור פסק כרשב"א שמדליק מודאי ולפי"ז הוא בודאי דלא כרמב"ם. ומה שלתוס' ורא"ש מדליק מספק ואין אומרים ספק ברכות להקל, ביאר בפר"ח (תרעב,ב) שמחמת פרסומי ניסא חייב להדליק מספק.

קמט שבט הלוי (ח,קנו).

קנ הנה בב"י הזכיר רק דעת התוס' והרמב"ם הנ"ל, ואילו דעת הרשב"א והריטב"א לא הזכיר. ולפי"ז מסתבר שמה שפסק השו"ע שיכול להדליק כל הלילה, הוא בלא ברכה^{קנא} וצ"ע סתימת הדברים], וכ"כ המג"א שע"פ דברי הב"י משמע שהוא בלא ברכה, ומ"מ לדינא כתב שיכול לברך. וביאר הפמ"ג (א"א סק"ו) שהוא מחמת ס"ס שמא הלכה כתירוצי בתרא שיכול להדליק כל הלילה, ושמא אף לתירוצי קמא הלכה כרשב"א וריטב"א שבדיעבד מדליק כל הלילה בברכה. והביא המג"א שלמהרש"ל יברך עד חצות, וסיים שכל שבני ביתו נעורים יברך אפילו עד עלות השחר. ועי' בשעה"צ שיש אומרים שאף בלא בני בית יכול לברך, והמיקל אין מוחזין בידו.

קנא פרק ח.

קנב שבט הלוי (ד,סו), מיהו מסתבר שהוא דווקא כל זמן שיש בנ"א בשוק, ועכ"פ לכה"פ שיהיו בני ביתו נעורים. ועי' חוט שני (רבית עמ' קמב) שכתב 'אם

הלכות חנוכה

דיני ההדלקה בערב שבת חנוכה

נכון להתפלל תפילת מנחה בע"ש קודם ההדלקה קנ"ד.

מדליקים נר חנוכה תחילה ואח"כ נר שבת קנ"ה, [אף שהאיש מדליק נרות חנוכה והאשה מדלקת נרות שבת קנ"ו].

יש לו אפשרות להדליק בזמנו ע"י שליח או להדליק מאוחר בלילה, יש להעדיף ע"י שליח.

קנ"ג הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי י), וכ"כ באמת ליעקב (להגר"י קמינצקי זצ"ל תרעב בהערה). וידוע מה שסיפר הח"ח, שפעם ר' נחום מהורדנא זצ"ל לא הקפיד להדליק נרות חנוכה בזמן, וכששאלוהו על כך, השיב שהוא ממתין לאשתו שתחזור לבית, שהרי מבואר בגמ' 'נר שבת' (שהוא משום שלום בית) קודם לנר חנוכה וכןמובן ראייתו ממה שאמרו 'שלום בית' הוא רק ענין מושאל, שהרי שם הוא קודם אף כשגר לבדו כדי שלא יכשל בעץ ואבן, אלא דבודאי לא גרע הדבר, ופשוט].

קנ"ד מ"ב (תרעט,ב). ובטעם הדבר כתב בשערי תשובה (מהברכ"י בשם מהר"י אבוהב) שכיון שתפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים ונר של חנוכה הוא זכר לנס שנעשה במנורה, והרי הדלקתה היתה אחר תמיד של בין הערביים. ובפמ"ג (סו"ס תרעא) כתב טעם אחר, שאל"כ הוי כתרתי דסתר שכיין שמדליק בעוד היום גדול, על כרחך שסומך על הדעה שמפלג המנחה ואילך נחשב כלילה, מעתה איך יתפלל אח"כ תפילת מנחה. אמנם כ"ז דוקא בדאפשר ליה. וכתב בשעה"צ (תרעט,ז) שטעם זה שייך רק כשמדליק הרבה לפני השקיעה.

ואם יש לו מנין רק אחר הדלקה כתב בא"ר (סק"א) שידליק ואח"כ יתפלל כדי לא לבטל תפילה בציבור, ובערוך השלחן (תרעא,כ) כתב שמנהגינו להדליק קודם מנחה שהרי גם הדלקת נרות שבת קודם מנחה, ונרות חנוכה הרי מדליקין קודם נרות שבת. ולמעשה הרבה נוהגין להתפלל מנחה גדולה כדי שיוכלו להדליק בשופי.

קנ"ה שו"ע (תרעט,א). והוא לחוש לדעת הבה"ג (הובא בטור) שבהדלקת נרות שבת קבל עליו 'שבת' ונאסר במלאכה, ואע"ג שדעת רוב ראשונים ופוסקים דלא כבה"ג (עי' ב"י), ואדרבה היה לנו לחוש לדעת הרשב"א (שו"ת א אלף ע) שגר שבת קודם מדין 'תדיר', מ"מ הכריע בב"י לחוש כאן לבה"ג, דס"ל דרשאי להקדים מה שירצה ולא חש לטעם דתדיר קודם.

קנ"ו ואע"פ שהאשה מדלקת נר שבת, והבעל לא קיבל בהדלקתה את השבת, וא"כ שפיר יוכל להדליק נר של חנוכה לאחר הדלקת האשה, מ"מ מסתימת הפוסקים אינו נראה כן, וכן כתב בשו"ת בנין שלמה (נב) שכיון שיוצאת ידי חובה בהדלקתו ונחשב כשלוחה אסור, ולא גרע מאמירה לעכו"ם דאסור וצ"ע [ואף שמותר למי שקיבל עליו שבת לומר למי שלא קיבל עליו שבת

הלכות חנוכה

טעה והדליק של שבת תחילה, יכול להדליק עדיין של חנוכה^{קנז} [אא"כ קיבל את השבת במחשבתו^{קנח}]. אבל אשה שהדליקה נר שבת תחילה לא תדליק שוב נר של חנוכה דבסתמא קיבלה שבת בהדלקה, אלא תאמר לאחר להדליק, והוא יברך ברכת 'להדליק', ושאר הברכות תברך היא^{קנט}.

אין להקדים להדליק קודם פלג המנחה^{קס}, [שעה ורבע זמנית, קודם השקיעה] ואם הדליק קודם לכן, יחזור וידליק בברכה קודם השקיעה.

בכל האופנים שמדליק יזהר ליתן שמן בכמות מספקת שידלקו הנרות עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים^{קסא}.

לעשות מלאכה כמבואר בשו"ע (רסג,יז), מ"מ כאן יוצאת בתורת שליחות ומדין אשתו כגופו, ולכן לכתחילה לא, ורק בדיעבד, וכדבסמוך]. ובבן איש חי (פ' וישב חנוכה) כתב שבכל גיוני נר חנוכה קודם ע"פ הסוד כמבואר בדברי האר"י, והוא בשער הכוונות (קט). מטעם דמעלין בקודש, וכ"כ ברדב"ז (ב,תשנז).

קנז מ"ב (תרעט,א). דהאיש בסתמא לא מקבל שבת בהדלקתו.

קנח ואז יאמר לאחר להדליק ולברך 'ברכת להדליק', כמו גבי אשה בסמוך.

קנט מ"ב (שם), וכע"ז כתב לגבי נר שבת (רסג,כא). ובאין לה שליח יתכן שיכולה להדליק (כן צידד בא"ר, הזכירו בפמ"ג שם והוא משום דמסתמא לא קיבלה).

עוד יש לצרף היתר באין שליח, דהנה במ"ב (תר,ז) הביא לגבי מקרה ששלחו שליח להשיג שופר והגיע אחר קבלת שבת, שהדין שיתקע מי שקיבל עליו שבת תשר"ת תש"ת ותר"ת, ומקורו בט"ז (סק"ב) שביאר הטעם דנחשב קבלה בטעות, ולכאורה גם כאן נימא דקבלה בטעות הוא, ותירץ בדובב מישרים (ג,פג) דשאני התם שכל הקהל קיבל ובהכרח שהוא בטעות, אבל כאן אינו טעות שהרי אחר יכול להדליק בשבילו, ולפי"ז כשאין אחר א"כ הדר דינא דקבלה בטעות היא. אמנם בשו"ת בית שערים (ג,צג) תירץ שבתקיעת שופר שכבר נתחייב מתחילת היום א"כ בשעה שקיבל עליו היה בטעות, משא"כ נר חנוכה שמצותו רק בערב, א"כ כשקיבל עליו שבת בעוד היום גדול לא היה בטעות.

ובעצם קבלה בטעות של יחיד: כתב בב"ה"ל (רסג,יד ד"ה וי"א) שנחלקו בזה הא"ר עם הפמ"ג ודרך החיים, ולא הכריע בזה. ובמקום הדחק מבואר במ"ב (סקנ"ו) שאף בקיבלו רבים הו"ל קבלה בטעות].

קס מ"ב (סק"ב).

קסא מ"ב (תרעט,ב). ובשעת הדחק סגי עכ"פ בנר אחד שיתן בו שמן הרבה.

ההדלקה במוצ"ש

נחלקו הפוסקים^{קסב} אם מדליקים קודם הבדלה או לאחריה, ולמעשה: דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד^{קסג}. [שכח ולא אמר 'אתה חוננתנו' יבדיל קודם^{קסד}].

ומ"מ בביהכ"נ נהגו להדליק קודם הבדלה^{קסה} [אף בשכח 'אתה חוננתנו'^{קסו}].

מתפללין במוצ"ש מוקדם ככל הניתן כדי שלא יעבור זמן ההדלקה^{קסז}. ומ"מ לא יקדים להדליק קודם צאת הכוכבים כל אחד כמנהגו^{קסח}. ולגבי הנוהגים צאה"כ כר"ת עי' הערה^{קסט}.

^{קסב} המחבר והרמ"א (תרפא, א) ס"ל שהדלקה קודם הבדלה, מפני שמאחרים לצאת מן השבת, וכן הכריעו המג"א א"ר הגר"א ובית מאיר. מאידך הט"ז כתב להכריע כדעת אבודרהם ומהר"ל מפראג ותוס' יו"ט ופר"ח ודרך החיים שיקדים ההבדלה.

^{קסג} כן הכריע המ"ב (סק"ג).

^{קסד} מג"א (סק"א) שבאופן זה עדיף לנהוג כדעה השניה.

^{קסה} מ"ב (סק"ג) שכו"ע מודו בזה.

^{קסו} מג"א שם. ויאמר קודם 'ברוך המבדיל בין קודש לחול'.

^{קסז} לוח א"י. [וכשיש רק מניין מאוחר יכול להדליק קודם מעריב, עי' מעשה רב אות רלז]. אמנם צריכים ליזהר שלא להדליק אלא אחר 45 – 40 – 35 דקות אחר השקיעה.

^{קסח} עי' ביה"ל (רצג ד"ה ג' כוכבים) שצריך ליזהר בזה.

^{קסט} הנוהגים כר"ת אימתי ידליקו: אם נוהג כר"ת רק בתורת חומרא, א"כ במוצ"ש חנוכה ידליק קודם, שכיון שהמנהג בא"י כגאונים לא החמירו ע"ע לגבי הפסד הדלקה באיחור, שלדעת הרמב"ם יפסיד זמנה [עי' הליכות שלמה (עמ' שיב). אורח דוד (עמ' קמה) שכן נהג הגר"ד בהר"ן. שבות יצחק חנוכה עמ' עה בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל]. אמנם אם נוהג כר"ת מחמת שחושש לשיטה זו מעיקר הדין, ימתין עד זמנו [עי' אג"מ (או"ח ד, סב) חוט שני (רבית עמ' קמג) אורחות רבינו (ח"א קכז), ובפרט דמסתבר שבמוצ"ש שיעור 'תכלה רגל מן השוק' בהכרח מתאחר]. ומטו משמיה דהגרי"ז שזמן הדלקת נרות במוצ"ש הוא לפי צאת השבת של אותו אדם (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' ק'). והגרי"ז עצמו לא מיהר להדליק נר חנוכה במוצ"ש באומרו שבלא"ה א"א להדליק בזמן (שם ח"ד עמ' קג).

נעשה בר מצוה בחנוכה

דעת רוב פוסקים שנער שנעשה בר מצוה בחנוכה ומנהגו להדליק בשקיעת החמה יכול להדליק גם ביום שנעשה גדול^{קע}.

^{קע} עי' חכמת שלמה (תרעז,ב) שנסתפק שכיון שנתגדל אחר שתכלה רגל מן השוק אם מחוייב בדבר באותו לילה.

ולמעשה דעת הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה עמ' שי) והגרי"ש אלישיב (אשרי האיש ג,לט) ויבלח"ט הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי שליט"א שיכול להדליק כמנהגו, וכ"כ בשבט הלוי (ח,ד אות ב) שבמצות דרבנן כבר יצא, ודייק כן מהד"מ (או"ח נג) [ורק בקידוש דאורייתא צידד שלא יצא אם עשה מבעו"י]. ויש בדבר כמה טעמים: א. שמעיקר הדין יוצא בהדלקת אביו. ב. לצרף יש אומרים המוזכר בשו"ע (תרעה,ג) שקטן שהגיע לחינוך מוציא את הגדול. ג. שספיקא דרבנן לקולא, ובכל ספק דרבנן מאחר שהרשוהו לעשות יכול ג"כ לברך, עי' מ"ב (תפט,יד) ושו"ע (קס,יא).

[מיהו בקובץ מבית לוי (י עמ' ז) הביא מבעל שבה"ל שימתין עד צאה"כ. וכן הביא בשלמי תודה (חנוכה ה,ב) מהגראי"ל שטיינמן שימתין בשלושים וחמש דקות אחר השקיעה].

פרק ו סדר הברכות וההדלקה

דיני הברכות

בלילה הראשון מברך קודם ההדלקה שלוש ברכות^{קעא}: א. להדליק נר של חנוכה^{קעב}. ב. שעשה ניסים^{קעג}. ג. שהחיינו^{קעד}. ובשאר הלילות מברך ב' ברכות הראשונות בלבד^{קעה}.

^{קעא} כתב בקב הישר (צו) בשם מהרי"ל 'נכון הוא ליטול ידיו קודם שיברך על הדלקת נר חנוכה, אך בכדי שלא יחשב כיוהרא על כן כתבו האחרונים שראוי להביא עצמו לידי חיוב נטילה. ועוד כתב שם: 'ידליק הנרות כשהוא לבוש בבגד עליון כמו שהולך לביהכ"נ'.

^{קעב} בגמ' שבת (כג.) הנוסח 'נר של חנוכה', וכן הוא במסכת סופרים ובסידורי הראשונים. אמנם בשו"ע (תרעו,א) הנוסח 'נר חנוכה', וכ"כ בפר"ח שהיא הנוסחא המדויקת, ובבאר היטב כתב (בשם האר"י ושו"ת הלכות קטנות) שכן הוא ע"פ הסוד [שהוא ר"ת נח"ל 'להדליק נר חנוכה', היוצא מר"ת 'נוצר חסד לאלפים' והוא שם קדוש]. ובפמ"ג (א"א ר"ס תרעו) ביאר שבנר של שבת שעיקרו להנאת האדם אומר 'נר של שבת' דהיינו שהוא גם לאדם עצמו וגם לשבת, אבל נר חנוכה שאסור להשתמש לאורה צ"ל 'נר חנוכה' שהוא מיוחד לחנוכה. ובמהרש"ל (שו"ת פה) כתב שיאמר 'שלחנוכה' במלה אחת וטעמו כנ"ל [אלא שהוא אזיל לפי מה שנזכר בגמ', והעולם לא נהגו להקפיד בזה (מ"ב תרעו,א). והחזו"א נהג לומר 'שלחנוכה' (דינים והנהגות לחזו"א פכ"ב)].

הקשו הראשונים מדוע מברכים 'להדליק' והרי מבואר בפסחים (ז.) שכל שמצוה שאפשר לעשותה ע"י שליח מברכים 'על', וא"כ היו צריכים לברך 'על הדלקת': א. ברמב"ן ור"ן (שם ד"ה מיהו) תירצו שכיון שאינו יוצא אלא בנר של עצמו, ואף אכסנאי צריך להשתתף בפרוטה, נחשב כמצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחר. ב. ברא"ש (שם) תירץ שאורחא דמילתא שכל אחד מדליק בעצמו מחמת חביבות הנס ולכך תיקנו הנוסח 'להדליק'. ג. בחידושי אנשי שם (על הרי"ף שם) הביא בשם תניא שבאמת נוסח הברכה היא 'על', ושכן מבואר בירושלמי.

^{קעג} גר"כ יכול לברך ולומר 'לאבותינו', מ"ב (תרעה,יד). [וכעין זה מצינו בבהמ"ז (קצט,ד) שיכול לומר 'שהנחלת לאבותינו', וביאר המ"ב שם 'לפי שלאברהם ניתנה הארץ למורשה, ואברהם נקרא 'אב המון גויים'. מיהו כתב הפמ"ג (א"א תרעו,ה) שכאן שהכוונה לחשמונאים צ"ע איך יאמר 'לאבותינו', ובשע"ת (תרעו,א) הביא בשם איגרת הרמב"ם שיכול לומר 'שעשה ניסים לישראל'.

הלכות חנוכה

כל הברכות הללו מברך קודם ההדלקה^{קע}, ולא יתחיל להדליק עד שיסיים כל הברכות^{קעז}. שכח ולא בירך קודם ההדלקה, כל זמן שלא סיים להדליק את כל הנרות יכול לברך כולן^{קעח} [וברכת 'להדליק' יכול לברך בתנאי שלא

^{קעד} כתב המ"ב (תרעו,א) שנהגו לומר 'והגיענו לזמן הזה' ולא 'לזמן' [ומקורו במטה משה (תתקפא) שביאר שבפת"ח בא לומר לזמן הידוע, והרי כבר אומר 'הזה' הידוע]. אמנם מנהג העולם לומר 'לזמן' בפת"ח, וכן הוא בסידור היעב"ץ ובמחזור הרו"ה, ובהרבה סידורים [וכן הורו הגר"ש וואזנר זצ"ל (עי' קובץ מבית לוי י עמ' טו). והגר"ש אלישיב זצ"ל (עי' פניני חנוכה עמ' כט)]. והגר"ש דבליצקי שליט"א (בהסכמה לברכת השיר והשבח) כתב שע"פ הדקדוק נכון לומר בפת"ח, ושכ"כ ר' שבתי סופר זצ"ל המדקדק הידוע מזמן המהרש"א והב"ח.

^{קעה} שו"ע (שם סעיף ב).

מה שבשאר הימים אין מברכים 'להדליק נרות' לשון רבים, כמו בטבילת כלים שמברך בלשון רבים (שו"ע יו"ד קכג), וכן בכל שבת אף שמדליק הרבה נרות מברך בלשון יחיד, ביאר הפמ"ג (א"א רסג,יא. הובא במ"ב רסג,כב) שכיון שעיקר החיוב נר אחד מברך בלשון יחיד.

^{קעי} בין ביום הראשון בין ביום השני והלאה (ב"י וד"מ). ודלא כאבודרהם בשם רבינו יונה שנקט שמיום השני מיד אחר ברכת 'להדליק' מדליק נר ראשון, ורק אח"כ מברך 'שעשה ניסים' וחוזר ומדליק השני כדי לברך את ברכת הנס על הנר השני שהוא מסמל את תוספת הנס. ויש שעשו כן כדי לברך על ראית הנרות. וזהו כוונת הרמ"א (סעיף ב) במה שכתב 'ויברך כל הברכות קודם שיתחיל להדליק' לאפוקי מדיעות אלו, (כמו שביאר הביה"ל ד"ה ויברך). ועי' בב"ח (תרעו,ד).

^{קעז} דבעינן שיהיו הברכות עובר לעשייתן, מ"ב (סק"ד).

^{קעח} אע"פ שיצא כבר י"ח בנר הראשון.

וברע"א [שו"ת רעק"א תניינא (תשובה יג), הובא במ"ב (תרעו,ד)]. כתב שיש כאן ג' צירופי טעמים שיוכל לברך: א. דעת הא"ר (תרעב,ז) שאף על שאר הנרות שהם רק מדין 'מהדרין' יכול לברך [ואמנם קי"ל בזה כפר"ח ופמ"ג שאין מברכין עי' מ"ב (תרעב,ו) ולקמן בענין 'טעה במספר הנרות']. ויתכן שברוצה להדליק מתחילה כמהדרין מקיים עיקר המצוה בכל הנרות שמדליק, וכמש"כ בתשובות והנהגות (ה,רכג אות ו) ליישב דעת השו"ע (תרעו,ה) שבכל לילה מתחיל מהנר הנוסף וישיב לפי"ז קושיית הגר"א (שעה"צ סקי"ד) שהקשה איך מניח עיקר המצוה ומברך על ההידור, והוכיח כן מהרמ"א (תרעד,א) שאין מדליקין מהנר הראשון לנר הנוסף כיון שהוא רק נר של הידור]. ב. שכיון שצריך שיעור הדלקה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מהשוק, א"כ כל משך הדלקתו עדיין נמשכת מצוותו [וכעין שכתב הרא"ש פסחים (ז). שהטעם שמברך 'להתעטף בציצית' 'להניח תפילין' 'לישב בסוכה'

הלכות חנוכה

כבה עדיין הנר הראשון^{קעט}, אבל לאחר שסיים להדליק את כל הנרות יכול לברך רק 'שעשה ניסים', ושהחיינו- (אם לא בירך כלילה הראשון)^{קפ}.

אין להפסיק בדיבור בין הברכות לתחילת ההדלקה, ואפי' באמירת 'הנרות הללו'^{קפא}, ולאחר שגמר להדליק הנר הראשון יאמר 'הנרות הללו', ויגמור ההדלקה בעודו אומר^{קפב}. ומ"מ מי שנוהג לומר 'הנרות הללו' לאחר

'להדליק נר חנוכה', משום שיש בהם שיהוי מצוה, שהלשון מורה להיות עטוף בציצית ולישב בסוכה וכו', ולהדליק נ"ח שיהוי במצותה משום הדין משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, א"כ כמו שציצית ותפילין יכול לברך אחר לבישתן ה"ה בנר חנוכה]. ג. דעת כמה פוסקים שבכל הברכות אם לא בירך עובר לעשייתן מברך אח"כ, עיין ש"ך (יו"ד יט, ג). וועי' ביה"ל (רסג, ד"ה כשידליק) שבנר שבת יכולה לברך 'להדליק' אחר ההדלקה כל זמן שמותר להדליק].

^{קעט} שבאופן זה טעם ב' הנ"ל שכתב הרע"א [בהערה הקודמת] אינו שייך.

^{קפ} דברכת 'להדליק' שוב לא יברך, דלאחר שגמר להדליק כבר בטל טעם א' הנ"ל. ומ"מ 'שעשה ניסים' ו'שהחיינו' יכול לברך עדיין דלא גרע מהרואה נר חנוכה שמברך ב' הברכות אף שלא קיים מצות ההדלקה, פמ"ג (מ"ז סק"ב) ורע"א (שם), הובא במ"ב (סק"ד) [אלא דצ"ע ממש"כ המ"ב (סק"ב) שאחר הדלקה לא יברך 'שהחיינו', ואולי כוונתו במופלג מההדלקה יותר מחצי שעה או שכבו הנרות שבזה אין הטעמים שכתב הרע"א הנ"ל].

וביאר הרע"א דאף לדעה שבאשתו מדלקת עליו בביתו אינו מברך על הראיה (עי' שו"ע תרעו, ג ומ"ב שם), מ"מ כאן יברך, דהתם היינו טעמא שכיון שיוצא בהדלקה, א"כ הדלקה וברכה שלה נחשב כאילו הדליק וברך הוא בביתו, משא"כ היכא דהדליק ולא בירך מהכ"ת שיגרע כוחו במה שהדליק מאילו לא הדליק, והיה מחויב בברכת נר חנוכה מצד רואה, וכי בשביל שהדליק ג"כ פקע כוחו.

^{קפא} מג"א וא"ר. ובדיעבד אם אמר לא יברך שוב, כיון שהוא מענין ההדלקה.

^{קפב} מ"ב (תרעו, ח).

בנוסח 'הנרות הללו' כתב המהרש"ל (שו"ת פה), שיש בו ל"ו תיבות כנגד נרות חנוכה [של שמונת ימים] מלבד שני התיבות של 'הנרות הללו' כלומר הנרות הללו הם ל"ו נרות עכ"ל [ובשני התיבות הללו יש שמונה אותיות (הנרות חסר וו כמ"ש בפ' בהעלותך) רמז לשמונת ימי החנוכה], וזהו נוסח 'הנרות הללו' שהובא במהרש"ל: הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הנסים ועל הנפלאות שעשית לאבותינו על ידי כהניך הקדושים וכל שמונת ימי חנוכה הנרות הללו קודש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותן בלבד כדי להודות לשמך על נפלאותיך ועל נסיך ועל ישועתך. וע"ז כתב הרש"ל 'לא תגרע ולא תוסיף'. ויש להקשות שבנוסח הנ"ל יש מ"א תיבות [ולא ל"ו],

הלכות חנוכה

שהדליק את כל הנרות שפיר דמי^{קפג}. יכוין בעת הדלקת נרות להודות ולהלל על ניסי המלחמה שהוא עיקר המצוה^{קפד}.

שכח ולא בירך שהחיינו ביום הראשון יברך ביום השני קודם ההדלקה^{קפה}, וה"ה בשאר הימים.

ואם נזכר אחר זמן ההדלקה של יום השמיני, יש אומרים^{קפז} שיכול לברך כיון שמברך על הזמן כמו בכל יו"ט, ויש חולקים, וספק ברכות להקל^{קפז}.

וצ"ל שמורידים ד' תיבות: א. במחצית השקל כתב שאין מונים 'הנרות הללו' ב' פעמים. ב. בא"ר ומטה משה (תתקפב) כתבו שאין מונים ארבע מילות הראשונות: 'הנרות הללו' אנו מדליקין, אלא דמ"מ אכתי נמצא ל"ז תיבות ולא ל"ז תיבות. ובאחרונים ישבו: א. בא"ר כתב שמילת 'הם' ט"ס. ב. במטה משה (תתקפב) כתב שמילת 'ועל' ט"ס.

ובמטה משה (שם) הביא בשם הרא"ש שישנם מ"ד תיבות, וביאר המט"מ שהתיבות שהוסיף הרא"ש [יותר מל"ו] יחד עם ב' פעמים 'הנרות הללו', הם ח' תיבות כנגד ח' השמשים [ותמה בא"ר שברא"ש לפנינו הוא בדומה לרש"ל בשינוי קצת, אומנם בנוסח הטור וכן הוא בפסקי הרא"ש הוסיפו על הנוסח המקורי (של המהרש"ל) ב' תיבות: 'ולהלל' 'הגדול'].

בנוסח שלנו [המודפס בסידורי אשכנז] יש מ"ט תיבות, ובאורחות רבינו (ח"ג עמ' כב) כתב שממילת 'בלבד' ואילך הוא הוספה שאינה נמנית, ובלא מילות 'הנרות הללו' ומילת 'הם' שכתב המ"ב יש כאן ל"ז תיבות.
^{קפג} מ"ב (סק"ח) ע"פ פמ"ג (מ"ז סק"ה).

^{קפד} מנחת שלמה (תניינא נח,ה). והביא שבמסכת סופרים (שהובאה בהגה"מ ובב"ח תרעו,ד) לגירסא שם מברך 'להדליק' ומיד אומר 'הנרות הללו', ורק אח"כ מברך שעשה ניסים ומדליק הנרות, והוא כדי שידע לכוין בהדלקתו על נס הישועה ונצחון המלחמה. ואף לדידן שאין נוהגים כך [אלא מברכים הכל קודם 'עובר לעשייתן'], הוא משום שלא תיקנו לאומרו קודם ההדלקה, ולאחריה יתכן שלא חייבו כיון דקיי"ל כבתה אין זקוק לה. ועי' הליכות שלמה (עמ' שז) 'ההדלקה היא רק לפרסם את הנס ולהזכירו, ועי"ז להודות ולהלל, והיא הכשר להזכרת הנס, שעיקר מטרת הימים הללו הוא פרסום הנס, שהרי שאר ימי מגלת תענית בטלו והטעם שחנוכה לא בטל הוא משום פרסומי ניסא' (כמ"ש בר"ה יח:). וביאר עפ"ז מה שהזכירו האחרונים (מקור חיים ושב יעקב) ראיית הנרות אחר הדלקתם, יובא לקמן בסוף הפרק.

^{קפה} שו"ע (תרעו,א). ואם נזכר לאחר ההדלקה לא יברך עוד בלילה זה, (פתחי עולם הובא בשעה"צ סק"ג).

טעות במספר הנרות

טעה או שכח והדליק באחד הימים נר אחד פחות מן הראוי, מדליק הנר החסר בלא ברכה^{קפח}, ומועיל לעשות כן כל זמן שהנרות דולקים ובתוך חצי שעה ראשונה^{קפט}. [וה"ה כשהיה לו נר אחד ובירך עליו, ואח"כ נזדמן לו נר נוסף שידליקנו בלא ברכה^{קצ}].

^{קפי} מאירי הובא בשעה"צ (סק"ג) ונשאר בצ"ע. ועי' מ"ב (תרצב,א) שדן לגבי פורים כשאין לו מגילה, אם מברך שהחיינו על עצם היום, ועי' ביה"ל שם (ד"ה ושהחיינו).

^{קפז} הפר"ח פליג משום דס"ל דלא נתקנה ברכת שהחיינו אלא על ההדלקה או על הראיה, ועי' בשו"ת אגרות משה (או"ח ה,כ) שנקט שלא יברך, וכתב לחלק בין פורים לחנוכה.

^{קפח} מ"ב (תרעב,ו) ע"פ הב"י בשם אורחות חיים. [וביאר הלבוש שאי"צ לכבות ולהדליק מתחילה, אלא מוסיף לפי אותו לילה].

וביאר הב"י הטעם מדוע אינו מברך על התוספת: 'כי הברכה שעשה בתחילה על חיוב כל הנרות עשאה', וכע"ז בלבוש 'דדעתו היתה על מנין הנרות שצריכים לאותו לילה'. והיינו שאע"פ שהוא היה סבור שסגי בפחות נרות היום, מ"מ אי"ז מגרע בברכה דמסתמא כוונתו כשמברך למה שצריך באמת, [ועי' מג"א (תרנא,כה) שלמד מינה לאופן שהגביה לולב, ונתברר שחסר בו ההדסים או ערבות]. עוד טעם כתב הפר"ח שאין מברכים על התוספת של 'מהדרינ', ויבאר בסמוך.

^{קפט} ערוך השלחן (תרעו,ט). שכיון שעבר הזמן או כבו אין היכר במה שמוסיף, וכ"כ במקור חיים (תרעא,ב).

מיהו יש לעיין אם עדיין לא כלתה רגל מן השוק, אם יש תועלת להדליק שוב את הנרות של אותו יום בלי ברכה, אע"פ שיצא כבר ידי חובתו מדינא.

^{קצ} בא"ר (סק"ז) כתב לדייק מדברי הלבוש [בהערה לעיל] שרק בטעה או שכח שמתחילה היה דעתו למספר הנרות של אותו לילה, אבל כשמתחילה חשב להדליק פחות, וכגון שלא היה לו מספיק נרות, ואח"כ נזדמן לו עוד נר צריך לברך עליו, והביא שכן מבואר באבודרהם בשם הרמב"ם (והביאו ג"כ במג"א תרנא,כה). ובפר"ח (סוף תרעב) כתב שאף באופן זה אי"צ לברך [וצ"ע שהפר"ח הביא דברי הב"י הנ"ל כראייה לשיטתו, ואדרבה מלשונו מוכח שרק משום שהיה דעתו על מספר הנרות של הלילה, רע"א תניינא יג].

נמצא שלברך על הידור בלבד [כשלא היה בטעות אלא מתחילה חשב שלא ידליק ולבסוף הדליק] הוא פלוגתת הא"ר [והאבודרהם] עם הפר"ח. ובפמ"ג (א"א תרעב,ג) וברע"א (שם) הכריעו שאין מברכים, וכ"פ המ"ב (תרעב,ו). [ומה שמצינו שכל אחד מבני הבית יכול לברך אף שהוא רק 'מהדרינ', ביאר הרע"א

הדלקה שלא כפי מנין הראוי לאותו לילה

היו לו רק ב' נרות בלילה השלישי, ידליק רק נר אחד כעיקר הדין, ולא ידליק הב' נרות שיש לו, לפי שאין בזה הידור כשאינו מדליק כפי מנין אותו לילה^{קצא}.

הדליק יותר מהמנין הראוי יצא ידי חובה, ועדיף שיכבה המיותר^{קצב}.

(תניינא תשובה יג) שבין שרצונו להיות מהדרין מכיון שלא לצאת בהדלקת בעה"ב).

ויש שהביאו ראיה שאין מברך על ההידור מדברי הרמ"א (יו"ד רסח, ג) שעל ציצין שאין מעכבין במילה אינו מברך, ומוכח שאין מברך על הידור. אמנם באבי עזרי (חנוכה ד, א) דחה שהידור של מילה או שאר מצוות הוא הידור בקיום המצוה עצמה, משא"כ בחנוכה שההידור אינו במצוה [של הנר הראשון] אלא הוא הידור בהוספת נרות אחרים, ויתכן שבזה יברך.

ובשו"ת כתב סופר (קלה) עשה פשרה בין הא"ר והפר"ח, שאם הדליק בשאר הימים רק נר אחד בלבד, שקיים עיקר הדין של 'נר איש וביתו', וכעת הנידון על תוספת מצד 'הידור', בזה הסכים עם הפר"ח שאין מברכין על הידור [וזהו האופן שהביא המ"ב בשם הפמ"ג], אבל אם הדליק מיום שלישי ואילך ב' נרות [או יותר, שלא כפי אותו לילה] כיון שקלקל בהדלקתו שטועים במנין הימים, בזה צידד בדעת הא"ר שיכול לברך.

והנה למעשה יש לחוש ואין לברך אף באופן של קלקול, מ"מ יש לחוש לדבריו: א. שבאופן שאין לו כפי מספר נרות אותו הלילה לא ידליק יותר מנר אחד. ב. אם הדליק כמה נרות שלא כפי אותו לילה, חייב לחזור ולהדליק. ג. אם כבו נרות הראשונים שהדליק, יחזור וידליק נר אחד או כמה נרות כפי מספר של אותו לילה.

^{קצא} מ"ב (תרעא, ה) ע"פ חיי אדם (קנד, כה). וכ"כ בשו"ת כתב סופר (קלה) שלא רק שאין בזה הידור אלא הוא קלקול, וחידש שאם הדליק כן כשיבוא להוסיף כמנין הראוי יכול לברך [הבאנו דבריו בהערה לעיל], וכ"כ בערוך השלחן (סעיף י).

אמנם באבי עזרי (חנוכה ד, א). הובא בשונה הלכות שם) יצא לחדש שבגונוני הנ"ל ידליק ב' נרות ונחשב 'הידור' בב' נרות גם בלילה השלישי, דעכ"פ הוסיף יותר ממה שהדליק בלילה שקודם. ובבית הלוי (עה"ת חנוכה) כתב שלפי הטעם השני שאמרו בגמ' (שבת כא:) דלב"ה 'מוסיף והולך' משום 'מעלין בקודש ואין מורידין', א"כ בודאי שיש תועלת בלילה השלישי בב' נרות, ועי' ביאור הגר"א (ריש תרעא) שכן היא דעת הרי"ף והרמב"ם כטעם של 'מעלין בקודש' הובא בבית"ל (ד"ה בלילה).

^{קצב} חכמת שלמה (תרעא, א) וטעמו משום שתוספת למצוה אינה מגרעת, כמבואר ברמ"א (רסג, א). והגר"ש אלישיב (פניני חנוכה עמ' לה) כתב עוד

סדר ההדלקה

בסדר הדלקת הנרות נאמרו בזה ג' שיטות קצ"ג: א. שיטת המחבר והרמ"א קצ"ד שלעולם מתחיל להדליק בנר הנוסף [שבזה מורה על תוספת הנס שנתווסף כל יום], ויסדר הנרות תמיד קצ"ה באופן שידליק משמאל לימין קצ"ו [שבזה מקיים כל פניות שאתה פונה יהיו לימין]. וכשבא להדליק ראוי שירחיק עצמו לשמאל המנורה כדי שתהיה ידו הימנית מול הנר השמאלי, ולא יהיה מעביר על המצוות קצ"ז. ב. שיטת מהרש"ל והגר"א: שתמיד יתחיל להדליק בנר הראשון שהדליק אתמול [מפני שהוא עיקר המצווה קצ"ח] ובאופן שהנר

טעם שיצא שכיון שאחר הדלקת נרות כמנין אותו לילה יצא י"ח [כגון אם כבו], מעתה גם אם נדון כעת כקלקול לא גרע מכבה. ומ"מ הורה בכה"ג שיכבה התוספת המיותרת, וכ"כ בחוט שני (עמ' שג), שעי"ז ידעו מנין הימים. קצ"ט טושו"ע ושאר פוסקים (תרעו,ה).

כדי להבין צדדי המחלוקת נקדים בזה ג' כללים שע"פ דנו הפוסקים באופני ההדלקה: א. מצווה להניח בטפח הסמוך לפתח. ב. כל פניות שאתה פונה לא יהיו אלא לימין, ויש בהבנת כלל זה ב' שיטות: האחד, על 'התקדמותו', היינו שמתחיל בשמאל כדי שימשיך ויפנה אח"כ לימין. והשניה, על 'התחלתו', היינו שיתחיל בנר שלימינו, אע"פ שיוכרח להמשיך לצד שמאל [ונפק"מ נמי לחילוקי המנהגים בפתיחת הפרוכת של ארון קודש]. ג. נחלקו הפוסקים באיזה נר יש להתחיל: האם בנר הנוסף בלילה זה, שלא הודלק אתמול, כדי להראות על תוספת הנס, שע"י תוספת הימים ניתוסף הנס. או להיפך שצריך שיתחיל תמיד בנר שהדליק ביום הראשון בסמוך לפתח, שהוא עיקר המצווה והחיוב [גם למי שאינו מהדר].

קצ"י טו"ע (תרעו,ה) והסכים עמו הרמ"א, וכמבואר בדרכי משה.

קצ"כ כלומר שאין חילוק בין אם מדליק בשמאל הפתח, למדליק בימין הפתח, או למדליק בחלון.

קצ"ד היינו שביום הראשון ידליק בנר הימני ביותר, כך שכשיוסיף הנרות בשאר הימים, הם יהיו לשמאל הנר הישן, ובזה יתחיל ויפנה לימין.

נמצא שלמחבר ורמ"א לצורך מעלת 'כל פניות' הוא מפסיד [מיום השני ואילך] מעלת 'טפח הסמוך לפתח' כיון שהנר הראשון של התוספת שמדליק אינו סמוך כמבואר, וגם ס"ל שמתחיל להדליק הנר שנוסף כל לילה, ולא את הנר העיקרי [ועל ב' דברים אלו הקשה הגר"א יובא בסמוך]. ולדעתם 'כל פניות' הוא על דרך 'התקדמותו' שמדליק משמאל לימין.

קצ"ה מ"ב (סקי"א) בשם חיי אדם. וכתב שבזה מתורצת קושיית הט"ז איך יעביר על המצות כשעומד מול הנרות מצידם הימני.

קצ"ו וז"ל הגר"א 'ואין לו טעם וריח' [לשיטת המחבר שמתחיל בנר הנוסף] שזה אינו רק למהדרין מן המהדרין ויניח עיקר המצווה ויברך על הרשות, וגם [וכי']

הזה יהיה הסמוך ביותר לפתח, בין כשמניח המנורה משמאל הפתח ובין כשמניחה מימין הפתח^{קצט} [מפני שדין 'טפח הסמוך לפתח' גובר במעלתו על דין 'כל פניות' ועל 'להראות תוספת הנס']. וכתב מהרש"ל^ל שטוב ונכון שיסדר הנרות כולם בתוך חלל הפתח^{רא} שיהיו כולן שווים בטפח הסמוך לפתח^{רב}. ג. שיטת הלבוש ט"ז ופמ"ג^ג: שיתחיל בנר הנוסף, ויסדר הנרות

משום כל פניות לימין יבטל עיקר המצווה בטפח הסמוך לפתח. היינו שהקשה על שיטת המחבר והרמ"א: א. שבודאי צריך להתחיל מעיקר הנר שהתחיל בו ביום הראשון [וע"ז נאמרו ב' תירוצים, האחד שלעולם הנר שבו מתחיל כל לילה הוא הנר העיקרי (ערוה"ש סעיף יא). והשני שכיון שרוצה להדליק בגדר 'מהדרין' מן המהדרין מקיים עיקר המצווה בכל הנרות שמדליק ולא רק בראשון (תשובות והנהגות הרכג אות ו)]. ב. איך מפסיד בנר הראשון שמדליק מעלת 'טפח הסמוך לפתח' שהוא מדינא דגמ', לצורך מעלת 'כל פניות'.

והנה שאלה זו מבוססת על ההנחה שמניחים המנורה בסמוך לפתח בפנים הבית: באופן שקצה אחד שלה צמוד למשקוף והקצה השני נמשך לתוך חלל הבית, ממילא כשהמנורה בשמאל הפתח מבפנים והוא עומד מולה, כשהוא מניח את הנר הראשון בימינו נמצא שאותו נר מרוחק מהפתח. אמנם המהרש"ל כתב שיעמידנה לאורך חלל הפתח, כך שכל הנרות סמוכים למשקוף, ולפי"ז מיושב. [ולתשובות והנהגות הנ"ל בלא"ה מיושב, דשפיר מתקיים כאן גם טפח הסמוך לפתח כיון שמקיים המצווה בהדלקה כולה].

קצט ולפי"ז אם המנורה בשמאל הפתח, יתחיל בנר הסמוך לפתח משמאל [צד שמאל של האדם]. ואם מאיזו סיבה היא בימין הפתח יתחיל בנר הימני שהוא סמוך לפתח [צד ימין שלו]. ולפי"ז דין 'כל פניות' יהא פעם בדרך 'התקדמותו' ופעם בדרך 'התחלתו' [וכנראה מדבריהם שהסכימו שעדיף בדרך 'התקדמותו' אלא שדין 'טפח הסמוך לפתח' עדיף].

^י הובא מ"ב (סק"ט).

^{רא} והיינו שהמנורה תעמוד כולה לאורך חלל הפתח כך שכל הנרות סמוכים למשקוף, ולשיטת המחבר ירוויח בכך שהנרות כולן בטפח הסמוך לפתח, [ובכך מיושבת קושייתו השניה של הגר"א שהובא לעיל].

^{רב} וגם בכה"ג שמתקיים דין טפח הסמוך לפתח, יש לדון לדעת הגר"א אם מתחיל מהנר הנוסף [מעלת 'תוספת הנס'] או מהישן [שהוא 'עיקר המצווה'], ויש מי שכתב [דברי שלמה, הובא במעשה רב השלם] שבכה"ג מודה הגר"א שמדליק מהנר הנוסף, וצ"ע.

^ג הובא בביה"ל (ד"ה כדי).

תמיד באופן שיתחיל להדליק בנר [הנוסף] הימני וימשיך לשמאל^י.
והכרעת המשנ"ב^י שכל אחד יעשה כמנהג אבותיו.

המדליק לא ימשוך ידו מהפתילה עד שידליק רוב הפתילה הבולטת מעל
השמן^י [או הברזל, או הפתיל הצף].

לראות הנרות הדולקים

כתב במקור חיים^י 'נ"ל דעיקר המצוה הוא שיהיה המדליק אצל הנרות חצי
שעה לראות אותם לשמוח בהם, כי הם ג"כ זכר לשמחה וכו', והכי משמע
ממה שכתוב 'ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם'.

^י דס"ל שכל פניות שאתה פונה הוא בדרך 'התחלתו' שמתחיל בימין ואח"כ
ימשיך לשמאל. [ובזה חולקים על המחבר הרמ"א ושאר פוסקים הסוברים
שהוא בדרך 'התקדמותו'].
^י בביה"ל שם.

^י ביה"ל (תרע"ג, ד"ה המדליק) בשם מהר"י ברונא (סי' לט). ומקורו מגמ' שבת
(כח:): 'המדליק צריך שידליק ברוב היוצא'. ובלבוש (רס"ד, ח) כתב שהוא כמו
שהיה במקדש שאמרו (שבת כא.) עד שתהא שלהבת עולה מאיליה.
וכשמדליק ברוב היוצא מרוויח ג"כ טענת האומרים שאם מדליק בפתיל צף,
נמצא שמדליק בשעוה ולא בשמן זית. [מיהו בפרק הבא יבואר שבכה"ג יותר
טוב שידליק הנרות ויכבה אותם קודם ההדלקה].

^י מקור חיים (תרע"ב, ב). וכ"כ בשב יעקב (כב) 'המצוה נמי לראותן כדי שיזכרו
הנס כמו דאיתא בנוסח הנרות הללו 'אין לנו רשות להשתמש בהן אלא
לראותן בלבד', משמע שכל זמן שאין לנו רשות להשתמש בהן מצוה לראותן
והיינו שיעור זמן הדלקה, דלכך צריך ליתן שמן כ"כ שיהא דולקין שיעור זה,
ולראות אותן כדי שיתפרסם הנס'.

פרק ז דיני השמן והפתילות

הכנת הנרות

יכין הנרות קודם הזמן כדי שיוכל להדליק תיכף כשיגיע הזמן^{ר"ח}.

דיני השמן

כל השמנים והנרות כשרים לנר חנוכה^{ר"ט} [אף שמן שאינו נמשך יפה אחר הפתילה שבנר שבת גזרו עליהם שמא יטה, בנר חנוכה מותר מפני שאסור להשתמש לאורה^{ר"י}], מלבד נר ה'שמש' בערב שבת שצריך להיות מאותן הכשרים לנר שבת^{ר"א}.

ומצווה להדליק בשמן^{ר"ב} [ולא בנרות^{ר"ג}], ומצווה מן המובחר בשמן זית מפני שאורו זך וצלול^{ר"ד}.

^{ר"ח} מ"ב (תרעב, א).

כתב במועד לכל חי (כז, כה) 'ולפי מה שאמרו חז"ל דהרגיל בנר חנוכה הו"ל בנים ת"ח, כמו שאמרו בשבת דהוא כמו סגולת נר שבת, א"כ לאשה שייכא טפי סגולה זו, ותהא זריזה לתקן הפתילות וליתן השמן, ולא ראינו שנהגו כן.
^{ר"ט} שו"ע (תרעג, א).

^{ר"י} אף שמבואר בשו"ע (שם) שהוא רק בנותן שיעור הנצרך למצות הדלקה, וא"כ כיום שנותנים הרבה יאסר, מ"מ למאי דקיי"ל (מ"ב תרעב, ח) בשם כמה פוסקים) שאין נהגין אף לאחר הזמן משום גזירת הרואין שאינם יודעים להבדיל בין תוך זמנו לאחר זמנו, א"כ מותר אף בנותן הרבה.

^{ר"א} מ"ב (סק"ג) ע"פ מג"א ועוד פוסקים. ובלבושי שרד כתב שהשמש אסור אף בימות החול בשמן שאינו כשר בשבת [שכך פירש כוונת המג"א סק"א] וכ"כ בכף החיים, ולא קיי"ל כוותיהו.

^{ר"ב} מ"ב (סק"ד) מפני שנעשה הנס ע"י שמן. ובמחצה"ש הביא דברי מהר"ל מפראג שאף בדיעבד אין מדליקים בנר שעוה וחלב, וכתב בשער הציון (סק"ד) שאין הלכה כן.

כתב ביפה ללב (פלאג"י ח"ב תרעא, ב) שמהראוי להניח מעט מים תחת השמן, שעי"ז יהיו המים למטה והשמן צף ע"ג למעלה, להורות שישראל שנמשלו לשמן גברו על אומות העולם שנמשלו למים הזידונים.

^{ר"ג} **המשתמש** בפתיל צף שמצופה בשעווה ראוי שיטבילו בשמן כדי שתחשב הדלקתו בשמן ולא בשעווה [או שידליק ויכבה קודם המצווה]. ויתכן שלפי מה שנתבאר לעיל שאין מושך ידו מהפתילה עד שידליק רוב הפתילה שפיר נחשב למדליק השמן.

הלכות חנוכה

שמן האסור בהנאה [מחמת בשר בחלב או ערלה] אין מדליקים בו^{ר"י}. אם אינו ראוי לאכילה מחמת איזו סיבה אסור משום 'הקריבהו נא לפחתך'^{ר"ט}.

יטרח לעשות מנורה יפה לפי כוחו^{ר"י}. ובמ"ב^{ר"ח} מבואר שאי"צ כלי לנרות חנוכה, וראוי להחמיר^{ר"ט}.

^{ר"ד} רמ"א (תרעג,א). ובד"מ בשם הכלבו [וכ"ה בהגהות קיצור של"ה] עוד טעם מפני שהנס נעשה בביהמ"ק שהדלקתו בשמן זית. [ובגמ' לא הזכירו טעם זה, והתייחד לרמב"ם שפירש דבגמ' קאי על נר שבת, אבל לתוס' ועו"ר דקאי אנה חנוכה צ"ע]. ועי' שבט הלוי (ט,קמג) שדן בשמן זית קרוש שמצוי כיום והכריע דאף דלביהמ"ק הוא פסול [כמובאר ברמב"ם (טומאת אוכלין א,יט) שאינו לא אוכל ולא משקה], מ"מ להדלקת נר חנוכה בודאי שפיר דמי כיון שאין הדמיון לביהמ"ק לכל הדברים.

^{ר"ט} נחלקו בזה הפוסקים דבשערי תשובה (תרעג,א) הביא דעת השער אפרים שכיון שכתותיה מיכתת שיעוריה נחשב שאין בו שעור חצי שעה שצריך לדלוך. אמנם בבאר היטב (סק"א) הביא בשם השער אפרים שהתיר וכ"ה בשבות יעקב (א,לח), והכרעת הפמ"ג (א"א סק"א) ומ"ב (סק"ב) לאסור.

^{ר"ט} כגון שהיה תחת המיטה שנאסר (בשו"ע יו"ד קטז,ה) מחמת רוח טומאה, כפ החיים (תרעג,יא). אמנם בזה יש מקום להקל שהרי כתבו כמה פוסקים שבדיעבד אין לאסור בזה (שבות יעקב ח"ב קה. הובא ברע"א פ"ת ויד אפרים יו"ד שם. ודלא כדעת הגר"א שהביא הפ"ת שהחמיר בזה אף בדיעבד). ואותם שמנים שראויים רק למאור ולא לאכילה מטו משמיה דהגרי"ש אלישיב זצ"ל שאין ראוי להדליק בהם. והוא מב' סיבות: א. מדין 'הקריבהו נא לפחתך', שהרי מבואר בשו"ע (קנ"ד,יב) ששמן מאוס אסור להדליקו בביהמ"ב. וכתב הפמ"ג (א"א סק"ט) שה"ה לכל נר מצווה כנר חנוכה ונר שבת, הובא במ"ב (תרעג,ג). ב. שכמה שיותר דומה לביהמ"ק טפי עדיף.

והנה לגבי מה שאינו ראוי לאכילה מבואר בכפ החיים (תרעג,יא) ובבן איש חי (וישב חנוכה) ששמן מר שאינו ראוי לאכילה כשר להדלקה, וכן הורו הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי חנוכה עמ' טו) והגר"נ קרליץ שליט"א (עמ' שיט), שאף בכתוב עליו שראוי רק למאור מותר, דשאני מאוס בעצם, למה שרק אינו מומלץ לאכילה. [בפרט שמצוי שכתוב עליו 'למאור' רק מטעמי מכס ומס], אבל במהותו ראוי גם לאכילה [אלא שבפועל רוב בני האדם לא יאכלו ממנו, וצ"ע]. ולגבי דימוי לביהמ"ק ביארו שהדמיון הוא רק בעצם מה שצריך שמן זית.

^{ר"ז} מ"ב (תרעג,כח). ובכפ החיים (סק"ס) הביא שיש הידור לקנות מנורה מכסף [וביאר הגר"ח קנייבסקי שליט"א (נר חנוכה עמ' צב) שהוא מדין 'כבוד המצוה', ולכך אף שהוא יותר משליש במצוה יוציא, דאילו מדין 'הידור' הרי מבואר בשו"ע (תרנו,א) שלא יוציא יותר משליש], וצ"ל שכוסיות הזכוכית טפילות למנורה, שבט הלוי (ח,קנז).

שמן שנשאר מיום אתמול יכול להעבירו ליום אחר^{ר"ב}. ורק שלא יתנו לשמש^{רכ"א}.

דיני הפתילות

כל הפתילות כשרות לנר חנוכה, ומצווה מן המובחר לעשותן מצמר גפן או מפשתן^{רכ"ב}. ואף כשכרוכים יחד כמה חוטים לפתילה אחת כשרות לכתחילה^{רכ"ג}.

אי"צ להחליף הפתילות כל יום, ואדרבה יותר ראוי להשתמש בישנות^{רכ"ד}. וי"א שמצווה מן המובחר להחליף כל יום^{רכ"ה}.

^{רי"ח} מ"ב (תרע"א, יח) שאפשר לדבק נרות לכותל. [אמנם בכה"ג יקפיד לעשותם שורה שורה ועכ"פ לא בעיגול, רמ"א שם. וירחיקם אצבע זה מזה, מ"ב שם].

^{רי"ט} באבני נזר (או"ח תק) דייק מדברי החסד לאברהם (המובא בכף החיים תרע"ג, ס. ומקור הדברים הוא מדברי ר"י סגי נהור בנו של הראב"ד) שמנה ט"ו דרגות שיש בכלים להידור, ומוכח מזה שצריך כלי להדלקה והוא לעיכובא, דהוי חלק ממצות נר חנוכה, והאריך בזה האבנ"ז בראיות. ובשלמי תודה (עמ' צו) כתב דיתכן דמהמ"ב (הנ"ל) שיוצאים ידי חובה בנר שעוה, אין ראייה שאי"צ כלי, שהרי במ"ב (שח, לד) כתב שר שעה נחשב 'כלי שמלאכתו לאיסור', ועכ"פ בודאי אי"צ כלי לכל נר, שהרי מבואר בגמ' (שבת כג:) שבקצרת שמן שהקיפה פתילות וכפה עליה כלי עולה לכמה בנ"א.

^{רי"ב} טור (תרע"ז). הובא במ"ב שם סק"ז.

^{רכ"א} יוסף אומץ (אות תתרע"ח) אחר תיקון הגירסא שם. שהרי הוקצה למצותן של הנרות עצמם, שלכך נהגו לשורפם, עי' שו"ע (תרע"ז, ד).

^{רכ"ב} שו"ע (תרע"ג, א), ומ"ב (סק"ב) ע"פ חיי אדם (קנד, ח).

^{רכ"ג} דהנה אסור לעשות שתי נרות קלועין יחד משום 'אבוקה' (מ"ב תרע"א, יט). ע"פ מג"א וחי' אדם). וכתב הפמ"ג (שפ"ד סק"ב) שדווקא ב' פתילות שמונחין זה אצל זה, אבל אם כרך כמה פתילות יחד לא נחשב לאבוקה. וסיים שזה דלא כפי מי שאוסר. וכוונתו לשיטת הפלתי (יו"ד יא) שמחשיבו לאבוקה. ומ"מ מסתבר שבצורת הפתילות כיום שעשויות ממש כאחד כולם יודו שאינו כאבוקה.

^{רכ"ד} שו"ע (תרע"ג, ד). ומ"ב שם.

^{רכ"ה} בדרכי משה (שם) הביא אבודרהם וכל בו שכן המנהג. וכן הביא בלקט יושר שנהג בעל התרומת הדשן. וכן מבואר במאירי (שבת כא:) שכתב 'ואף חידוש הפתילות בכל לילה אינו מן הדין רק הידור ומדמיון נרות של מקדש'.

איסור השתמשות בנרות

אסור להשתמש לאור הנרות כגון למנות מעות כנגדן^{רכו}, ואפילו תשמיש של מצווה כמו להתפלל וללמוד אסור^{רכו} [ובדרך עראי לצורך מצווה יש להקל]. אמנם מותר לילך לאורם שלא יכשל ואין מחוייב להעצים עיניו^{רכח}. נהגו ליתן ה'שמש' רחוק קצת משאר הנרות, ולהשתמש לאורו^{רכט}. אמנם לכתחילה ראוי שיטה הדבר שמשמש בו כנגד ה'שמש' כדי שיהא ניכר שאינו רוצה להשתמש אלא בו^{רל}.

^{רכו} שו"ע (תרעג,א). והוא כמ"ד (שבת כב.) דאסור להשתמש לאורה, משום ביזוי מצווה.

^{רכו} דעת רוב ראשונים (רמב"ם רמב"ן ר"ן רא"ש) שאסור. ודעת הרז"ה ובעל העיטור שמותר. ובשו"ע סתם כדעת האוסרים, והביא י"א שמותר. וכתבו הפוסקים דקיי"ל כאוסרים (במג"א בשם רש"ל א"ר וערוך השלחן) ושכן המנהג הפשוט.

^{רכח} ביה"ל (ד"ה ויש) ושעה"צ (סקי"א) בשם הפר"ח.

^{רכט} שו"ע (תרעג,א). ומה שצריך להרחיקו הוא כדי שיהיה היכר למנין הנרות שבאותו יום. והנה אף שבכמה מקומות משמעות הפוסקים שרק כשמדליק בתוך הבית צריך נר אחר, עי' מאירי (שבת כא:), שו"ת הרמ"א (פא) ומ"ב (תרעג,יד), וביה"ל (תרעא ד"ה וצריך), מ"מ המנהג ליתן אף כשמניחו בחוץ.

יש שכתבו שאם מאור החשמל דולק במקום שדולקים נרות חנוכה אי"צ להדליק נר שמש (הליכות שלמה עמ' שט). ואף שמבואר במ"ב (תרעג,יד) שכשמדליק בפנים יניח נר נוסף גם כשיש נר על השלחן, מחשש שמא ישתמש בנרות חנוכה, שאני הכא שמאור החשמל נידון כמדורה שעשויה להשתמש לאורה (כמבואר בשו"ע תרעא,ה) שאי"צ שמש. ומ"מ ע"פ הסוד יש מעלה להדליק בכל גווני 'שמש', עי' מגיד מישרים (עמ' מא). ועי' בן איש חי (וישב חנוכה) שיש מחמירים גם להשתמש לאור השמש, והאריך בזה בקב הישר (צו).

^{רל} בפמ"ג ביאר בדברי המג"א שאף כשיש שמש אסור להשתמש לאורו. אמנם בביה"ל (ד"ה שאם) כתב שמשמעות הב"י בדברי רבינו ירוחם שכיון שעומד רחוק קצת מהנרות מותר, ושכ"כ במחצה"ש בביאור דברי המג"א, וציין לעי' בדברי שיערי תשובה, ושם כתב שאם מטה הדבר כנגד נר השמש מותר.

פרק ח

דיני אכסנאי והיוצא מביתו

עיקר חובת ההדלקה בביתו

עיקר חובת ההדלקה היא בביתו שדר בו בקביעות^{רלא}. ולכן ישתדל להיות בביתו ולהדליק בעצמו^{רלב}, וכשאינו נמצא בביתו בזמן ההדלקה [אלא בדרכים וכדומה], ישנם בזה ד' אופנים: א. כשיודע שיבוא בתחילת הלילה

^{רלא} ולכך כתב הרמ"א (תרעא,ז) שאין יוצא י"ח בהדלקה בביהכ"נ, ומקורו בריב"ש (תשובה קיא) שכתב 'ומכל מקום באותה הדלקה של בית הכנסת אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו דמצות חנוכה נר איש וביתו' ומשמע שדייק כן מלשון הגמ' 'נר איש וביתו', ומפרש שהכוונה 'נר איש בביתו'. וומדין 'אכסנאי' שמדליק אין להוכיח שאי"צ בית, וכרהיטות לשון הר"ן (שבת כג.) שכתב 'דלא תימא דין נר חנוכה כדין מזוזה דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה', די"ל דבאכסנאי ע"י שמשותף בפריטי נחשב כאחד מבני הבית והו"ל כביתו (וכ"כ במנחת שלמה נא) ופשוט].

ומי שאין לו בית אין יכול להדליק, כמבואר בתוס' סוכה (מו. ד"ה הרואה). ולשון הרמב"ם (חנוכה ד,א) 'מצותה שיהא כל בית ובית מדליק נר אחד'. וכ"כ רש"י (שבת כג. ד"ה הרואה) לגבי ברכת הרואה 'דלא הוזקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה'.

ואמנם אע"פ שנראה עד כה שמצות ההדלקה היא חובה על הבית וכמו שדימו התוס' [שהזכרנו לעיל] את מצות ההדלקה למזוזה, מיהו מסתבר שיסוד נר חנוכה הוא גם חובת הגוף שהרי מבואר בר"ן להדיא לגבי חובת אכסנאי שיש חיוב על הגברא, וכן מוכח מהרמב"ם (ברכות יא,ב) שכתב שאף שבמזוזה ומעקה אינו מחויב שיהא לו בית כדי לקיים המצווה, בנר חנוכה מחויב. ועוד שהרי אם רק חובת הבית הוא איך ידליקו כמה בנ"א בבית אחד, וכי בית אחד חייב בכמה מזוזות. וגם ממה שמצינו שמי שאינו בביתו שמחויב שידליקו עליו בבית. והנראה הגדר בזה כמש"כ הפנ"י (כא: ד"ה תנו) ליישב מדוע לא נאמר הכלל בנר חנוכה 'מצווה בו יותר מבשלוחו' [שהחיוב על כאו"א מב"ב הוא רק מדין מהדרין וכו'], מפני שמעיקרה היא חובת הגוף אלא שכיון שמצוותה בסמוך לרה"ר משום פרסומי ניסא משום כך הטילו החובה על הבית. ובשו"ת פני מבין (רכו) נקט שיש כאן ב' חיובים א. על הגברא. ב. על הבית, ובזה ביאר דעת הריב"ש דלעיל שלא יצא בהדלקתו בביהכ"כ כיון שמוטלת עליו עדין חובת הבית, אלא שלפ"ז חידש שאם יש בביתו בנ"א שמדליקין שם אי"צ לחזור ולהדליק, וצ"ע.

^{רלב} מדין מצווה בו יותר מבשלוחו, מ"ב (תרעז,יב).

[כשעדיין יש פרסומא ניסא] עדיף שהוא ידליק בעצמו [ולא אשתו]^{רלג}.
 ב. אם יחזור רק באמצע הלילה, וכ"ש כשלא יבוא כלל במשך הלילה,
 אשתו תדליק בשבילו בזמן [או בן בית אחר]^{רלד}. ג. אם אשתו ובני ביתו ג"כ
 אינם בבית, כל שיחזור הוא או אחד מבני הבית עד סוף הלילה, ידליק
 בברכה [באופן שמדליק בפני אחד מבני הבית]^{רלה}. ד. אם לא יחזרו עד
 הבוקר יעשה שליח להדלקה בביתו^{רלו}.

כשאינו בבית כל הלילה [וגם אין אף אחד מבני הבית בבית שיוכל להדליק
 עליו] פטור מהדלקה^{רלז}.

אורח

אם מתארח בבית אחר בחנוכה, מדינא^{רלח}: אם אשתו מדלקת עליו בביתו,
 יצא ידי חובה ואי"צ להדליק^{רלט}. ואם אין אשתו מדלקת עליו צריך

^{רלג} בשבט הלוי (ד,סו) הביא שדנו בזה הפוסקים [אם מצוה בו יותר מבשלוחו,
 או שזריזין מקדימין ומצוה מן המובחר בזמנו, ולכן ע"י שליח טפי עדיף, בפרט
 שלדעת הרמב"ם, או לדעת תוס' והרא"ש לתירוץ הראשון בגמ' (שבת כא:)
 אחר תחילת הזמן שוב א"א להדליק, עי' לעיל פרק ה בענין 'עד אימתי יכול
 להדליק בברכה'], והביא שכבר נסתפק בזה בפמ"ג ר"ס תרכה, ומסקנתו
 דסוגיא דעלמא נוטה שידליק בעצמו מאוחר.

^{רלד} אלא שעדיף שאשתו תדליק שע"י אשתו נחשב שהדליק בעצמו מדין
 'אשתו כגופו' (כמבואר בפמ"ג תרעז,א), הובא במ"ב (תרעז,ז).

^{רלה} וה"ה אם ישנו אדם אחר שנוכח בהדלקה.

^{רלו} הנה הא דמהני שליח מבואר בר"ן בפסחים (ז). גבי הא דמברכים בנ"ח
 'להדליק' שהקשה הר"ן כיון שאיתא בשליחות שיברכו 'על'.

ומבואר בב"ח (תרעז ד"ה מצאתי) שהשליח לא יברך, הובא במג"א (תרעז,ד),
 ורמז לזה המ"ב (תרעה,ט) במש"כ 'לא בענין אחר'. טעם הדבר ביאר ביד
 אפרים (שו"ע או"ח תלב,ב) שכמו שהמניח תפילין על יד חבירו אינו יכול
 המניח לברך על מה שמתקיימת המצוה ע"י חברו, ה"ה כאן שאינו יכול לברך
 על מה שבבית חברו הודלק הנר. וכע"ז במנחת שלמה (נו,ב).

^{רלז} אג"מ (יו"ד ג,יד) שו"ת מנחת שלמה (ב,נא), חוט שני (עמ' שה). ולפי"ז אם
 יהא במטוס כל הלילה פטור מהדלקה [אלא שצריך להתאמץ להיות בביתו,
 עי' פניני חנוכה (עמ' יג)].

^{רלח} בגמ' שבת (כג.) 'אמר רבי זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי
 בהדי אושפיזא, השתא ודאי לא צריכנא דקא מדליקין עלי בגו ביתאי'.

^{רלט} שו"ע (תרעז,א). ודווקא כשיודע בבירור שמדלקת עליו, [או עכ"פ שיודע
 באשתו שיודעת דין זה שצריך להדליק בבית, אף שהבעה"ב אינו שם] אבל

להשתתף בהדלקת בעה"ב^{רמ} ע"י נתינת פרוטה^{רמא}. ומ"מ בב' האופנים ראוי להחמיר ולהדליק בעצמו^{רמב} [ופעמים שחייב גם מדינא להדליק בעצמו

בלא"ה אף אם בא לביתו בלילה ומצא שהדליקה אשתו, מ"מ צריך לחזור ולהדליק, שכיון שלא ידע מתחילה, מסתמא היה בדעתו להדליק ולא יצא בהדלקתה, ומ"מ לענין ברכה יש בזה דעות, מ"ב (תרעז, ב).

^{רמ} שו"ע (שם). והכרעת המ"ב (סק"א) שאם סמוך בקביעות על שולחן בעה"ב, יוצא ידי חובה בהדלקת בעה"ב גם בלא שותפות של פרוטה. דהנה במאירי (שבת כג.) כתב בשם חכמי התוס' שאף בסמוך על שולחנו בקביעות צריך שותפות בפרוטה. וחלק עליהם המאירי וכתב שכן הסמוך על שולחן אביו, א"נ משרתיו וכדומה אינם יוצאים ידי חובה. ובפר"ח הכריע כחכמי התוס' שבכל גווני צריך השתתפות. אמנם המ"ב כתב שבסמוך בקביעות יוצא י"ח [ואפילו בחורים הסמוכים כמש"כ המג"א], אבל לא באוכל על שולחנו באופן אקראי כמו אכסנאי (עי' מ"ב סק"א וסק"ד וביה"ל ד"ה לתת).

^{רמא} כתב המ"ב (סק"ג) שסגי בפרוטה ואי"צ ליתן כל הוצאות חצי הנר, וה"ה דמהני שיתן לו את השמן במתנה ע"י קנין. ויש שהחמירו שצריך להוסיף מעט שמן מחמת האורח. [בשעה"צ הביא בזה ג' דעות: א. דעת הא"ר שצריך להוסיף בשבילו שיעור חצי שעה. ב. דעת הפר"ח שאי"צ להוסיף כלום. ג. בפמ"ג ודרך החיים כתבו שיוסיף משהו בשבילו].

ואף שמטלטלין אין נקנים בכסף מדרבנן אלא רק מה"ת, ביאר בשבט הלוי (א, נו) שהעמידו דבריהם על דין תורה כדין ארבעה פרקים המבואר בחולין (פג.). ובהליכות שלמה (עמ' רסב) כתב שאי"צ דין 'לכם' בנרות, ורק ע"י השתתפותו נעשה אחד מבני הבית.

^{רמב} ויש בזה ג' סיבות: א. דברי המהרי"ל (הובא במ"ב סק"ז ובשעה"צ סק"י) שכיון שכיום מדליקין בפנים ונהגו שכל האורחים מדליקים, א"כ יבואו לחושדו. [כוונת המהרי"ל שכשהיו מדליקין בחוץ לא היה ניכר שלא הדליק, אבל עכשיו שמדליקים בפנים וההיכר לבני הבית, רואים שלא הדליק ואינם יודעים שנשוי, וגם לא סגי שישתתף בפרוטה כיון שנהגו להיות מן המהדרין נר לכל אחד ואחד, ואין סומכים על בעה"ב]. והנה אף שבמג"א החמיר כדברי מהרי"ל הנ"ל רק כשאוכל בחדר בפני עצמו, מ"מ המ"ב (סק"ג וסק"ז) החמיר בכל גווני. ב. לחוש לדעת המרדכי (שו"ע תרעז, ג. מ"ב תרעו, ו) דאף כשהוא סומך על אנשי ביתו ויוצא ידי חובה, מ"מ כשרואה אח"כ נר חנוכה צריך לברך 'שעשה נסים', על כן נכון יותר להדליק בעצמו. מ"ב (סק"ז). ג. בתרומת הדשן (קא) מבואר שאף אם אשתו מדלקת עליו, עדיין ראוי שהבעל ידליק במקומו משום דין 'מהדרין' [וז"ל 'דכי היכא דיש הידור בנר לכל אחד ואחד בבית אחד, הכא נמי יש הידור בנר לאיש ונר לאשתו בשני מקומות']. עוד טעם כתב שיש חשש שמא אשתו תשכח להדליק. ועי' בסמוך ביאור דברי התה"ד איך יברך אחר שכבר יצא.

הלכות חנוכה

מפני החשד^{רמג}. ובאופן שאשתו מדלקת עליו, כדי שלא יכשל בברכה לבטלה, או בברכה שאינה צריכה^{רמד}, ינהג בזה באחד מב' הדרכים: א. שיכוין שלא לצאת בהדלקת אשתו, ויהדר לשמוע הברכה מפי אחר [ויענה אמין] ואז ידליק^{רמה}. ב. שידליק קודם הזמן שאשתו מדלקת [כגון אם היא מדלקת אחר מעריב, ידליק הוא קודם] ואז יכול לברך בעצמו^{רמו}.

גדר 'אורח'

המתארח הוא וכל אנשי ביתו למשך כל ימי החנוכה או רובם [לאכילה ושינה], אף שביום חוזר לביתו ואוכל שם אכילת עראי [כגון שביתו באותה

^{רמג} בשו"ע (תרעז,א) כתב שכל שיש לו חדר לשינה עם כניסה נפרדת, חייב להדליק מפני החשד [והנה דעת המג"א שאף שבהדלקה מחמת 'חשד' שהוזכרה בגמ' בב' פתחים של חצר אחת אינו מברך, בחשד כאן 'ברך. מ"מ הכרעת המ"ב (סק"ח) שגם כאן לא יברך].

ואף שכתב הרשב"א (הובא ברמ"א שם) שחשד מחמת מקום שינה הוא רק בזמן הגמ' שהדליקו בחוץ, אבל בזה"ז שמדליקים בפנים, אין חשד כלל. מ"מ לדברי המהרי"ל (שהבאנו לעיל הובא במ"ב סק"ז) הדר דינא דחשד כיון שבזה"ז שמדליקין בפנים יש חשד בכל גווני ואין מועיל שאשתו מדלקת עליו או להשתתף בפרוטה].

^{רמד} הנה בב"י (תרעז) הביא דברי התה"ד (שהובא לעיל הערה רכז) שאכסנאי נשוי יכול להדר ולהדליק ולברך, וכתב 'ולי נראה דאין לסמוך על זה לברך ברכה שאינה צריכה'. וביאר בכנסת הגדולה (שם) שברכה לבטלה אין כאן כיון שמיירי שמכוון שלא לצאת בהדלקת אשתו, כמבואר במהרי"ל (הנ"ל) להדיא. ורק הקשה הב"י שמ"מ יש בזה משום 'ברכה שאינה צריכה' [וביאר הפמ"ג (מ"ז סק"א) שס"ל שאין דין הידור כשאשתו מדלקת, כיון שאשתו כגופו, עי' מ"ב (תרעז,ז) שכתב כע"ז].

וליישב דברי התה"ד נאמרו ב' דרכים: א. בשו"ת הרמ"א (צט) כתב שאחר חידוש המרדכי שאף בהדליקו עליו בביתו מחוייב בברכת הרואה, הביאו בשו"ע (תרעז,ג), א"כ שוב לא נחשב לברכה שאי"צ. ב. בט"ז (סק"א) הביא כמה ראיות [מהלכות ברכות] שאין בכה"ג ברכה שאי"צ כל שרוצה לקיים המצוה בעצמו.

ובמהרש"ל (שו"ת פה) כתב 'היכא שאינו רוצה לצאת בהדלקה של אשתו שמדלקת עליו בבית, נראה דלא כל כמיניה, ואינו יכול לברך, ומשמע שלדבריו יהא ברכה לבטלה ולא רק ברכה שאי"צ. [ובמ"ב (סקט"ז) משמע שחיבר הב"י עם הרש"ל, אמנם יש קצת חילוק ביניהם, וכמו שנתבאר].

^{רמה} מ"ב (תרעז,טז).

^{רמו} מ"ב שם.

העיר], אינו מדליק אלא בבית מארחיו^{רמז}. אבל בהולך לבית חברו לסעוד שם ובלילה חוזר לביתו חייב להדליק בביתו קודם שיצא^{רמח}. וכשמתארח למשך יום או יומיים לאכילה ולשינה [כגון הבאים לשבת לבית הוריהם], דעת רוב הפוסקים שידליק במקום שמתארח^{רמט}, ויש שחייבוהו להדליק בביתו ע"י שליח^{רי}.

מקום אכילה עיקר

מי שאוכל במקום אחד וישן במקום אחר [כגון האוכל אצל חברו^{רנא}], כתב הרמ"א^{רנב} שידליק במקום אכילתו מפני שמקום אכילה עיקר. אמנם

^{רמז} פר"ח (תרעז) הובא בביה"ל (ד"ה במקום).

^{רמח} ט"ז (הובא במ"ב סקי"ב).

^{רמט} שכל מה שמיעט הט"ז [שהבאנו לעיל] הוא רק באוכל אכילת עראי, אבל בקובע שם אף ליום או יומיים זהו ביתו.

^{רי} הגרי"ש אלישיב זצ"ל דייק בלשון הפר"ח שדווקא לשמונת ימים [או רובם] נחשב 'אורח' ובלא"ה לא נעקר חיוב ביתו.

אמנם מלבד מה שהפר"ח נשאל במעשה שהיה לשמונת ימים ויתכן דלאו דווקא הוא, וגם אם נאמר שדווקא הוא, אפשר שדווקא כשביתו באותו העיר, אבל בעיר אחרת ודאי שנחשב לעקירה, וכן מורין גדולי ההוראה.

^{רנא} כן הוא לשון הטור (תרעז) בשם תשובת הרא"ש. ומדובר באוכל כל אכילותיו אצלו ולא רק סעודה אחת, שבסעודה אחת נחשב לאכילת עראי כמו שביארנו לעיל.

^{רנב} רמ"א (תרעז, א). ואף לדעת המחבר שכתב (שם) שידליק במקום שינה מפני החשד, כבר כתב המ"ב שבזמנינו שמדליקים בפנים ואין חשד מודה לרמ"א שידליק במקום אכילה.

ויסוד הדברים: בטור הביא דברי הרא"ש שהאוכל במקום אחד ויש לו בית מיוחד לשינה, צריך להדליק במקום שינה, שיש בזה חשד מפני העולם שרואין שנכנס ויוצא בו ואין יודעים שאוכל במקום אחר. וכתב הטור שאף לדין שאנו מדליקין בפנים, ומסתמא בני החצר יודעין שאוכל במקו"א, אפ"ה שייך חשד כי השכנים עוברים ושבים לפני הבית ואינם שהדליק. ובב"י הביא דברי הרשב"א (תשובה א, תקמב) שאי"צ להדליק, אבל צריך להשתתף כדין אכסנאי. ומהב"י משמע שיש כאן מחלוקת שלרא"ש מדליק תמיד במקום שינה, ולרשב"א במקום אכילה. ובדרכי משה נסתפק שאולי בזמן הזה שמדליקין בפנים לגמרי ליכא למיחש לעוברים ושבים, וגם הרא"ש מודה שמדליק במקום שאוכל.

ולדינא: הב"ח ומג"א פשיטא להו שמודה הרא"ש שבזמן הזה ידליק במקום שאוכל כיון דליכא חשד, וכן נקט המ"ב. [והנה אף שהטור כתב להדיא שאף

כשמקום אכילתו אינו מיוחד לו [כגון חדר אוכל של ישיבה, בית מלון, וכדומה^{רנ"ג}], עדיף שידליק במקום שינה שהוא עיקר דירתו^{רנ"ד} [בזה"ז דליכא חשדא^{רנ"ה}], וראוי שיאכל שם סעודתו^{רנ"ו}.

המדליק בביתו אין חילוק אם ידליק בחדר שבו אוכל [סלון ומטבח] או חדר שבו ישן, או שאר חדרי הבית^{רנ"ז}.

שאנו מדליקין בפנים יש חשד, אולי י"ל שכוונתו לשיטתו שמדליקים בפתח החצר, ומדליקין 'בפנים' היינו בפתח הבית באופן שעדיין נראה בחוץ, ועלה קאי הרמ"א שבזה"ז שמדליקין בפנים ממש (כלשון הדרכי משה) והיינו על שולחנו, שוב אין חשד].

^{רנ"ג} בית אבות, וכ"ש מסעדה וכדומה, אף שאוכל שם בקביעות.

^{רנ"ד} שבט הלוי (ג,פג). אגרות משה (ח"ד, סימן ע אות ג). מועדים וזמנים (ו,פח).

^{רנ"ה} אף שמבואר ברמ"א שבזה"ז שאין חשד צריך להדליק במקום אכילה, ביאר בשב"ל (שם) שדווקא כשעומדת לפנינו הבחירה בין מקום אכילה למקום שינה, מקום אכילה גובר, אמנם במקום שמיועד להרבה מאוד אנשים, כיון שלא נחשב לעיקר דירתו אף שאוכל שם, הדר דינא דמקום שינה גובר. וכע"ז כתב באג"מ (שם) שכיון שלגבי מקום הלינה נקבע לכל בחור באופן פרטי היכן יישן והיכן יניח חפציו, זהו מקומו, אבל מקום אכילה אין לו קביעות. ודומה להולך לחברו ארעי לאכול, שאף אם יאכל דרך ארעי ג' סעודות ידליק בביתו].

^{רנ"ו} לחוש למאי דמטו משמיה דהחזו"א שהורה לבחורי ישיבות שידליקו במקום אכילה. וכתב בשב"ל (שם) שמסתבר שאם אכילתו ושינתו בבנין אחד, אי"צ לאכול בחדרו, כמו שבבית פרטי אין הבדל באיזה חדר מדליק.

^{רנ"ז} שבה"ל (ג,פג). מפני שהכל בית אחד. וכל נידון הפוסקים הנ"ל אם מקום אכילה או שינה עיקר, הוא רק בשתי מבנים נפרדים ומרוחקים. ואף שבט"ז (סק"ב) דימה נידון זה לדין עירובין שמקום פיתא גורם, מסתבר שגם שם הוא דווקא כשיש מרחק גדול ביניהם והנידון היכן שבתו שבזה חשיבות מקום האכילה קובע, אבל כל שאין במקום אכילה קביעות, הדר דינא למקום שינה.

פרק ט

דיני ההדלקה בביהכ"נ

נהגו להדליק נרות חנוכה בביהכ"נ עם ברכה משום פרסומי ניסא^{רנח}, בין מנחה למעריב^{רנט} [ובערב שבת אם רואה שהעולם מתאחרים לבוא ידליק קודם מנחה^{רס}]. וראוי שיהיו עשרה בביהכ"נ, והמברך בלא עשרה יש לו על מי לסמוך^{רסא}. ואינו יוצא ידי חובה בנר של ביהכ"נ, וצריך לחזור ולברך בביתו^{רסב} [מלבד ברכת 'שהחיינו', שחוזר ומברך אותה בביתו רק אם מוציא שם את בני ביתו^{רסג}].

^{רנח} שו"ע (תרעא,ז). ובב"י הביא דברי הריב"ש (קיא) שמברכים על מנהג ותיקין זה כמו שמברכים על הלל דראש חודש אע"פ שרק מנהג הוא. ושלא כדעת שבלי הלקט (קפה) שאין מברכין עליו. ובמהר"ם שיק (יו"ד שעד) העיד שהחת"ס דעתו כהשבלי הלקט שאין לברך על הדלקה בביהכ"נ. [בפרט לדעת השו"ע שאין מברכין בהלל דר"ח, וכמש"כ בשערי תשובה סק"ה בשם חכם צבי].

מיהו מנהג העולם לברך מטעם שביארו במנחת שלמה (ב,נג ב) ובשבט הלוי (א,קפה) שגם אלו שאין מברכין בהלל דר"ח הוא מפני שכל עיקרה אינה אלא מנהג, משא"כ כאן שכל אחד מחוייב להדליק בביתו ורק הרחיבו המצוה לביהכ"נ^{רס}.

^{רנט} שו"ע ורמ"א (שם). וגם לנוהגים להדליק בצאה"כ, מ"מ בביהכ"נ מדליק קודם, כדי שלא יתעכבו הציבור לאחר מעריב, שהרי מצוה לראותן משום פרסומי ניסא, (מ"ב סקמ"ו). ובשו"ת מהרש"ם (ט,לח) כתב הטעם דהוי דומיא דהדלקת המנורה במקדש שבאה אחרי תמיד של בין הערביים, קודם הקטרת אימורים של לילה.

^{רס} מ"ב (סקמ"ז) בשם מג"א.

^{רסא} בשערי תשובה (סוף סק"ה) הביא דברי המור וקציעה שבלא עשרה אין מברכין. אמנם הכרעת המג"א וחיי אדם וביה"ל (ד"ה ויש) שיש לברך אף בלא עשרה עכ"פ בדיעבד. ומשמעות דבריהם שהוא רק באופן שאח"כ יהיו עשרה ויהא פרסומי ניסא, אבל בלא"ה ידליק בלא ברכה.

^{רסב} רמ"א (תרעא,ז). ומקורו בריב"ש (תשובה קיא) שכתב 'ומכל מקום באותה הדלקה של בית הכנסת אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו דמצות חנוכה נר איש וביתו, ומשמע שדייק כן מלשון הגמ' 'נר איש וביתו', ומפרש שהכוונה 'נר איש בביתו' [ע"י לעיל פרק ח שיתכן שיש 'חובת הבית'].

^{רסג} מ"ב (סקמ"ה). ובהדליק בביתו ובא להדליק בביהכ"נ [כגון שחל נר ראשון בערב שבת] כתב בשערי תשובה (סק"ז) בשם זרע אמת (או"ח צו) שיחזור ויברך 'שהחיינו'. וצ"ב החילוק ביניהם דאם שתי תקנות הם מה חילוק במה

אורח שהדליק בביהכ"נ יחזור וידליק בלא ברכה^{רסד}.
אָבֵל לא ידליק ביום הראשון בביהכ"נ, מפני שצריך לומר 'שהחיינו'^{רסה}.
יש להדר ולהדליק אף בביהכ"נ בשמן זית^{רסו}. לאחר ההדלקה יאמר 'הנרות
הללו'^{רסז}.

מקום ההדלקה

המנהג להניח המנורה בצד הדרומי^{רסח} [דומיא דמנורת ביהמ"ק], במקום
גבוה^{רסט}.

סדר הנרות הוא ממזרח למערב^{רע}. וראוי שתהא מרוחקת מן הכותל קצת
כדי שיוכל המדליק לעמוד פניו לצפון ואחוריו לדרום שעיי"ז מתחיל [ביום
הראשון] מהנר הסמוך לצד ארון קודש [שהארון במזרח], וגם שאחר
שיוסיף נרות יתחיל בשמאל ויהא פונה והולך לימין^{רעא}. והרבה אין
מקפידים על כך ומניחים המנורה סמוך לקיר דרום, ואז יש להדליק ביום

התחיל. [ובזרע אמת (שם) דימה הדבר למי שבירך ברכת התורה בביתו,
שכשעולה לתורה מברך שוב ברכת התורה, ודימוי זה צ"ב], ואולי בביהכ"נ יש
תוספת פרסום הנס, ולכן שפיר מברך שוב 'שהחיינו'.

^{רסד} בשעה"צ (סקנ"ב) כתב בשם ר' ברוך פרנקל שמסתפק בדבר, והרי ספק
ברכות להקל. [ומסתבר שכוונתו כשמדליקין עליו בביתו, כמבואר בהגהות
ר"ב פרנקל, דבלא"ה הרי נשאר עליו חיוב הבית].

^{רסה} מ"ב (תרעא,מד).

^{רסו} כף החיים (תרעג,יג). אמנם במור וקציעה (תרעה) כתב שהמנהג בשעוה.

^{רסז} לקט יושר.

^{רסח} דגם בזמן שמדליקין בפתח בחוץ, בביהכ"נ נהגו להניחה בפנים כדי לפרסם
הנס לרבים שמתאספים שם. (ביה"ל תרעא ד"ה ובבית).

גם בביהכ"ס שמתפפלים בו לצד דרום [בצפון הארץ] או לצד צפון [בדרום
הארץ] המנהג להדליק בצד ימין של הארון קודש אף שאינו דרום העולם
[הגר"נ קרליץ שליט"א].

^{רסט} מ"ב (תרעא,כז) ע"פ פמ"ג (א"א תרעה,ב), ועיי"ש שתמה על מנהג זה. ועי'
מור וקציעה (תרעה ד"ה ובזה) שכתב שיניחנה בגובה י"ח טפחים כמנורה, או
עכ"פ במקום גבוה בכדי שלא תשמש להאיר להעומדים שם.

^{רע} שו"ע (תרעא,ז). ובעיקר דין זה נחלקו הראשונים אם הוא ממזרח למערב או
מצפון לדרום ותלוי בצורת העמדת המנורה בביהמ"ק [שדעת הרמב"ם (בית
הבחירה ג,יב) שהיה מצפון לדרום, ובראב"ד ובכס"מ האריכו בקושיות עליו].
והכריע במ"ב (סקמ"ב. שעה"צ סקמ"ז) שכל אחד יתפוס מנהגו.

^{רעא} מ"ב סקמ"ג. ע"פ שו"ת חת"ס (קפו).

הלכות חנוכה

הראשון את הנר שמימינו [שהוא הכי מערבי, ורחוק מהארון קודש] כדי שיתחיל בשאר הימים מהנר השמאלי [הנוסף^{רעב}] ויפנה משמאל לימין [אף שמפסיד מעלת הסמיכות לארון קודש].

הנרות צריכים לדלוך בביהכ"נ לכה"פ חצי שעה, ואסור להשתמש בהם^{רעג}, ונכון ליזהר שלא לטלטלן עד אחר חצי שעה^{רעד}, ויש הידור שהנרות ידלקו עד חצות הלילה^{רעה}.

המנהג להדליק בביהכ"נ אף בבוקר^{רעו}, ואין מברכים על הדלקה זו^{רעז}, וגם ביום אסור להשתמש לאורה^{רעח}.

ביהכ"נ שיש בו 'שטיבלאך' ידליק בכל חדר וחדר שבו, אבל יברך רק במנין המרכזי^{רעט}. וכן ביהמ"ד ללימוד תורה ידליקו בו, אם מתפללים בו

^{רעב} שראוי להתחיל בנר הנוסף, וכמו שמבואר בדברי שלמה (במעשה רב השלם) שגם הגר"א (לעיל לגבי ההדלקה בפתח הבית) מודה בזה לב"י שיתחיל מהנר הנוסף, מפני שעיקר קפידת הגר"א שם היתה מחמת 'טפח הסמוך לפתח', ובביהכ"נ אין דין פתח.

^{רעג} מ"ב (תרעג, יג), אמנם להשתמש תשמיש של קדושה אפשר שיש להקל (עי' בביה"ל ד"ה ויש).

^{רעד} מ"ב (תרעה, ו), ע"פ מג"א שם.

^{רעה} עי' במג"א (תרע, ב) מה שהביא מספר מעגלי צדק, ובלבושי שרד ביאר שדרכם היה לעשות נרות בביה"כ שידלקו עד חצות, וכיון דעד חצות הוא זמן תפילה ויכולים עוד לבוא ולהתפלל.

^{רעו} מור וקציעה (תרעה). פמ"ג (א"א תרע סק"ב). ובשו"ת בנין שלמה (נג) האריך בזה וכתב שעלה בדעתו הטעם משום שדעת הרמב"ם (תמידין ומוספין ג, י) שבביהמ"ק היה מדליק בבוקר אם מצאן כבויין, וכע"ז כתב בשו"ת התעוררות תשובה (או"ח תסא).

^{רעז} שו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ת או"ח טו).

^{רעח} מור וקציעה (תרעה). וכן מבואר במסכת סופרים (כ. הובא במג"א תרעב, א) שבהדליק ביום אין נאותין ממנו.

^{רעט} דעת הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי שליט"א (נר חנוכה עמ' קא) שאם בכל חדר יש ס"ת לעצמו, אפשר לברך בכל מנין ומנין. מיהו הגרי"ש אלישיב זצ"ל (אשרי האיש ג, לו) נקט שרק במנין המרכזי יברך [ועכ"פ באופן שהם חדרים הטפילים למרכזי כגון עזרת נשים וכדומה ידליק בלא ברכה], וכיון שבלא"ה כל הדלקה בביהכ"נ בברכה הוא חידוש כמו שביארנו לעיל צריך לדון בכל מקום לגופו.

מנחה ומעריב^{רפ}. ואם מתפללים רק בשבתות, אפשר להדליק בע"ש ומוצ"ש בברכה^{רפא}. אמנם בשאר מקומות כגון אולם שמחות וכדומה, ואפילו במקום שמיועד אך ורק ללימוד [כגון 'חדר שיעורים'] לא תיקנו בו הדלקה ועכ"פ לא יברך^{רפב}.
בכותל המערבי אף שאינו מקורה ואין לו מחיצות, דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאפשר להדליק בו בברכה^{רפג}.

^{רפ} מ"ב (סקל"ט). כף החיים (סקס"ה). והגר"ח קנייבסקי (תורת המועדים עמ' צ) שהקובע הוא תפילת מעריב.
^{רפא} הגר"ח קנייבסקי שליט"א (שם).
^{רפב} שו"ת שבה"ל (ד,סה). דהפוסקים נתקשו במנהג הדלקה בביהכ"נ, ואמנם מנהג קדום הוא, והבו דלא להוסיף עלה, שרק זכר לביהמ"ק תיקנו.
^{רפג} ישא יוסף (א,קלח אות ה).

פרק י

ענייני 'נס חנוכה'

מצינו ג' דברים שמחמתם קבעו את ימי החנוכה לימי הלל והודאה: א. נס המלחמה. ולכך נקרא חנוכה מלשון 'חנו כ"ה'^{רפד}, שבכ"ה כסלו^{רפה} גברו בני חשמונאי על היוונים שביקשו לבטל ישראל מחוקי דתם^{רפו}. ב. נס פך

^{רפד} בלשון 'חנוכה' נאמרו כמה דרכים בראשונים: א. בר"ן (פ"ב דשבת) ובטור (תרע) כתבו שנקרא 'חנוכה' ע"ש 'חנו כ"ה' שאז חנו מאויביהם. ובהערה הבאה יבואר מחלוקת הראשונים באיזה יום היה הנצחון הובא במ"ב (תרע,א), ולפי"ז הוא לשון 'חנייה'. ב. במחזור ויטרי (רלט) פירש 'חנוכה' 'חן בכ"ה בכסלו, מצאו חנוכה מצאו חנינה', ולפי"ז הוא מלשון 'חן'. ג. בשבלי הלקט (קעד) כתב שהוא על שם חנוכת בית המקדש וכליו, וכע"ז באור זרוע (ב,שכא) שהוא על שם חנוכת המזבח שנחרב על ידי היוונים, והחשמונאים בנאוהו. ד. באבודרהם כתב 'חנוכה' נוטריקון 'ח' נרות והלכה כבית הלל' שאמרו יום ראשון מדליק אחד, ומכאן ואילך מוסיף והולך.

ועי' ב"ח (תרע) שהביא דברי מהרי"ל שכתב 'קבלה בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה בשעה שנרות דולקים בחנוכה', וכתב הב"ח שקצת ראייה לדבר מדקראו לו 'חנוכה' לומר חנו בכ"ה, דמשמע שאסור במלאכה, שאם אינו אסור כלל במלאכה, מאי חנייה שייך כאן [וכתב דדוחק לומר לשון 'חנייה' מחמת מלחמה].

^{רפה} ברמב"ם (ג,א) מבואר שגברו עליהם ביום כ"ה. אמנם במאירי (פ"ב דשבת) כתב שתגבורת זו היתה בכ"ד כסלו, ולכך הדליקו ליל כ"ה מפני שהיה יום ראשון לנס. ועי' פר"ח (תרע,א) שבהכרח כן הוא שנצחום בכ"ד, שהרי לשון 'חנו כ"ה' משמע שבכ"ה כבר היה אחרי הנצחון. ותמה שלדעת הרמב"ם היו צריכים להדליק בליל כ"ו. ונאמרו בזה כמה דרכים: א. בפר"ח תירץ שיום הראשון מדליקין על נס המלחמה, וז' ימים הבאים על נס השמן. ואולי י"ל שהדליקו בבין הערביים של יום כ"ה, ולכך נקבע יום כ"ה, דאזלינן בתר תחילת ההדלקה ולא בתר הזמן שדלק. ב. בברכי יוסף (ריש תרע) תירץ שכוונת הרמב"ם לתחילת יום כ"ה. ג. באור גדול (על משניות יומא ז,ד) תירץ שהרמב"ם לשיטתו (תמידין ג,יב) שמדליקין גם ביום, א"כ כשמצאו ביום כ"ה הדליקו ביום עצמו, וגם בשאר שבעת הימים. ד. במעשה רקח (חנוכה ג,ב) תירץ שתחילת הנצחון היה בכ"ד, וכוונת הרמב"ם להשלמת הנצחון ששוב לא התעוררו להלחם, ומדויק בלשון הרמב"ם שכתב 'שתחילתן כ"ה בכסלו', ולמעשה כבר הדליקו בליל כ"ה.

^{רפו} אף שמבואר במגילת אנטיוכוס שגזרו על שבת מילה וחודש, מ"מ מבואר בלשון הרמב"ם (ג,א) 'ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות', וכתב בתשובה מאהבה (ב,רפה) שמקורו מנוסח התפילה 'להשכיחם תורתך

הלכות חנוכה

השמן. שמצאו פך שמן טהור חתום בחותם כה"ג^{רפז}, שהספיק לשמונת ימים^{רפח}. וכהן או ישראל טהור הדליק המנורה^{רפט}. ג. חנוכה המזבח^{רצ}.

ולהעבירם מחוקי רצונך. גם מבואר בירושלמי (חגיגה ב,ב) 'שאמרו להן כתבו על קרן שור שאין לכם חלק באלוקי ישראל'.

^{רפז} בראשונים (שבת כא:) הקשו שהרי גזרו על העכו"ם שיהיו כזבים, וא"כ מניין שלא הסיטוהו: א. בתוס' תירצו שהיה מונח בקרקע ולא הסיטוהו. ב. בריטב"א תירץ בשם ר"י שהפך היה מונח בארון, והארון היה חתום בחותמו של כהן. ג. בר"ן תירץ שאם הסיטוהו היו שוברים אותו לראות מה יש בתוכו [וכן משמע ברש"י שכתב 'והכירו שלא נגעו בו']. ד. בב"ח תירץ שכיון שהיה פיו צר ואין יכול לקבל טומאה במגע, שוב אין נטמא בהיסט.

^{רפח} בטעם שלא סחטו מחדש זיתים לצורך עשיית שמן זית למנורה [ולא הספיקו להכין רק אחר ח' ימים], נאמרו בזה כמה דרכים: א. ברב האי גאון ור"ן כתבו מפני שהשמנים באים מחלקו של אשר כמבואר במנחות (פה:) ממקום ששמו תקוע, ומשם עד ירושלים היה מהלך שמונה ימים בהליכה והכנה וחזרה יחד, ולפיכך המתין להם הקב"ה ועשה להם נס שמונה ימים עד שיביאו שמן טהור. [ב"י (תרע) בשם הר"ן. רב האי גאון (הובא בשו"ת הגאונים קד). אבודרהם. חידושי רבינו יהונתן מלוניל (שבת כא.)]. ב. בב"י (שם) תירץ שהיו טמאי מתים והוצרכו שבעה ימים ליטהר ויום אחד לכתישת הזיתים. ג. באור זרוע (ב,שכא) תירץ שהיו טרודים שבעת ימים בבנין המזבח ובכלי שרת, כמבואר במגילת תענית (פ"ט) 'ובנו את המזבח ושדוהו בסיד ותיקנו בו כלי שרת'.

ברא"ם [על הסמ"ג הל' חנוכה ד"ה ונעשה] הקשה מדוע הוצרכו לשמן טהור, הא הדלקת הנרות דוחה את הטומאה, דטומאה הותרה בציבור [כמבואר ברמב"ם תמידין (ג,י) והוא מתו"כ אמור] ונאמרו בזה כמה תירוצים: א. ברא"ם תירץ שדווקא הדלקת נרות עצמה דוחה את הטומאה, כדנפקא לן מלהעלות נר תמיד, אבל שמן שהוא מכשירי הדלקה לא, כמו שמצינו במילה שדוחה שבת, אבל סכין שהוא מכשירי מילה אין להעבירו אפילו מחצר לחצר. ותמה בשו"ת חכם צבי (פז) דמה שייך דחייה לענין עשיית השמן בטומאה, ושאני שבת שהוא דוחה ומחלל שבת באיסור תורה או דרבנן שאסור כיון שאפשר לעשותו מערב שבת, אבל בטומאה שהותרה בציבור מה איסור יש בעשיית השמן בטומאה, וכי תימא דההבאה לבית המקדש אסורה, זה אינו שהרי אמר שמואל (עירובין קד:) 'המכניס שרץ למקדש פטור כיון שאין לו טהרה במקוה', וכ"ש בשמן שאין לו טהרה במקוה דפטור המכניסו. ובמכתבי תורה לאדמו"ר רא"מ מגור זצ"ל (מכתב ט) תירץ קושייתו ע"פ המבואר במשנה מנחות (פח.) שצריך לקדש השמן קודם בכלי שרת [עי' תוס' (פט. ד"ה חצי), ובקרבן אורה וצאן קדשים שם], ואותה נתינה נחשבת מכשירין קודם הדלקה. ב. בחכם צבי (שם) ובפנ"י (שבת כא:) תירצו שאה"נ שדוחה את הטומאה, ומ"מ רצה הקב"ה להראות חיבתם לפניו ועשה להם נס. ג. בפרי חדש (תרע) ובחת"ס (שבת שם)

שבניית המשכן במדבר נגמרה בכ"ה כסלו ונדחת עד ניסן שאז נולד יצחק,

תירצו דשאר השמנים נטמאו בטומאת זבים או עכו"ם שלא הותרו בציבור, ורק טומאת מת דחוייה לגבי הדלקת נרות [כמבואר ברמב"ם תמידין ג', ועדיין יש להקשות מדוע לא עשו שמן חדש אף שיהא בטומאת מת, וע"ז צ"ל שנחשב 'מכשירי הדלקה' שאינו דוחה את הטומאה, דומיא דמכשירי מילה. [ובנצי"ב (עמק שאלה פרשת בשלח) ובהגהות חשק שלמה (שבת כא:)] כתבו לתמוה שבטומאת מגע אין נפק"מ כלל באיזה טומאה נטמא. ד. בשו"ת בנין שלמה (נג) תירץ שלדעת הרמב"ם שצריך להדליק בבוקר, אינו דוחה את הטומאה. ה. בגליוני הש"ס תירץ שכיון שבאותו פעם חינוכו את המזבח, היה הכרח שהחינוך יהא בטהרה.

רפ"ט ברא"ם (על הסמ"ג) ס"ל שכולן היו טמאי מתים, ולכך הקשה מדוע לא טימאו השמן בהדלקתן, ותירץ שהדליקו ע"י פשוטי כלי עץ. ומה שלא נטמאה המנורה, כתב הרא"ם שעשאוה מעץ שאינו מקב"ט [והביא שכן מבואר ברש"י ע"ז מד. ד"ה ומלכות]. אמנם במהרש"א (שבת כא:) וב"ח (תרע) הקשו שאם כולם טמאים איך נכנס הכהן לעזרה [ודוחק שהדליקו עם עץ ארוך קל"ה אמה ע"י תוס' חולין ב: ד"ה שמא], ועוד שכיון שיש במנורה בית קיבול א"כ מקב"ט, ולכן כתב המהרש"א שהמנורה כבר היתה עשויה והיתה מונחת במקום אחר באופן שלא נטמאה שם, ונטלוה ע"י כלי עץ שאינו מקב"ט [ומה דאיתא שהיתה מעץ הוא מחמת עניותם], ומ"מ כתבו המהרש"א וב"ח שלא כולם היו טמאים, והדליק אותה כהן שלא נטמא [או ישראל לדעת הרמב"ם (ביאת מקדש טז)] שכשר ג"כ להדליק, וכתב הב"ח שאין לתמוה שאותם טהורים יעשו שמן טהור, מפני שיתכן שאותם הבקיאים בעשיית השמן היו טמאים. ר"צ רמ"א (תרע) בשם מהר"ל מפראג.

באור זרוע (ב, שכא) כתב 'ולפיכך נקרא חנוכה ע"ש חנוכת המזבח שנסתר ובנאוהו, והיינו נמי דאמרינן במדרש (תנחומא בהעלותך. והובא ברמב"ן ריש בהעלותך בשם ר"נ גאון) 'למה נסמכה פרשת בהעלותך לחנוכת הנשיאים, לפי שהיה לוי מתרעם על שלא זכה להקריב, ואמר לו הקב"ה שלהם לא היה אלא יום אחד לנשיא, ולפי שעה, וחנוכה שלך תהיה שמונה ימים ולדורות'. וכע"ז כתב במהרש"א (שבת כא. ד"ה מאי חנוכה) שנקרא חנוכה על שם חנוכת המזבח כדאמרינן בפרק ר' ישמעאל דבית חשמונאי גנוז אבני מזבח ששקצו אנשי עו"ג לע"ז, והוצרכו לבנות מזבח חדש.

בשבלי הלקט (קעד) כתב שנקרא חנוכה על שם חנוכת בית המקדש שהוכשר לעבודה, שהרי טימאו היוונים את ההיכל והעזרות וההשמונאים טיהרוהו ועשו חנוכה בתחילת חינוכם לעבודה כמו שעשה משה ע"ש. וכן הביא בקיצור שו"ע (קלט, א).

במור וקציעה (תרע) כתב שהוא על שם חינוך ההיכל שהיה בזמן הזה בימי חגי הנביא ככתוב בנבואתו (ב, יח) שבעשרים וארבעה לתשיעי שהוא כסלו הוסד ההיכל, ולמחרתו חנכוהו בהקרבה.

הלכות חנוכה

אלפים ת"ח, כמבואר ברמב"ם^{רצ"ה}, ולפי"ז תקופת גזירות היוונים היתה רק שנה בלבד^{רצ"ו}. אמנם באגרת תימן כתב הרמב"ם: 'וכן אירע בבית שני כשגברו מלכות יון הרשעה וגזרו שמדות גדולות ומשונות וכו', ועמדו בגזירה זו כמו חמישים ושתיים שנה', ומבואר שנמשכה גזירתם נ"ב שנה. ונסיים בפיוט לזמירות לשבת הרומז לנס חנוכה: 'וצפיר העזים הגדיל עצומיו, וגם חזות ארבע עלו למרומיו, ובלבם דמו להשחית את רחומיו, על ידי כהניו מגר מתקוממיו, חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו'^{רצ"ז}.

מעשה יהודית

הראשונים^{רצ"ח} הביאו שהנס נעשה ע"י יהודית שחתכה ראש האגמון ועי"ז ברחו כולם וניצחו את היוונים. והוכיחו המפרשים שהיו ב' מעשים ע"י

תרכ"ח). והנה אף שבודאי 'מגילת אנטיוכוס' אינה מכתבי הקודש [כמבואר ביומא כט. שמגילת אסתר היתה כתיבה אחרונה של ניסים], מ"מ ישנם ג' סוגי 'ספרים חיצונים': א. במשנה סנהדרין (צ). אמרו שהקורא בספרים החיצונים אין לו חלק לעולם הבא, וביארו בגמ' (ק): שהכוונה לספרי צדוקים. ב. שיטת רש"י (שם) שספר בן סירא איסורו רק מחמת ביטול תורה, וכן משמע מהשמטת הרמב"ם (פ"ב דעכו"ם) את ספר בן סירא. אמנם ברי"ף ורא"ש (סנהדרין שם) פסקו שאף בן סירא אין לו חלק לעוה"ב וזהו ע"פ ירושלמי פ"י דסנהדרין, ועי' מדרש תלפיות (ענף בן סירא) שיתכן שתרי בן סירא הוו. ג. מגילת אנטיוכוס שנתחברה ממקור קדוש: לדעת הרס"ג (בספר הגלוי) חיברוה בני חשמונאי, ולדעת הבה"ג (שם) נכתבה ע"י זקני ב"ש וב"ה.

היו מקומות שנהגו לקרות מגילת אנטיוכוס בציבור, כמש"כ בתוס' רי"ד (סוכה מד): 'מקום שנוהגין לקרות מגילת אנטיוכוס בחנוכה אין ראוי לברך עליה מפני שאין שורש חובה כלל', ובתכלאל (עץ חיים של התימנים) כתוב 'יש קורין מגילת אנטיוכוס בשבת אחרי ההפטרה ואין חוב רק למצוה בעלמא לפרסם הנס בישראל'. וכן בסידור אוצר התפילות הביא 'מנהג כפא וקראסוב נוהגין לקרות מגילת אנטיוכוס בשבת במנחה אחר קדיש תתקבל משום פירסומי ניסא'.

רצ"ה שמיטה י,ג.

רצ"ו שהרי מבואר בסדר הדורות שנס חנוכה היה בג' אלפים תרכ"ב. רצ"ז הוא ע"פ חזון דניאל שבו נראתה לו מלכות יוון בדמות 'וצפיר העזים הגדיל עד מאוד וכעצמו נשברה הקרן הגדולה ותעלנה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים' (דניאל ח, ח). וגבריאל גילה לו את פתרון המראה 'והצפיר השעיר מלך יון וגו' ועצם כחו והשחית עצומים ועם קדושים' וכו' (שם ח, כא). רצ"ח רש"י ותוס' (שבת כג. מגילה ד. פסחים קח). במימרא דריב"ל שנשים חייבות [בחנוכה פורים ופסח] לפי שאף הן היו באותו הנס. וסיפור המעשה

אשה: א. ע"י בת מתתיהו שגרמה לבני מתתיהו להילחם ביוונים [וזה היה ב"ז אלול, בזמן חשמונאים] כמובא במגילת תענית. ב. ע"י יהודית [בתו של יוחנן כה"ג] שהרגה את אלפורני וגרמה לנצחון^{רצט}.

כתב הר"ן (שבת י. ברי"ף) 'דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם, ועל זה נהגו לאכול גבינה בחנוכה', וכע"ז בכלבו (מד) והעתיקו הרמ"א (תרע).

^{רצט} הנה בראשונים הנ"ל מבואר מעשה דיהודית שהיתה בתו של יוחנן כה"ג שחתכה ראש האגמון.

אמנם בפסקי הרי"א (שבת שם) כתב 'שהנשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס, שהרי גזרו באותו זמן כל בתולה שתנשא תבעל להגמון תחילה, ועל ידם נעשה הנס שנתקנא יהודה בשביל אחותו שלבשה סמרטוטין בשעת החופה על שהיתה ראויה להתבייש בושת כזה ומאז גברו על היוונים'. ומבואר שהיתה בתו של מתתיהו [שלכך נתקנא יהודה בשביל אחותו].

ומקור דבריו ע"פ מגילת תענית (פרק ו) 'ובמה היו מצירים להם מלכי יון מושיבין קסטירות ממונים בעיירות להיות מענים את הכלות ואח"כ היו נישאין לבעליהן וכו', ובת אחת היתה למתתיהו בן יוחנן כהן הגדול וכשהגיע זמנה להנשא בא הקסטריין לטמאה ולא הניחו אותו, וקנאו מתתיהו ובניו וגברה ידם על מלכות יוון ונמסרה בידם והרגום ובאותו היום י"ז אלול שביטלוהו גזירת תבעל להגמון עשאוהו יום טוב'. ועי' מדרש חנוכה (הובא באוצר המדרשים גרינבוים ירמיה ג, ובעוד מקומות) 'בת מתתיהו כה"ג שנשאת לבן חשמונאי ואלעזר היה שמו, כיון שיגיע יום שמחתה הושיבוה באפריון וספקה כפיה וקרעה פורפירון שלה [מחמת גזירת האגמון], ועמדה לפני כל ישראל כשהיא מגולה' וכו', ומבואר שם באריכות שמחת מעשה זו חירפו נפשם להלחם עם היוונים.

והנה בדברי הראשונים הנ"ל מוזכר ששמה יהודית וגם שחתכה ראש האגמון, ואילו במגילת תענית ופסקי הרי"א ומדרש חנוכה [הנ"ל] מבואר רק שגרמה לאחיה לקנאות קנאת ה' ולצאת להלחם, וגם אין מוזכר שמה של האשה.

נמצא שהיו ב' מעשים שונים ע"י אשה: א. ע"י בת מתתיהו שגרמה לבני מתתיהו להלחם ביוונים, ואין מוזכר שמה של האשה, וזה היה ב"ז אלול כמובא במגילת תענית. ב. ע"י יהודית [בתו של יוחנן כה"ג] שהרגה את אלפורני וגרמה לנצחון. ובזה אינו מפורש אימתי היה מעשה זה.

ובסדר הדורות (ג' אלפים תרכב) הביא בזה ג' דעות אימתי היה המעשה השני: לפי הפייטן היה זה בימי חשמונאים. ויש אומרים בימי נבוכדנצר. ויש אומרים בימי קמבישי בן כורש מלך פרס, כמו מאתים או שלש מאות שנה קודם נס חנוכה. וכתבו כמה מפרשים שגם לדעה אחרונה יתכן שנקבע מחמת נס חנוכה שהסכימו לכולל זכר נס, עי' צמח דוד (ר' דוד גאנז תלמיד הרמ"א) ערוה"ש (תרע,ח), ובן איש חי (וישב אות כד). וכע"ז בספר שלשלת הקבלה (עמ' נד,

הלכות חנוכה

מצוות ימי החנוכה שלושה הן: א. מצות הדלקת הנרות בכל לילה. ב. מצות הלל והודאה, ע"י אמירת הלל בכל יום, ואמירת על הנסים בתפילות ובברכת המזון. ג. יש אומרים שיש בו מצות שמחה וסעודה^ש.

ברכת הסופגניות

ברכת הסופגניות^{שא} 'בורא מיני מזונות', ולאחריהם 'על המחייה'^{שב}, ואפילו קבע סעודה עליהם^{שג}.

יהושע בן פרחיה שכתב 'אמנם במגילת תענית פ"ו אמרו מעשה יהודית בסגנון אחר, ולכן נוכל לומר שבביטול מגילת תענית הסכימו חכמי הדור לכלול יחד בשמחת חנוכה דברי יהודית [המובא במס' תענית] מתי שהיתה, ויהודית אחרת בת חשמונאי, ונס הנרות כולם בהצלה דאנטיוכוס'.^ש הארכנו לעיל פרק א.

^{שא} קצת פלא שלא ראינו שנוהגים באכילת מאכלי חלב, ומאידך מצוי מאוד המנהג שאוכלים סופגניות, ועי' בספר 'מנהג ישראל תורה' (תרע"ג) שהביא מקובץ 'שריד ופליט' (ירושלם תש"ה) בשם כת"י תימני, שרבינו מיימון בן יוסף [אבי הרמב"ם] בחיבורו על התפילות בלשון ערבי (הוזכר בתשב"ץ א"ב) בפירושו על ענין חנוכה כתב 'ופשט המנהג לעשות סופגין בערבי אלספינג והם הצפחיות בדבש, ובתרגום האיסקריטין משום שהם קלויים בשמן, זכר לברכתו. וכתב רבינו נסים במגלת סתרים כי בכל מנהגי האומה באלו מנהגות כמו זה, והראש בראש השנה, החלב בפורים ובמוצאי פסח, והפולים ביום הושענא רבה. ואותם המנהגים אין לנו לבזותם, ומי שהנהיגם זריז ומשתדל הוא כי הם מעיקרים נעשים ולא יבזו במנהג האומה, וכבר אמר הנביא ע"ה ואל תטוש תורת אמך דת אומתך אל תעזוב'. וכן הוזכר בזמר לחנוכה [המיוחס לאבן עזרא] 'אכלו משמנים וסולת רבוכה'.

והגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה עמ' שיט) נתן טעם במנהג סופגניות שכיון שבחנוכת בית חשמונאי טיהרו את כל המקדש, ואת אבני המזבח ששקצום היוונים הוצרכו לגונזם [כדאיתא בע"ז נב:] ומחמת צערם נהגו במאכלי מזונות שברכתם 'על המחייה' שמזכירין בה 'על מזבחך', משא"כ בבהמ"ז שאין מוזכר בה מזבח.

^{שב} הכרעת הרמ"א (קסח, יג).

^{שג} מ"ב (סקע"ה). והנה המחבר (שם) כתב: 'ירא שמים יוצא ידי שניהם ולא יאכל עד שיברך על לחם תחילה', אמנם כבר הכריע הביה"ל (ד"ה וירא) שבאוכלו לקינוח צריך לברך במ"מ, ומ"מ הכריע הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה עמ' שיט) שבסופגניות דידן שהם גדולות בודאי הוא ג"כ לשביעה, ובכל גווני בסעודה לא יברך עליהם.

מותר להניח בשבת סופגניות על מיחם שע"ג האש, אף אם יש בתוכן מרקחת ריבה לחה, שלגבי הבצק שנתבשל [בתוך שמן], אין בישול אחר בישול, ואין

קושיית הב"י

הב"י הקשה מדוע קבעו שמונת ימי חנוכה, והלוא מבואר בברייתא^{שד} שהיה שמן בפך מצאו שהספיק ליום אחד וא"כ היה כאן נס רק שבעה ימים. וכבר קדמוהו בקושיא זו תוס' הרא"ש והמאירי^{שה}. וכתב הב"י לתרץ בג' דרכים^{שו}:

א. שחילקו את השמן שמצאו לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה רק חלק אחד, וא"כ גם בלילה הראשון שדלק כל הלילה היה נס. ב. שלעולם נתנו כל השמן בלילה הראשון, ומ"מ לאחר שנתנו כל השמן בנרות המנורה נשאר הפך מלא כבתחילה, וכבר ניכר הנס בלילה הראשון. ג. שנתנו כל השמן בנרות, ואף שדלקו כל הלילה, מ"מ בבוקר מצאו את הנרות מלאים שמן כמו שנתנום.

והגר"א הביא גירסת השאלות^{שז} 'ולא היה בו להדליק אפילו יום אחד', שלפ"ז קושייא מעיקרא ליתא. אמנם הגאון מאסטרואוצא^{שח} כתב ליישב גרסת השאלות עם גירסתנו שלפי מה שכתב בסדר הדורות שנס חנוכה היה בשנת ג' אלפים תרכ"ב, נמצא לפי חשבון המולדות שכ"ה כסליו חל בשבת, והנה אף ששיערו חכמים חצי לוג למנורה כדי שתהא דולקת והולכת מערב עד בוקר^{שט}, מ"מ בכל ערב שבת שהדליקו המנורה בעוד היום גדול הוצרכו להוסיף עוד קצת שמן. ומעתה י"ל שגירסתנו שלא היה בו להדליק 'אלא יום אחד' הכוונה לימות החול, וגירסת השאלות 'אפילו יום אחד' הכוונה לערב שבת וכנ"ל.

נידון עכשיו כצלי אחר בישול כיון שאין משתנה טעמן. ולגבי הריבה מלבד מה שנחשבת לאוכל אף שהיא קצת נוזלית, עכ"פ יש לסמוך על הסוברים שאזלינן בתר רובו והוא 'בש', עי' דע"ת (שיח, טו) בשם מנחת כהן [הליכות שלמה שם].

^{שד} שבת כא: .

^{שה} שם.

^{שו} ובדומה לדבריו תירצו הראשונים הנ"ל.

^{שז} וכן הגירסא ברבינו ירוחם (ריש נתיב ט) וכמש"כ הברכ"י (תער, א), ובספרו יוסף אומץ (לב) כתב 'ולא אכחד כי ספר רבינו ירוחם מוחזק בטעויות, וגם ספר השאלות נמצא בו טעויות, וכל הראשונים העתיקו כגירסתנו, ועל הרוב הוא ט"ס בספר השאלות ור' ירוחם'.

^{שח} אור תורה לחנוכה אות ג.

^{שט} מנחות פט.

הטעם שלא הוזכר נס חנוכה במשנה

בחת"ס^{שי} ביאר שרבי לא הזכיר נס חנוכה במשנה משום שהיה מזרע דוד המלך, והרע בעיניו שתפשו החשמונאים את המלוכה. והכוונה שהיה שלא ע"פ דין שהרי כתיב 'לא יסור שבט מיהודה'^{שיא}. עוד תירץ^{שיב} שהיו רגילים להדליק נר חנוכה, ולכן לא נשנתה חנוכה במשנה כמו שאין משניות על ציצית ותפילין.

פיוט 'מעוז צור'

הפיוט 'מעוז צור' השגור בפי כל בית ישראל, נהגו לאומרו אחר הדלקת נרות, ה' בתים שלו מתייחסים לגלות: מצרים, בבל, פרס, ויוון. ואילו הבית האחרון 'חשוף זרוע' מתייחס לאדום שהוא הכינוי לאומות הנוצרות^{שיג}.

לראשונה הוזכר פיוט זה בספר לקט יושר^{שיד} שרבו בעל התה"ד היה שר פיוט זה. שם המחבר הוא מרדכי.

מדוע רק בחנוכה יש מצות הידור

הטעם שדווקא בחנוכה תיקנו הידור בעצם המצוה, ביאר הבית הלוי^{שטו} משום שעיקר הנס לא היה אלא לצורך הידור מצוה, שהרי היו יכולים לעשות פתילות דקות ולהדליק מהשמן שמצאו כל שמונת ימים^{שטז}. וגם שטומאה הותרה בציבור^{שיז}.

שי סידור חת"ס (במעוז צור) בשם חוט המשולש.

שיא וכמש"כ הרמב"ן פרשת ויחי. ועי' רבינו בחיי (בראשית מט, ט) ורד"ק (זכריה יא, יב).

שיב חת"ס גיטין עח. [ע"פ דברי הרמב"ם פיה"מ מנחות פ"ד].

שיג בסידור עבודת ישראל (להר"י בער תרכ"ח) כתב שבית זה נכתב בתקופה יותר מאוחרת. ויש מייחסים תוספת זו לרמ"א. אמנם במקור חיים (תרעו) הביא תוספת הרמ"א [והוא מקיצור השל"ה] 'מעולם היית ישעי, כבודי ומרים ראשי. שמע נא קול שועי, מלכי אלוקי קדושי. העבר חטאי ופשעי, גם בגלות הרביעי. חזק ישראל, ותכניע ישמעאל, ומאדום תפדה נפשי' [רמז שמו משה].

שיד עמ' 153. ועי' שו"ת חוות יאיר (ע) שהעלה אפשרות שכבר היה פיוט זה בזמן מהר"ם מרוטנברג.

שטו עה"ת ויגש חנוכה.

שטז שהרי הכמות של הדלקה ליום אחד הוא ג' וחצי לוגין ובהכרח שנשתמשו בפתילות עבות, אף שאין חיוב בזה.

שיז כמו שנתבאר לעיל (הערה רצא) בשם החכם צבי והפנ"י שרצו להדר.

סביבון

הנוהגים לשחק בסביבון [דריידל] צריך ליזהר בשבת שלא ישחקו באופן שע"י שיפול הסביבון בצד מסוים יזכה בחפץ כל שהוא משום איסור גורלות^{שיח}.

מנהג משחק זה קדום הוא^{שיט}, והיה מחמת שגזרו שלא ללמוד תורה כמו שאומרים 'להשכיחם תורתך', והיו יהודים ששיחקו בסביבון כדי שאם ימצאו אותם אויביהם באמצע לימודם יאמרו ששחקו במשחק זה^{שכ}.

^{שיח} רמ"א שכב,ו.

^{שיט} והביאו שבלילה אחד שיחק החת"ס בסביבון מכסף שהיה לו (פסקי חת"ס עמ' קצא בהערה), ומבואר בבני יששכר (כסלו מאמר ב) ע"ז שמנהג אבותינו תורה היא.

^{שכ} אוצר כל מנהגי ישורון (יט,ד) טעמי המנהגים (תתנט) הובא בשו"ת דברי יציב (ח"ב רפג,ה ד"ה ובהנ"ל).